

**antifašistički
vodič
za ljepši
svijet**

ANTIFAŠISTIČKI
VODIČ
ZA LJEPŠI SVIJET

IMPRESUM

Autorski kolektiv Antifašistički vodič za ljepši svijet

Izdavač: Rosa-Luxemburg-Stiftung Southeast Europe

Urednica: Milana Romić

Korekture: Dušan Maljković

Ilustracije: Vuk Palibrk

Dizajn: шkart

Tiraž: 500

Štampa: Standard 2, Beograd

Godina izdanja: **2019.**

ISBN: 978-86-88745-37-6

ROSA LUXEMBURG STIFTUNG SOUTHEAST EUROPE

Supported by the Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe with funds from the German Federal Foreign Office. This publication or parts of it can be used by others for free as long as they provide a proper reference to the original publication. The content of this publication does not necessarily reflect the official opinion of the Rosa Luxemburg Stiftung. Responsibility for the information and views expressed therein lies with the authors.

ANTIFAŠISTIČKA
AKCIJA

САДРЖАЈ:

I. UVOD

- I.0. Antifašizam – historijski korijeni
i suvremeni oblici djelovanja 7
- I.1. Sadržajne i programatske teme
antifašističkog rada danas 19

II. TEORIJA

- II.0. Kako fašizam funkcionira? 41
- II.1. Izbjeglice..... 46
- II.2. Anticiganizam 64
- II.3. Ultrakonzervativci 82
- II.4. Anti-radničko i anti-sindikalno djelovanje 97

III. PRAKSA

- III.0. Kako se borimo protiv fašizma?..... 109
- III.1. Politička borba 112
- III.2. Agitprop 130
- III.3. Samoorganiziranje 150
- III.4. Institucije solidarnosti 166
- III.5. Popularna kultura kao saveznik
antifašističkoj borbi 182

Biografije..... 193

I.

УВОД

ANTIFAŠIZAM - HISTORIJSKI KORIJENI I SAVREMENI OBLICI DJELOVANJA

Zadatak *Antifašističkog vodiča za ljepši svijet* je da nam olakša pristup historiji i praksi antifašizma. Nastojimo antifašizam izvući iz njegove okoštale sadašnjosti, kako bismo ga osvježili i prilagodili budućnosti. Ne nastojimo da ga ponovo izmislimo, već težimo da ga radikalno i savremeno promišljamo, kako bi postao izvodiv. Vodič treba da pomogne otporu protiv svih oblika nepravde, ugnjetavanja i eksploatacije, a u ime solidarnosti s radnicima, izbjeglicama i svima ugnjetavanima zbog svoje boje kože, seksualne orijentacije, roda ili porijekla. Otpor treba organizovati protiv struktura koje tolerišu i zagovaraju ovakve društvene uslove, agituju protiv izbjeglica i Roma, radnike eksploatišu i otimaju im prava, pri čemu se te iste strukture nemjerljivo bogate. Ovo je bio i ostao kredo svake antifašistkinje i antifašiste.

Danas svjedočimo sve većem pomaku udesno, uz jačanje autoritarno-populističkih pokreta, od kojih neki učestvuju u vlasti, ili su čak i sami na vlasti, pa definicija savremenog antifašizma dvadesetprvog stoljeća predstavlja čin velike političke hitnosti, odgovornosti i važnosti.

☛ **Narodnooslobodilačka borba (NOB)** zbirni je naziv za oružani ustanak svih jugoslovenskih naroda i narodnosti protiv fašističke okupacije nakon sloma Kraljevine Jugoslavije u aprilu 1941. godine. Ustanak je pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije prerastao u masovni socijalno-politički pokret koji je oslobodio zemlju uglavnom vlastitim snagama. Smatra se da je NOB najveći antifašistički pokret u historiji.

☛ **Antifašističku akciju** kao akciono jedinstvo antifašističkih snaga protiv rastućeg fašizma u međuratnom periodu 20. stoljeća pokrenula je u junu 1932. godine Komunistička partija Njemačke. Cilj je bio povezivanje radnika, prije svega članica Socijaldemokratske partije Njemačke, u ujedinjeni antifašistički front sa komunistima.

Da bismo uspjeli doprijeti do što većeg broja pripadnika antifašističkih krugova, *Antifašistički vodič za ljepši svijet* želimo urediti tako da bude što shvatljiviji i bliži praksi, teoriji i politici čitalaca.

U uvodnom poglavlju bavit ćemo se osnovama antifašističkog pokreta, njegovim društvenim i historijskim korijenima i njegovim razvojem. Zapitat ćemo se protiv čega ustaju antifašistkinje, čemu se uporno suprotstavljaju sve do danas?

Historijski gledano, ☛ **antifašistički pokret** u Jugoslaviji je bio prilično jak, čak i prije Drugog svjetskog rata i Narodnooslobodilačkog pokreta pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije. Ustanak rudara u istarskom gradiću Labinu se pamti kao prva kolektivna ☛ **antifašistička akcija** u svijetu. Opirući se pljački, izrabljivanju i rigoroznoj politici talijanizacije, radnici iz Labina su 2. marta 1921. godine proglasili samoupravnu Slobodnu republiku Labina, organizujući se u tzv. Crvene straže. Njihov otpor trajat će mjesec dana, sve dok ga 8. aprila 1921. godine nije vojnom represijom slomio talijanski državni aparat koji je pored zvanične vojske mobilizovao i fašističke paravojne formacije.

Narodnooslobodilačka borba jugoslovenskih partizana između 1941. i 1945. godine predstavljala je, čak i u međunarodnim okvirima,

najveći antifašistički pokret otpora za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Uvodno poglavlje želimo posvetiti uslovima pod kojima su partizanke organizovale i pružale otpor okupatorima i njihovim kolaboracionistima. Također ćemo ilustrovati sa kakvim je političkim i društvenim ciljevima pokret nastupao i kako je postao svejugoslovenski društveni pokret, nadvladao fašizam i oslobodio zemlju.

Pošto nam nije namjera da napišemo historijsku čitanku, u uvodu ćemo se pozabaviti i centralnim programatskim temama savremenih antifašističkih kolektiva, te raznim mogućnostima njihovog samoorganizovanja. Pri tome su nam od velikog interesa mnogobrojni oblici djelovanja antifašističkih kolektiva – od organiziranja u komšiluku, preko solidarne podrške društveno isključenim i obespravljenim, do raznih oblika kreativnog izražavanja u javnom prostoru.

HISTORIJSKI KORIJENI ANTIFAŠIZMA

Historija antifašizma, antifašističkog pokreta i Antifašističke akcije prožeta je mnogim porazima i nesporazumima, ali isto tako bilježi i značajne historijske i društvene pobjede. Antifašizam nije jednostavno definisati, a opisati ga kao jedinstven fenomen nije moguće. Referentna tačka u historiji jeste nastanak antifašističke borbe i pokreta otpora u svim evropskim zemljama u kojima se evropski fašizam uzdigao dvadesetih i tridesetih godina prošlog veka, najčešće izazvan katastrofom Prvog svjetskog rata. Antifašistička akcija (Antifa), koja je tridesetih godina bila bliska **☛Komunističkoj partiji Njemačke (KPD)**, jasno je prepoznala Nationalsocijalističku radničku partiju (NSDAP) i njena paravojna udruženja kao neprijatelje, pri čemu se Antifa otvoreno postavlja kao militantna samoodbrambena organizacija – naravno u okviru revolucionarnog radničkog pokreta.

Međutim, antifašisti se nisu borili protiv nadolazećeg fašizma samo u svojim zemljama. Mnogi borci za bolji svijet bez fašizma skupljali su se u Španskom građanskom ratu (1936–1939), formirajući Međunarodne brigade. Tu će pretrpjeti krvavi poraz od fašističke falange generala **☛Franciska Franca**, koju je podržavala fašistička Italija kao i nationalsocijalistič-

☛ Komunistička partija Njemačke (KPD) osnovana je 1918., a njezini najpoznatiji protagonisti bili su Rosa Luxemburg i Karl Liebknecht. Nastala je uslijed raskola unutar tadašnje socijaldemokracije. Zalažući se za internacionalizam, lijevo krilo socijaldemokrata protivilo se učesću u Prvom svjetskom ratu zbog čega biva ostranjeno od partijskog vrha. Nakon rata novoosnovani Spartakov savez pod vodstvom Luxemburg i Liebknechta zajedno sa drugim lijevim organizacijama donosi odluku o osnivanju nove revolucionarne radničke partije.

☛Francisco Franco Jedan od pobunjenih generala protiv Španjolske Republike i demokratski izabrane vlasti okupljene u koaliciji Narodne fronte. Tijekom Španjolskog rata (1936-1939) Franco se nametnuo kao vođa nacionalističkog bloka, predstavljajući se kao *Caudillo*. Odgovoran je za smrt oko 200 tisuća ljudi. Pokopan je u *Dolinu palih* koja je trebala predstavljati simboličko mjesto pomirenja na način da se svi zaraćeni proglase žrtvama, a razlike u politikama za koje su se borili zaborave.

☛ **Samudaripen** je pojam iz romskog jezika sa značenjem «Svi ubijeni» koji je Međunarodna unija Roma prihvatila za imenovanje genocida nad Romima i Sintima u Drugom svjetskom ratu. U Jugoslaviji se, u vezi sa stradanjem Roma u Jasenovcu i Aušvicu, koristila od sedamdesetih godina. Zamjenjuje neologizam Porajmos (prožderati, uništiti) koji je zbog povezanosti sa glagolom *parravel* (široko otvoriti usta) kritizirao lingvist Marcel Courthiade jer kolokvijalno označava i široko otvoriti i druge delove tela.

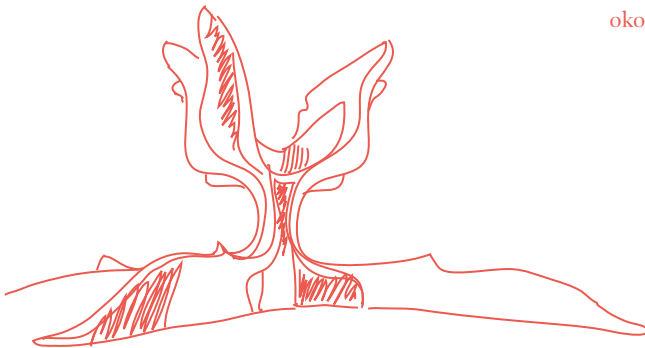
ka Njemačka. Trauma ovog razornog poraza ostala je utisnuta u antifašističkom pokretu i ne sastoji se samo od poraza u borbi za slobodu, već i od uloge koju je staljinizam igrao u propasti te borbe obračunavajući se s pripadnicima anarhizma i demokratske komunističke opozicije u samim redovima Brigada.

Osovina antifašističkog opredjeljenja do danas ostaje borba protiv fašizma u svim njegovim oblicima. Ideologija fašizma proširila je svijetom požar Drugog svjetskog rata, holokausta, ubistava evropskih Jevreja i Roma te masovnog uništenja raznih manjinskih grupa i političkih neistomišljenika, naročito socijalistkinja i komunista. Šaroliki otpor komunističkih, socijaldemokratskih, crkvenih, jevrejskih i humanističkih grupa, kao i odlučna borba partizanki u svim djelovima okupirane Evrope, još i danas čine jezgru antifašističke tradicije. Novija historijska istraživanja pokazuju da su nacistički i fašistički režimi u holokaustu ubili 6,3 miliona evropskih Jevreja. Drugi narodi i narodnosti su također bili žrtve fašizma. Na primjer, slabo je istražen ☛ **Samudaripen**, istrebljenje evropskih Sinta i Roma. Nacisti su 1940. testirali bojni otrov ciklon B na 240 romske djece, a taj otrov će kasnije koristiti u industrijskom istrebljivanju Jevrejki. Prema nekim procjenama, u Evropi je između 1934. i 1945. godine ubijeno 250.000 Roma.

Na području Jugoslavije, fašizam će do političkog i organizacijskog izražaja doći kroz ustaški pokret, srpske četnike, pripadnike SS divizije «Handžar», oružane jedinice Srpskog dobrovoljačkog korpusa Dimitrija Ljotića kao i kroz režim Milana Nedića. U tzv. **Nezavisnoj državi Hrvatskoj (NDH)** Srbi su bili najveće žrtve hrvatskog fašizma. Prema najnovijim procjenama, u **Jasenovcu**, najpoznatijem i najvećem koncentracionom logoru u jugoistočnoj Evropi, ubijeno je do 90.000 ljudi, većinom Srba, kao i 25.000 Roma. Ustaše su također ubijale Jevreje, komunistkinje i antifašiste.

Značajnu ulogu u međunarodnom otporu fašizmu i njegovim ubilačkim i eksploatorskim politikama odigrao je jugoslovenski partizanski pokret, pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije. KPJ je 04. jula 1941.

☛ Takozvana **Nezavisna država Hrvatska** naziv je za okupirane dijelove teritorija Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije pod mario-netskom vlašću Ustaša i Poglavnika Ante Pavelića. Po uzoru na Treći Reich i u tzv. NDH uvedeni su rasni zakoni temeljem kojih je vršen genocid nad Jevrejima, Romima i Srbima. Provodila je progon i ubijala protivnike režima, komuniste. Uspostavljena 10.4.1941., prestala je postojati u maju 1945., uslijed partizanskog oslobođenja jugoslavenskih zemalja, a iza sebe je ostavila poimenično popisanih oko 370.000 žrtava.

Kameni cvijet
Bogdan Bogdanović
(1966.)

pozvala jugoslovenski narod na ustanak protiv fašističkog okupatora i njegovih saradnika, organizovala Narodnooslobodilačku vojsku i Partizanske odrede Jugoslavije (NOV i POJ), te je uglavnom samostalno oslobodila zemlju od fašizma. Narodnooslobodilačka vojska, poslije poznata kao Jugoslovenska narodna armija, pred kraj rata brojala je oko 800.000 boraca i borkinja.

ANTIFAŠIZAM U SOCIJALISTIČKOJ FEDERATIVNOJ REPUBLICI JUGOSLAVIJI

Kamen temeljac socijalističke i antifašističke Jugoslavije postavljen je 29. 11. 1943. u Jajcu. Na drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), odlučeno je ponovno osnivanje države na federativnom principu. U odluci Drugog zasjedanja

AVNOJ-a u Jajcu eksplicitno je rečeno:

«U skladu sa [...] federativnom izgradnjom Jugoslavije [...], jeste činjenica da već sada, u vreme narodno-oslobodilačkog rata, osnovne organe narodne vlasti kod pojedinih naroda Jugoslavije predstavljaju narodnooslobodilački odbori i zemaljska antifašistička veća narodnog oslobođenja [...], i da je Antifašističko veće narodnog oslobođenja

AVNOJ - Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije je bilo krovno upravljačko tijelo na oslobođenim teritorijama Jugoslavije za vrijeme Drugog svjetskog rata. Historijski možda najpoznatije zasjedanje AVNOJ-a se desilo 29. novembra 1943. godine u bosanskohercegovačkom gradiću Jajce na kojemu su donesene konačne odluke o političkom obliku oslobođene Jugoslavije. 29. novembra se u socijalističkoj Jugoslaviji slavio kao državni praznik.

Jugoslavije vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko telo naroda Jugoslavije i vrhovni predstavnik suvereniteta naroda i države Jugoslavije kao celine.»

Antifašističko opredjeljenje i socijalistička društvena perspektiva su bile ključne u tome da se svi narodi i narodnosti Jugoslavije identifikuju sa konceptom Komunističke partije, kao i preduslov za uspješnu borbu protiv fašizma u zemlji. Na tim principima izgrađena je samoidentifikacija socijalističke Jugoslavije, a **bratstvo i jedinstvo**, **socijalističko samoupravljanje** i nesvrstanost predstavljali su tri osnovna stuba države. Sjećanje na narodno-oslobodilačku borbu bilo je zastupljeno u javnom prostoru, spomenici su građeni po cijeloj zemlji, većina njih od velike umjetničke vrijednosti. Dvadesetdeveti novembar proglašen je za državni praznik.

Dolaskom ekonomske krize, posebno osamdesetih godina, nacionalističke ideologije sve više su antifašističku tradiciju zemlje dovodile u pitanje. Nova funkcionerska i intelektualna elita nastala u okrilju Komunističke partije raspirivala je plamen nacionalnih mitova. Na kraju ovog procesa uslijedio je i raspad zemlje, praćen krvavim građanskim ratovima i skoro potpunom privatizacijom društvene svojine.

☛ **Bratstvo i jedinstvo** je krilatica KPJ, skovana tokom NOB-a koja je tokom rata imala funkciju ujedinjenja naroda Jugoslavije protiv fašističkog okupatora, koji je nametao politiku zavadi pa vladaj. U vrijeme SFRJ politika bratstva i jedinstva je doprinosila razvijanju solidarnosti i uvažavanja među narodima i narodnostima.

☛ **Samoupravljanje** je koncept koji podrazumeva da društvo samostalno upravlja sopstvenim resursima, bez spoljašnjih intervencija i prinuda, blizak pozicijama anarhizma, komunizma i socijalizma. Samoupravljanje je u različitim varijantama i na različitim nivoima bilo zastupljeno u Pariskoj komuni i Španiji tokom građanskog rata. U SFRJ je radničko samoupravljanje bilo sistemsko rešenje razvijeno kao odgovor na rigidni etatizam SSSR-a.

Uništenjem Jugoslavije i raspadom zajednice država iz sovjetske sfere uticaja, antifašizam je bio i ostao izložen relativizaciji i animozitetu. Tendencije ka rehabilitaciji kolaboracionističkih režima iz vremena Drugog svjetskog rata nisu specifične za našu regiju, već su i izraz preuređivanja odnosa moći na svjetskom planu. Desničarske populističke partije, organizacije civilnog društva i društveni pokreti uzimaju maha, pokušavajući da diskredituju – čak i delegitimišu – sjećanje na antifašizam. U Hrvatskoj je devedesetih godina prošlog veka uništeno preko **3.000 spomenika** posvećenih antifašističkoj partizanskoj borbi, a hrvatska država do danas nije ništa poduzela da ih obnovi.

☛ U Hrvatskoj je uništeno oko polovica svih spomenika NOB-a. Devedesetih se dogodio i knjigocid, kada je iz hrvatskih knjižnica uklonjeno 2,8 milijuna knjiga.

Ovakav agresivan historijski revizionizam raspiruje i danas dominantna neoliberalna ideologija. Zajednički nazivnik svih revizionista leži u njihovoj izraženoj antikomunističkoj ideologiji. Za desničarske autoritarne i fašističke partije i pokrete komunizam je politički neprijatelj broj jedan, upravo zbog svog univerzalnog humanizma i internacionalizma. Dijelovima liberalnog bloka, komunizam predstavlja ideologiju koja se zalaže za demokratizaciju svih aspekta društva, pa i ekonomije, jer nastoji da razriješi antagonizme kapitala i rada u

korist radničke klase, te se iz njihove perspektive protiv komunizma mora boriti svim mogućim sredstvima.

Obe antikomunističke ideologije povezane su privatnim vlasništvom i održavanjem antagonizma kapitala i rada na način koji koristi kapitalu. Cilj historijskog revizionizma, na kraju krajeva, leži u blaćenju bilo kakve mogućnosti stvaranja solidarnog društva zasnovanog na društvenom vlasništvu. Služeći se teorijom totalitarizma, dijelovi liberalne građanštine tvrde da su komunizam i fašizam manje-više isti, dakle totalitarni i zločinački. Današnje ideologije fašizma također nastoje, pod okriljem teorije o totalitarizmu, da diskredituju ideju komunizma, istovremeno sprovodeći rehabilitaciju svojih ideoloških uzora, s izgovorom da su oni bili samo patrioti koji su naciju branili od bezbožnog komunizma. Preimenovanje trgova i ulica, polemika oko ustaškog pozdrava «Za dom spremni», omalovažavanje uloge **partizana** u antifašističkoj borbi te najava osnivanja muzeja vođi četničkog pokreta Dragoljubu «Draži» Mihailoviću u Beogradu samo su neki od primjera **historijskog revizionizma**. Rehabilitovan je odlukom Višeg suda u Beogradu 14. maja 2015. godine, čime je poništena presuda Vrhovnog suda Federativne narodne republike Jugoslavije donesena 15. jula 1946. godine, kojom je zbog izdaje i kolaboracije sa okupatorom osuđen na smrt.

☛ **Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije** puni je naziv za vojsku koja se uobičajeno nazivala «partizani». Na početku ustanka 1941. godine brojala je tek nekoliko stotina boraca, da bi do kraja rata narasla na više od 800.000 borkinja te se preimenovala u Jugoslovensku armiju, odnosno 1951. godine u Jugoslovensku narodnu armiju.

☛ **Historijski revizionizam** ne označava naučnu reviziju historijskog znanja koliko označava pokušaj diskreditacije emancipatornih i egalitarnih pokreta, počevši od Francuske revolucije i uloge jakobinaca, preko Pariške komune, Ruske revolucije pa sve do narodnooslobodilačke borbe. Uz diskreditaciju revolucionarnih lijevih pokreta, historijski revizionizam nastoji rehabilitirati konzervativne i nazadne društvene aktere, ali i otvoreno fašističke kolaboracioniste, kao što su ustaški i četnički pokret.

Današnji napadi na antifašizam i nas aktivne antifašiste tako dolaze sa dvije strane. Antifašizam biva kriminaliziran kao nasilan, a antifašistkinje sve češće bivaju progonjene, tučene, krivično gonjene i zatvarane. Ta vrsta represije ne smije da nas spriječi u daljnjem zalaganju za bolju i solidarniju društvenu ideju. To je naša dužnost prema milionima stradalih od fašizma.

SADRŽAJNE I PROGRAMATSKE TEME ANTIFAŠISTIČKOG RADA DANAS

Antifašizam i nasilje

Iako bi svaki slobodoljubiv čovjek danas želio svijet bez nasilja, postoje situacije u kojima je ono potrebno pa čak i nužno. Možda najbolji primjer za ovu tvrdnju jeste poraz nacionalsocijalističkih i drugih fašističkih režima, kada je «cijeli svijet», a naročito **sovjetska Crvena armija** i Zapadni savez, zaustavio Treći rajh i njihove saveznike. Time je završen rat koji je koštao više od 50 miliona života. Otpor, sabotaže i napadi partizanskih snaga i zatvorenika koncentracionih logora na naciste bili su legitimni, svako sredstvo opravdano ukoliko je bilo usmjereno protiv ovog ubilačkog i krajnje neljudskog režima. Ruski pisac Vasilij Groman, u romanu *Život i sudbina*, ne samo da rječito opisuje ogromnu brutalnost rata, već i pokazuje hrabrost kad kaže da otpor prema fašizmu u nuždi mora biti i nasilan:

«Svijet će se okupati u krvi onoga dana kada fašizam bude potpuno uvjeren u svoj konačni trijumf. Ako fašizam ostane bez naruženih neprijatelja na zemlji, onda će se krvnici koji ubijaju djecu, žene i starce samo raspojasati. Zato što je glavni neprijatelj fašizma – čovjek.»

☛ **Staljinizam** je tip vladavine unutar komunističkog pokreta i komunističkih partija pod neposrednom kontrolom Staljina i ruske komunističke partije. Nakon preuzimanja unutarstranačke kontrole 1927., Josif Staljin kreće u obračun sa političkim neistomišljenicima, a prva i glavna meta je Lav Trocki, jedan od vođa ruske revolucije i tvorac Crvene armije. Staljinizam odbacuje unutarstranačku demokraciju, shematski pristupa marksizmu te zagovara teoriju socijalizma u jednoj državi, protivno ideji proleterskog internacionalizma.

Tako isto se može reći da su antikolonijalne borbe za oslobođenje od imperijalističkih sila bile legitimne, a historijski gledano, njihova nasilnost – kao što se to danas kaže – najčešće nije imala alternativu. Ovo važi i danas ako pogledamo borbe Mapuche starosjedilaca u Argentini i Čileu nakon stoljeća represije, crnački otpor i borbe starosjedilačkog stanovništva u Sjevernoj Americi, kurdsku oslobodilačku borbu, kao i društvene borbe protiv rasizma i tlačenja. Postoje oblici legitimne upotrebe nasilja. Iz antifašističke perspektive vrijedi detaljno pogledati kako dolazi do ovog oblika nasilja i kako se on pravda. Glavno načelo antifašističkih kolektiva svakako nije i ne smije biti nasilje, naši kolektivi treba da se prvenstveno posvete ideološkom i političkom djelovanju, dakle trebaju biti edukatori.

Oznaka «lijevo nasilje» je najčešće konstrukt kojim se prekrivaju drugi oblici nasilja, kako bi se lijeve antifašističke borbe izjednačile sa nacističkim terorom i rasističkim nasiljem i na taj način delegitimisale. Naravno da postoje i besmisleni oblici nasilja koji dolaze sa ljevice. Ovdje su ipak važni oblici nužne samoodbrane i pomoći koje u mnogim dijelovima Evrope praktikuju mlade antifašistkinje, alternativna omladina ili ljudi označeni kao «stranci», koji se u svojim zajednicama suočavaju sa ekstremnim nasiljem neonacista, manje ili više or-

ganizovanih fašista i rasista, ostaju sami, sa osjećajem da su ih sugrađani ostavili na cjedilu, dok ih policija najčešće kleveće kao odgovorne za nasilje.

Problem je u tome ko određuje šta je nasilje i da li je ono legitimno? U mnogim dijelovima Evrope gdje je formalno na snazi građanska demokratija i pravna država, država je ta koja drži monopol nad nasiljem. Svaki oblik nasilja – osim vlastitog – smatra nelegitimnim. To prisvajanje prava na nasilje ne mora nužno biti pogrešno, a ima i dugu tradiciju u teoriji države. Ideju da samo država ili državna struktura kao garant poretka ima pravo na primjenu nasilja nipošto se ne smije osporavati, naročito ako se ljudima podastru ciljevi koji nisu isključivo mirni i časni. S druge strane, država je ipak na mnogo načina partija i partijski se ponaša, pa usmjerava državno nasilje ka jednim, u ovom slučaju ljevičarima i antifašistkinjama, dok drugima nasilje dopušta. Nažalost, sve države ne samo da polažu pravo na monopol na nasilje, već i na samu definiciju nasilja, te određuju šta se nasiljem smatra. Mnogi mediji ne preispituju djelovanje države kritički, već se postavljaju kao glasilo državnog nasilja, koje se često upotrebljava protiv neoružanih ljudi u očajnom položaju. Oni nasiljem pogođeni najčešće ne dolaze do riječi u medijskom izvještavanju.

Antifašizam i kapitalizam

Antifašistkinje i ljevičari se postavljaju kao antikapitalisti, često kao socijalisti ili komunistkinje. Evropska unija je jedan od centara globalnog kapitalizma i skupa sa svojim stanovništvom privilegirani i viševjekovni izrabljivač stanovništva «globalnog juga». Tu su ljudi podvrgnuti eksploataciji, pljački, progonu i maltretiranju, a njihove sirovine se bezobzirno krađu zarad «lijepog života» na «globalnom sjeveru». U proteklih petsto godina, stotine miliona ljudi su postali žrtve ovog nasilnog odnosa koji im otima temeljna prava. Taj odnos nasilja zove se kapitalizam i temelj je apsurdnom izobilju i blagostanju u kojem žive ljudi iz vodećih industrijskih zemalja. Međutim, čak i u zemljama centra, kapitalizam uzrokuje teške društvene i političke rasjede. U Evropi postoje siromašne zemlje – najpoznatiji je slučaj Grčke – koje vodeće sile Evrope mjerama štednje drže pod kandžijom. Društveno i politički naročito propadaju zemlje izvan EU, kao što je slučaj sa Ukrajinom koja srlja u oružane sukobe i građanske ratove. Takozvane «zapadne demokratije» predstavljaju se kao čuvarice ljudskih prava, a zasnivaju se na ubilačkoj eksploataciji i bezobzirnoj krađi na račun većine čovječanstva.

Lijeva i antifašistička pozicija stavlja čovjeka u centar pažnje i nastoji ne izgubiti svoju humanu orijentaciju. Antifašistkinjama, bez obzira na gorke historijske stranputice i greške, pravda, jednaka prava i emancipacija stoje na prvom mjestu. Reč je o pravednom svijetu i pravednom svjetskom (ekonomskom) uređenju koji će stvoriti alternativu kapitalizmu. Pitanje sukoba «ljevičara» i «desničara» po pravilu služi propagandi pomoću koje se borba protiv fašizma i ubilačkih ideologija gura u stranu i izjednačava sa onim protiv čega je usmjerena. Antifašizam se ipak zanima za cjelokupnu sliku, ne samo za organizovane fašiste, njihove ubilačke ideologije, desne intelektualce, kao i rulju koja im aplaudira. Antifašizam također proziva nasilje «miroljubivih» demokratija na planeti, nasilje koje ih čini saučesnicima koji izvlače korist od rasističkog i fašističkog nasilja.

Oblici antifašističkog aktivizma

Antifašističko organiziranje treba uključiti sve aspekte političkog aktivizma. Tome pripada i političko obrazovanje, istraživački i arhivski rad, političke intervencije, ulični protesti, građanska neposlušnost, kao i srčano i odgovorno stajanje uz nezaštićene i ranjive manjine, borkinje za ljudska prava, kao i sve

one pogođene desnim nasiljem i terorom. Antifašisti se bore protiv rasizma i seksizma, te su antikapitalistički nastrojeni. Antifašizam se zalaže za borbenu i međunarodnu solidarnost. Oblici antifašističkog aktivizma koje na ovome mjestu predstavljamo trebaju doprinjeti većoj pokretljivosti i organiziranosti naših kolektiva.

rm

Antifašističko djelovanje na radnom mjestu

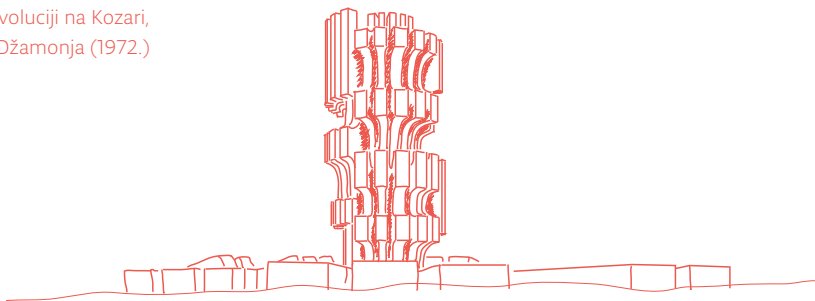
Antifašističke grupe iz evropskih zemalja nastoje ostvariti iste ciljeve, opisane u *Vodiču*, ali u svom radu akcenat stavljaju na različite stvari. Veliki dio antifašističkog angažmana je na dobrovoljnoj osnovi i bez naknade. To u suštini znači da jedna grupa može priložiti samo onoliko političkog rada koliko njenim članovima dopušta slobodno vrijeme van plaćenog rada. Postoje također pojedinačni oblici antifašističkog rada na radnom mjestu. Međutim, odnos antifa grupa sa sindikatima nije uvijek bez trvenja, iako su sindikati historijski gledano bili sjedišta antifašizma. Danas sindikati, kao partneri u tobožnjem klasnom kompromisu, često predstavljaju potrkala vladajućeg kapitalističkog poretka u kojem je sve podređeno održavanju vlastitih povlastica, kao i privilegija radnika koje predstavljaju.

Antifašistički aktivizam u kvartu

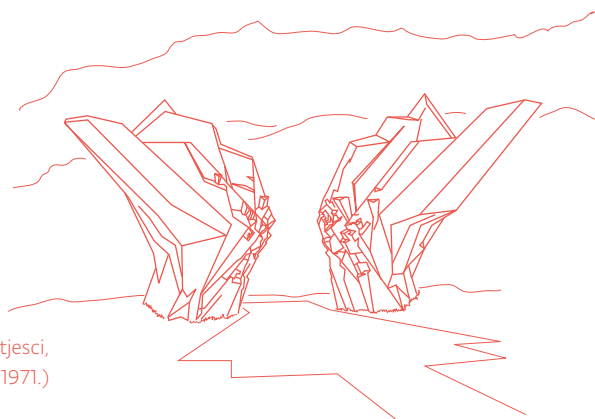
Važno i središnje težište antifašističkog rada danas jeste vlastiti komšiluk ili kvart. Mnoge antifašističke grupe se organizuju lokalno u komšijskim inicijativama, sudjeluju u borbama protiv povećanja kirije i organizuju otpor prisilnim deložacijama, organizuju zaštitu na ulicama, pružaju podršku i savjetovanje socijalno i ekonomski ugroženima, nude obrazovne i kulturne događaje. Rimski antifašisti Quarticciolo Ribelle (Pobunjenici iz Quarticciola) održavaju tradiciju ciljanog doseljavanja aktivista u određene dijelove naselja Quarticciolo kako bi oduzeli teren fašističkom pokretu Casa Pound. Poput mnogih drugih neofašističkih pokreta u proteklim godinama, on se postavio kao etno-nacionalni društveni «čuvar» u određenim dijelovima grada, inscenirao akcije pomoći isključivo ugroženim pripadnicima vlastite «narodne zajednice», istovremeno nasilno nastupajući prema neistomišljenicima, naročito antifašistima.

Ovakve akcije bi često završavale korist fašista. Širom svijeta, desnica je u pohodu, dok antifašistkinje nemaju gotovo ničim uzvratiti, ne posjeduju aktivističke odgovore, niti u široj javnosti prepoznate socijalističke ili internacionalističke narative suprotstavljene onim nacionalističkim. Ipak, postoje i drugi primjeri

- Spomenik Revoluciji na Kozari, Dušan Džamonja (1972.)

koji pokazuju da je otpor moguć i da može biti uspješan. Londonska akcija «Hope not H8» je masovnim kampanjama u medijima i na kućnim pragovima uspjela otjerati fašistički British National Front (Britanski nacionalni front) i ugroziti mu postojanje. Ovakav rad u četvrtima, ne samo da je politički jako djelotvoran, jer se direktno brine za ljude, već je često i protkan umjetnošću, zanimljiv i motivirajući. Organizacijom koncerata, teatarskih predstava,

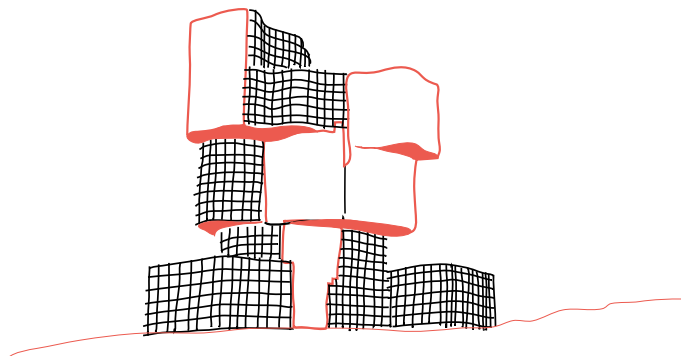

- Spomenik Bitke na Sutjesci, Miodrag Živković (1971.)

uličnih festivala, zajedničkih obroka u javnom prostoru, predavanja ili čitanja poezije mogu se nadahnuti ljudi da potraže alternative mi-zantropskim parolama i fašističkoj politici.

Antifašistička kultura sjećanja

Važan i temeljni dio antifašističkog rada je sjećanje. Bilo da je reč o redovnim komemo-racijama žrtava fašizma i rasizma ili ceremoni-jama posvećivanja nekog **•mjestu sjećanja na antifašističke borbe i otpor**, ova vrsta memo-rijalnog rada objašnjava i približava – naročito mladim generacijama – tradiciju i kontinuitet antifašističkog djelovanja ka dobrom i solidar-nom životu, a protiv ideologija mržnje.

• Spomenik ustanku naroda
Banije i Korduna,
Petrova gora
Vojin Bakić (1981.)

k

Ovdje nije u pitanju samo sjećanje na milione žrtava evropskog fašizma dvadesetog stoljeća, već i sjećanje na žrtve današnjih fašista, primjerice na Dušana Jovanovića, trinaestogodišnjeg romskog dječaka, kojeg su dvojica fašista na ulici u Beogradu **pretukla na smrt 18. 10. 1997. godine**. Riječ je o žrtvama nacističkog nasilja, kao u slučaju grčkog repera Pavlosa Fyssasa, kojeg su nasmrtno izbolili članovi neonacističke partije Zlatna zora. Ili o žrtvama brutalnog policijskog nasilja, kao što je Carlo Guiliani kojeg je zgazio policijski auto na protestima protiv Samita G8 u Đenovi, ili kao što je Oury Jalloh, koji je živ spaljen u pritvoru. Riječ je i o desetinama hiljada izbjeglica koje se na putu ka Evropi zbog sve veće izolacije kontinenta utapaju u Sredozemnom moru, umiru u logorima za mučenje i pustinjama Sjeverne Afrike, ili ih ubijaju rasisti.

• Spomen ploča
Dušanu Jovanoviću
u Beogradskoj ulici u
Beogradu.

Antifašističko praćenje sudskih procesa

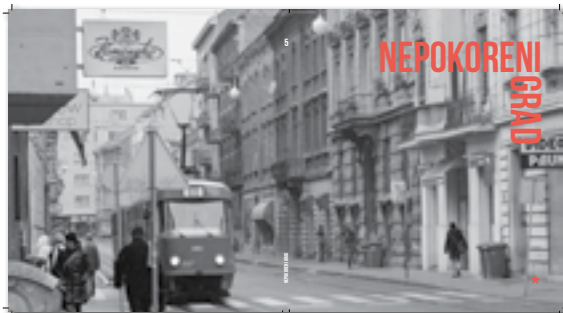
Antifašističke inicijative iz Njemačke i Grčke odlučile su da intenzivno promatraju sudske procese protiv fašista i to prate kritičkim javnim radom. Organizacija NSU-Watch u Njemačkoj je tako tokom 5 godina i 438 dana suđenja pratila postupke protiv članova **NSU** u Minhenu. Golden-Dawn Watch u Grčkoj prati suđenje optuženom za ubistvo Pavlosa Fyssasa i još neka suđenja. Praćenje sudskih postupaka mogli smo vidjeti i u Mađarskoj tokom suđenja fašistima koji su napali romsko naselje usmrтивši nekoliko ljudi, među kojima i jedno dijete, kao i u Rusiji, gdje su aktivistkinje i angažirani novinari pratili suđenje članovima nacističke grupe BORN. Praćenje postupaka može se uklopiti u rad postojećih antifašističkih istraživačkih grupa koje godinama studiously rade na rasvjetljavanju neonacističkih i neofašističkih zlodjela, međunarodnih desničarskih mreža, opšteg evropskog zaokreta udesno i s njim povezanih militantnih i na teror spremnih grupa.

Antifašističke publikacije

Puno spoznaja teče i kroz antifašističke publikacije, knjige, stručne časopise i *online* portale. U Njemačkoj postoje tri važna Antifa lista, *Antifaschistisches Infoblatt*, zatim *Der*

NSU (Nacionalsocijalističko podzemlje (NSU; Nationalsozialistischer Untergrund) je desna teroristička organizacija koja je 1999. u Njemačkoj vršila terorističke napade i ubistva uglavnom građana ne-njemačkog porijekla. Do 2007. NSU je ubio deset osoba, uglavnom turskog porijekla. Sudski proces je trajao od 2013. do 2018., a završio je doživotnom osudom za glavnu optuženicu. Njemačka država je do kraja sudskog procesa izbjegavala preuzeti odgovornost za djelovanje vlastite tajne službe koja je potpomogla razvoj ove terorističke organizacije.

Rechte Rand, te antifašističko glasilo *Lotta*. Kod nas također postoje antifašističke publikacije i portali. Mreža antifašistkinja Zagreb izdaje časopis ►[Nepokoreni grad](#) i održava informativnu internet stranicu. *Antifa Šibenik* redovno

izvještava o događajima u Dalmaciji, dok Antifašistička akcija iz Novog Sada izdaje časopis ►[Margina](#). Internet portal ►[Antifašistički vijesnik](#) je u međuvremenu postao regionalni novinski portal o antifašističkim temama, dok internet stranica ►[kartografija-otpora.org](#) uz vrlo interesantne tekstove o antifašističkom otporu grada Zagreba tokom Drugog svjetskog rata, donosi i mapu najvažnijih tačaka otpora na njegovom području.

Antifašističke demonstracije i akcije u javnom prostoru

Demonstracije i protesti sa antifašističkim sadržajem klasični su alati Antifašističke akcije, kao i njen pojavni oblik. Demonstracije, mitinzi i bdijenja u užem ili širem savezu sa sindikatima, antifašističkim lijevim partijama, akterima civilnog društva, organizacijama za zaštitu ljudskih prava i humanističkih inicijativa, pripadaju repertoaru Antifa baš kao i sprej-akcije, kampanje sa naljepnicama, blokade, fleš mobovi i nekonvencionalne antifašističke intervencije. Kao što je već spomenuto, prisutnost u javnom prostoru pojačavaju kul-

turne priredbe poput uličnih festivala i koncerata, kao i zajedničko uklanjanje rasističkih i fašističkih obilježja, naljepnica i simbola. Manje vidljive u javnosti, ali ipak vrijedne spomena, jesu akcije zaštite ugroženih grupa, pojedina i objekata kao što su smještaji za azilante ili žrtve deložacija.

Antifašističko obrazovanje

Obrazovni i teorijski rad unutar Antifa grupa te rad sa simpatizerima također spada u temelje antifašističke organizacije. Za razliku od fašističkih i neonacističkih grupa, oblici antifašističkog obrazovanja važe za jedan od najvažnijih preduslova našeg djelovanja, bilo da je reč o radionicama za enkripciju računarske komunikacije, standarde antifašističkog istraživanja, ophođenje sa državnim represivnim aparatom ili edukaciji za medije i intervencije u javnom prostoru. Kritičke diskusije o spornim pitanjima, rasprave o društvenim teorijama, sticanje znanja o pojavnim oblicima i uslovima nastajanja fašizma i **Holokausta**, analize kapitalističkog ekonomskog sistema, sve je to u službi formulacije radikalnog antifašističkog (protu)narativa koji treba da obrazuje mlade antifašiste da budu informisani, misleći akteri u svijetu koji se mijenja na gore. Primjeri postojećih edukativnih programa se mogu naći

• **Holokaust** je bilo sistematsko, birokratsko, od države odobreno progonstvo i ubojstvo približno 6 milijuna Židova, od strane nacističkog režima i njihovih kolaboracionista. U razdoblju od 1933. do 1945. nacisti su pobili još 11 milijuna Roma/Sinta, osoba s invaliditetom, Slavena, komunista, socijalista, Jehovinih svjedoka i homoseksualaca.

npr. u okviru «[Političke škole za umjetnike i sve zainteresirane](#)» koju realizuje kustoski kolektiv BLOK iz Zagreba, ili u okviru «[Studija socijalizma](#)» u organizaciji beogradskog Centra za politike emancipacije (CPE). Antifa je humanistički svjetonazor, antifa je rad rukama i glavom! No antifa isto tako može značiti da ne dozvoljavamo da ni jedan fašista ne kroči u naš komšiluk.

Još jedan od osnovnih elemenata antifašističkog političkog i obrazovnog rada jeste feministička teorija i praksa, rodna teorija i prava LGBT+ zajednice. Nažalost, antifašistički kolektivi pretežno i već predugo djeluju kao mjesta za mlade muškarce. Savremeni i emancipatorni antifašizam ne samo da se treba formalno zalagati za potpunu emancipaciju i ravnopravnost žena i LGBT+ zajednice, već mora i unutar svojih organizacionih i akcijskih struktura uključiti žene i LGBT+ zajednicu. Seksizam i homofobija nemaju šta da traže u Antifa!

Problem u radu Antifa pokreta jeste za što veću inkluzivnost pokreta fatalna i do danas prisutna tradicija koja militantnu politiku i «pravi» Antifa rad shvata kao «mušku stvar». Svako ko danas smatra – a takvih još uvijek ima – da je Antifa u suštini neka vrsta sporta ili muški ritual inicijacije, ne samo da je ahistoričan, već i ne vidi vezu između pametnog antifašizma, odlučnog antirasizma, feminizma i aktivne kritike kapitalizma i društvene kritike.

Još jedna mrlja pokreta jeste činjenica da se Antifašistička akcija u pojedinim zemljama shvata kao «bjelačka» stvar koja se odigrava u «bijelim» prostorima. «Neautohtone» ili «strane» aktivistkinje često nisu vidljive, rijetko postoje «mješane» grupe u kojima rod, porijeklo, boja kože, socio-ekonomski status, seksualna orijentacija, stepen obrazovanja ne igraju nikakvu ulogu. Kontakt i saradnja žrtava desnog terora, fašističkog nasilja, državne (policijske) represije i zvanične rasne diskriminacije češće su izuzetak nego pravilo. Cilj antifašističke politike mora dakle biti da se ovakve manjkavosti spriječe, smanje ili prevaziđu. Mnogi rasistički napadi i institucionalne nepravde iz prošlosti mogli su biti spriječeni ili umanjeni da nije bilo prepreka ove vrste.

Politička i pravna pomoć

Društveno i političko savjetovanje može igrati veliku ulogu upravo u radu u komšiluku. Ono što je naučeno i kroz diskusiju proizašlo iz antifašističkog obrazovanja tu se može testirati u praksi, te se prilagoditi posebnim uslovima. Otkako postoji Crvena pomoć, jedan od alata Antifa jeste pravna pomoć za žrtve državne represije, angažiranje prijatelja pravnika i pružanje finansijske pomoći. Crvena pomoć je naročito važan instrument praktične de-

monstracije solidarnosti i konkretne pomoći. Zato je vrlo važno podržavati rad lokalnih organizacija Crvene pomoći ili lobirati za njihovo uspostavljanje u zemljama i gradovima gdje one ne postoje. Veliki dio snage antifašizma leži u solidarnosti, a ona se kroz Crvenu pomoć može neposredno praktikovati.

Privatno je političko

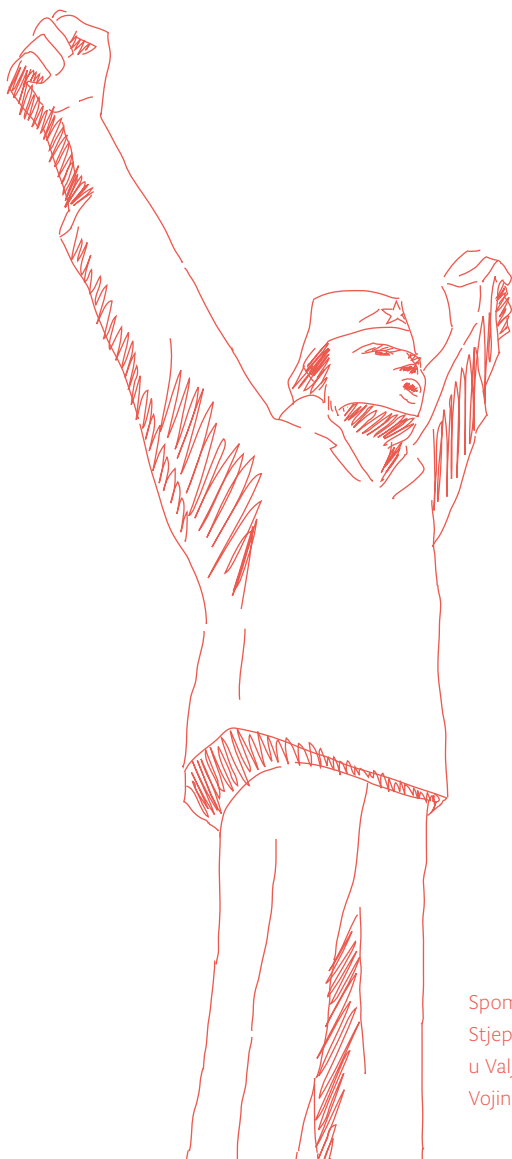

Na samom kraju važno je spomenuti da su privatno i političko za antifašistkinje povezani. Provođenje antifašističkih vrijednosti u ličnom okruženju može da se sastoji iz stanovanja u zauzetim ili samoorganizovanim stambenim projektima, uvođenja načela rodne ravnopravnosti i antirasizma u vlastitu svakodnevnicu u praksi (a ne samo deklarativno), kao i sankcionisanje svakog oblika nasilnog i diskriminatornog ponašanja prema ženama i LGBT+ osobama, čak i ako to znači sankcionisanje drugarica iz vlastitih redova. Razmišljanje o vlastitim privilegijama i rasizmu, zaštita i zalaganje za prava slabijih i onih kojima je potrebna pomoć, pružanje odlučnog otpora napadima i odbrana našeg svakodnevnog života od mizantropskih, šovinističkih i nasilnih uticaja predstavljaju svakodnevne zadatke antifašista.

Humanost i neupitna antikapitalistička orijentacija predstavljaju glavne odlike antifa-

šizma i antifašističkog rada. Najjača sredstva protiv fanatizma, mizantropije i nasilnog svjetonazora fašizma ostaju humor, opuštenost, jasnost, otvorenost, solidarna kritika, samoironija, kao i glasno smijanje među prijateljima i dobrim ljudima. Solidarnost je naša nježnost, naša ljubav pripada potlačenima, a bezuslovno zalaganje protiv nečovječnosti i fašizma jesu ciljevi naše odlučne borbe.

SMRT FAŠIZMU –
SLOBODA NARODU!

Spomenik
Stjepanu Filipoviću
u Valjevu,
Vojin Bakić (1960.)

► Juraj Hrženjak (ur.), *Rušenje antifašističkih spomenika u Hrvatskoj od 1990. do 2000.*, (Zagreb: Savez antifašističkih boraca Hrvatske, 2002.)

► Ante Lešaja, *Knjigocid: Uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih*, (Zagreb: Profil & SNV, 2012.)

► Lovro Krnić, «NDH – «Nebuš Dugo Hodil». Zašto takozvana NHD nije bila niti nezavisna niti država niti Hrvatska»,

dostupno na: antifasisticki-vjesnik.org

► <http://www.jusp-jasenovac.hr>

► <http://antifra.blog.rosalux.de/stadtteil-antifa-quarticciolo-ribelle-wir-sc-haffen-es-nur-in-der-tragoedie-zusammenzuhalten/>

► <https://www.hopenothate.org.uk>

► <http://www.antifasisticki-vjesnik.org/hr/>

► <http://www.maz.hr/nepokoreni-grad/>

► <http://kartografija-otpora.org/hr/>

► <http://www.blok.hr/hr/politicka-skola-za-umjetnike>

► <http://cpe.org.rs/studije-socijalizma/>

II ТЕОРИЈА

KAKO FAŠIZAM FUNKCIONIRA?

Kada je srušen «Antifašistički zaštitni bedem» – kako se službeno zvala građevina kolokvijalno poznata kao «Berlinski zid» – simbolički je završila historijska era započeta podjelom svijeta na interesne sfere između zapadnih saveznika i Sovjetskog saveza u jeku Drugog svjetskog rata. Tim činom je, barem se tako mislilo, liberalizam iz politike i javnog govora zanavijek protjerao svoje neželjeno čedo – fašizam, i svojeg najvećeg takmaca – komunizam. Utopivši obje te ideologije u teoriju o dva totalitarizma, liberalizam ih je pretvorio u »babaroge« kojima će plašiti i disciplinirati neposlušne političke elite i narode bivših socijalističkih republika na putu tranzicije u obećani bolji svijet parlamentarne demokracije zapadnog tipa i maksimalno dereguliranog slobodnog tržišta.

U to vrijeme rodile su se ili oživjele brojne nedorečene teorije o tome što je fašizam, među kojima je najpoznatija ona romanopisca i lingvиста Umberta Eca, koji je fašizmom bio sklon proglasiti sve što se poklapa s njegovim sjećanjima i doživljajima talijanskog fašizma dok je bio desetogodišnji dječak. Institucionalno, fašizam je utopljen u spomenutu **teoriju o dva totalitarizma** tekstovima rezolucija [1096](#) (1996) i [1481](#) (2006) **Vijeća/Savjeta Evrope**,

Teorija totalitarizma se veže uz filozofkinju Hannah Arendt i njezinu naučno kontroverznu knjigu *Izvori totalitarizma* (1951). Glavna teza Arendt je da fašistički i komunistički sistemi uglavnom dijele slične obrasce vladavine. Iako je Arendt pravila razlike između pojedinačnih komunističkih sistema, pa Jugoslaviju nije svrstavala među totalitarne režime, u svakodnevnoj politici, naročito nakon 1990., teorija totalitarizma poprima oblike glavnog političkog oruđa u obračunu sa lijevim idejama.

Vijeće/Savjet/Savet Evrope (Council of Europe) je vodeća organizacija za zaštitu ljudskih prava u Europi osnovana 1949. godine. Vijeće Evrope promiče ljudska prava kroz međunarodne konvencije te prati napredak 47 država članica i daje preporuke kroz neovisna stručna tijela za praćenje.

kojima je izjednačen s komunizmom, kao ideologija koju treba prognati i iščistiti iz historijskog pamćenja i institucija bivših socijalističkih država i njihovih naroda.

U tom duhu posljednjih trideset godina odgajane su nove generacije stanovnika Evrope, pa tako i regije za koju pišemo ovaj udžbenik. Kolike je to probleme stvorilo vidjelo se u punom profilu kada je došlo do uspona autoritarne desnice na vlast u evropskim zemljama. Kada su se na udaru desničarskog marša kroz institucije našla radnička prava, žene, etničke i seksualne manjine, kao i migranti izbjegli iz bivših evropskih kolonija, ideologija ljudskih prava ispostavila se nedovoljnom da organizira otpor, a teorija totalitarizama da ponudi objašnjenje što se dešava.

Zato u, uvjetno rečeno, teorijskom dijelu ovoga udžbenika želimo ponuditi odgovore na tri pitanja:

kome fašizam šteti?

tko od fašizma profitira?

kako fašizam utječe na naše

svakodnevne živote?

Da bismo to postigli, odabrali smo primjere migranata, Roma, žena i radničke klase kako bismo na njima usporedili politike historijskog fašizma sa suvremenim primjerima desnih politika.

Potpoglavlja koja slijede pisana su tako da historijsku i materijalističku analizu, kao i njihove zaključke, približe najširoj publici kroz poredbe i interpretacije primjera koje je čitalac mogao susresti prateći medije i društvene mreže. Također, odmaknuli smo se od uobičajenog načina obrađivanja fašizma, gdje mu se suprotstavljaju apstraktne vrijednosti. Za autorice i autore ovog udžbenika fašizam je materijalna činjenica i kao takvom mu se ne možemo suprotstavljati parolama. On je obilježen elitizmom, antidemokratskošću i inzistiranjem na strogim diskriminatornim hijerarhijama. Tome se možemo suprotstaviti samo demokracijom, egalitarizmom, solidarnošću i humanizmom, riječju – emancipatornim praksama političkog organiziranja i rada.

IZBJEGLICE

Dolazak izbjeglica 2015. godine otvorio je prostor za dvije vrste reakcija. Isprva se dogodila relativno masovna mobilizacija civilnog društva u pružanju humanitarne pomoći, da bi protokom vremena sve zastupljeniji bili ksenofobni komentari, a onda i otvoreno rasiističke politike Evropske unije i država s kojima graniči. U ovom poglavlju udžbenika bavimo se fenomenom migracija u vrijeme historijskog fašizma i danas.

Drugi kao zavjerenici

Bapska, na granici Hrvatske i Srbije, septembar 2015:

Stari stolovi pokriveni mjestimično progorenim i izbljedjelim plastičnim stolnjacima, na njima svježe ubrane jabuke, bokali s vodom i domaćim sokovima, ponegdje kakav seljački kolač, štrudla s orasima ili makom.

Prizor koji se mogao vidjeti u televizijskim izvještajima iz sela Bapska, sredinom septembra 2015. godine, kada su prve grupe bliskoistočnih izbjeglica na tom mjestu ušle u Hrvatsku.

Velika Kladaša/Maljevac, na granici Bosne i Hercegovine i Hrvatske, oktobar 2018.:

Naguravanje. S jedne strane izbjeglice u očajničkom pokušaju da prođu granicu, s druge interventna jedinica hrvatske policije. Izbjeglice iz Afganistana, Sirije, Iraka... pokušavaju iz Bosne i Hercegovine prijeći u Hrvatsku, ne bi li se dalje probili prema centralnim zemljama EU, barem do Austrije, i tamo zatražili azil te započeli nove živote na sigurnom, hiljadama kilometara od svojih domova iz kojih su ih istjerali ratni sukobi i druge ugroze na Bliskom i Srednjem istoku.

Za samo tri godine, odnos prema izbjeglicama potpuno se promijenio. Ista ona hrvatska policija koja je izbjeglice u jesen 2015. godine prihvaćala na granici i sprovodila do na brzinu sklepanih kampova da prvi put nakon mjeseci bijega ne prenoće pod otvorenim nebom – sada ih je zadržavala u blatu, na kiši, tjerajući ih da svoj put završe na mjestu na kojem ne žele ostati.

U tri godine desila se i promjena «javnog mnijenja». Tako su pridošlice iz Azije i Afrike od **izbjeglica** – što je pojam koji poziva na solidarnost i podrazumijeva da su pobjegli pred

☛ **Izbjeglice vs migranti** - Izbjeglice su osobe koje se «zbog osnovanog straha od progona temeljem svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja, nalaze izvan zemlje svoje nacionalnosti, a ne mogu, ili se zbog takvog straha ne žele, staviti pod zaštitu te zemlje.» Za razliku od migracija, izbjeglištvo je potaknuto ugroženosti. Stoga je odabir da se u medijima govori o migrantima umjesto o izbjeglicama dio strategije dehumanizacije ljudi koji dolaze u Evropu da zaštite život i prava.

20. juna obilježava se Svjetski dan izbjeglica.

realnim ugrozama – postali migranti, čime su humanitarne krize utopljene u more različitih razloga. Paralelno s tim, «migrante» se u medijima počelo optuživati za različita društveno neprihvatljiva ponašanja, a posebno se ističu optužbe za slučajeve teškog fizičkog nasilja. Nakon prvih optužbi nije trebalo proći dugo vremena do donošenja zaključaka o nespojivosti «njihove» kulture s «našom». U brojnim [izvještajima](#) organizacija [civilnog društva](#) i [nezavisnih institucija](#) objavljenim u posljednjih nekoliko godina upozorava se na negativan i ksenofobičan stav građana prema izbjeglicama i migrantima.

LADISLAV BLOK

'Velika je razlika između muslimana i Hrvata. Njihova djeca su jednako vrijedna, ali nisu ista'

Ovo jučer bilo je forsiranje od SDP-a. Predsjednik Sabora je ključna karika u provođenju programa. Logično je da mi prvo dogovorimo većinu, kazao je Blišk

Kao što se posljednjih par godina izbjeglice s Bliskog i Srednjeg Istoka predstavlja prijetnjom za «evropski način života», tako je nacistička propaganda svojevremeno Židove optuživala za potkradanje i bogaćenje na račun arijske, tj. uglavnom njemačke većine. Uz to Židovi su predstavljeni i kao urotnici, najčešće u liku ubačenih elemenata u savezništvu s vanjskim neprijateljima. U slučaju nacističke

Njemačke taj neprijatelj je bio Sovjetski Savez, tako da su nacisti i njihovi satelitski režimi diljem Evrope, širili propagandnu laž da je na snazi judeo-komunistička zavjera čiji je cilj ovladavanje svijetom.

Rasizam i kolonijalizam

Uz ksenofobiju, strah od stranaca, važan element negativnog odnosa prema izbjeglicama – ali i drugim vrstama migranata, među kojima treba izdvojiti ekonomske migrante koji su se na selidbu odlučili zbog nemogućnosti stjecanja dovoljnih sredstava za život u sredinama iz kojih potiču – jest [rasizam](#). Kroz historiju kolonijalnih osvajanja od početka novog vijeka do druge polovice prošlog stoljeća, evropske zemlje su ekonomski eksploatirale svoje kolonije i degradirale prava domicilnog stanovništva, o čemu svjedoče, primjerice, genocidi nad američkim starosjediocima ili trgovina robovima iz Afrike i ekonomski razvoj novog svijeta

☛ 21. marta obilježava se Svjetski dan borbe protiv rasizma.

temeljen na besplatnom robovskom radu. No kolonijalne sile nisu iskorištavale samo radnu snagu domorodačkog stanovništva, nego i bogatstvo koloniziranih zemalja, bilo da je riječ o vrijednim predmetima ili o prirodnim bogatstvima. Kolonijalna pljačka išla je toliko daleko da je jedini muzej afričke umjetnosti, čiji fundus nisu činile otete nego donirane umjetnine, osnovan u socijalističkoj Jugoslaviji, dok su predmeti iz Afrike u svim zapadnim zemljama u muzeje dopremljeni nakon što su prethodno silom oteti.

• **Nesvrstanost** je vanjsko-politička doktrina nastala u kontekstu Hladnog rata iz potrebe za politikom nezavisnom od blokovskih podela na Istok i Zapad. Pokret nesvrstanih zemalja zasniva se na principima borbe protiv okupacije, intervencionizma, kolonijalizma, cionizma, rasizma, hegemonije i dominacije, kao i na principima jednakosti i međusobnog poštovanja suvereniteta, teritorijalnog integriteta i prava na samoopredeljenje zemalja članica.

Muzej afričke umetnosti: zbirka Vede i dr Zdravka Pečara, osnovan 1977. godine u Beogradu.

Iako se u drugoj polovici prošlog stoljeća dogodio proces političke emancipacije, odnosno **osamostaljivanja kolonija** od evropskih metropola, stoljeća eksploatacije ostavila su te zemlje podrazvijenima. Budući da političku

emancipaciju nije pratila ekonomska emancipacija, one su ostale ekonomski ovisne o svojim dojučerašnjim kolonijalnim gospodarima, a eksploatacija prirodnih resursa devastirala je prirodni okoliš nekadašnjih kolonija. Siromaštvo i nepristupačnost zdravog životnog okoliša stoga su također važni razlozi migracija u razvijene, bivše kolonijalne zemlje.

Građani prvog i drugog reda

Naravno, migracije iz kolonija u kolonijalne metropole događale su se i prije osamostaljiivanja kolonija. Doseljenici – kao primjerice potomci robova uvezanih iz Afrike u Sjedinjene Američke Države ili francuski doseljenici iz koloniziranih teritorija – ni dan danas nisu izjednačeni u ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima s metropolitanskim stanovništvom evropskog porijekla. To se očituje u tome da im je otežan pristup obrazovanju, kvalitetnom stanovanju i zapošljavanju. Diskriminacija s kojom se susreću na osnovu svojega porijekla zato se naziva institucionalnim rasizmom. Ekstreman primjer institucionalnog rasizma provodio se i u nacističkoj Njemačkoj. Donošenjem **«Nirnberških zakona»** 1935. godine zabranjen je pravno definiranim «nearijevcima» rad u državnim i javnim službama, stupanje u bračne odnose s «arijevcima», sudjelovanje u kulturnom životu itd.

☛ **Zakon o zaštiti njemačke krvi i njemačke časti i Zakon o državljanstvu Reicha** doneseni su 15. septembra 1935. godine. Njima su zabranjeni odnosi Nijemaca sa Židovima kojima su uskraćena građanska prava. Dva mjeseca kasnije diskriminacija je proširena i na Rome i crnce. Nirnberški zakoni stvorili su pravnu osnovu za Holokaust i Samudaripen.

• **Pravo na azil** je ustanovljeno Općom deklaracijom o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija kao pravo na traženje zaštite od političkog progona u matičnoj državi. Pravo na azil se ne odnosi na osobe progonjene za nepolitička krivična djela. Svaka država uređuje vlastitu politiku pružanja azila.

Diskriminaciju doživljavaju i ljudi zahvaćeni aktualnim valom migracija, koji po dolasku u zemlje u kojima žele zatražiti zaštitu, odnosno **azil**, najčešće bivaju smješteni u centre za tražitelje azila za vrijeme dok se provjerava utemeljenost njihovih zahtjeva za zaštitom. Ishodi zahtjeva za azilom pritom ne moraju odgovarati stvarnoj ugrozi od koje su pojedinci pobjegli, nego mogu ovisiti i o trenutnoj politici zemlje u kojoj traže zaštitu, odnosno poziciji državnog aparata da u određenom trenutku bude više ili manje naklonjen odobravanju azilantskog statusa, ovisno o unutarnjopolitičkim okolnostima. Utjecaj unutarnjopolitičkih odnosa moći na status izbjeglica dobro ilustrira primjer Hrvatske, u kojoj je – od dolaska Hrvatske demokratske zajednice i desnih koalicijskih partnera na vlast početkom 2016. godine – zaoštrena kontrola granica i otežano traženje međunarodnopravne zaštite, o čemu govore brojna **osobna svjedočanstva** izbjeglica protjeranih iz Hrvatske u susjedne Srbiju te Bosnu i Hercegovinu.

HISTORIJSKI FAŠIZAM, SUVREMENE FAŠISTIČKE TENDENCIJE I RADIKALIZACIJA NEJEDNAKOSTI

Ranije navedene primjere, bilo da je riječ o izbjeglištvu, prisilnim migracijama ili kolonijalnoj dominaciji, u periodu historijskog fašizma mogli smo vidjeti u ekstremnim primjerima. Naime, za razliku od egalitarnih tendencija socijalizma – svojeg najvećeg historijskog rivala – fašizam počiva na radikalizaciji nejednakosti. U prvom redu bila je riječ o jasnoj hijerarhizaciji stanovništva po rasnoj i nacionalnoj osnovi. Osim **Židova i Roma**, koji su u potpunosti stavljeni van zakona, kao i homoseksualci, diskriminirani su i stanovnici okupiranih zemalja. Tako postoje dokumenti njemačke uprave nad Slovenijom u kojima se domicilno stanovništvo dijeli na četiri kategorije – od pogodnih za germanizaciju do potpuno neprihvatljivih – na temelju te kategorizacije su onda donošene odluke o dopuštanju ostanka, prisilnom preseljenju ili interniranju u radne logore i logore smrti. Tako je, primjerice, planirano, ali nikada do kraja sprovedeno, preseljenje «rasno nečistog» stanovništva Slovenije izvan granica Trećeg Reicha – kojem je Slovenija direktno pripojena – ne u Hrvatsku nego u Srbiju, da bi se otežalo da se iseljeni Slovenci organiziraju i vrate u svoju zemlju porijekla. Iste politike

• **Nirnberški zakoni** u tzv. NDH preneseni su kao Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti i Zakonska odredba o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog naroda.

☛ Za vreme Drugog svet-
skog rata nacisti i njihovi
kolaboracionisti izvršili
su **genocid nad Romima
i Sintima**. Danas se za to
stradanje koriste i reči
Holokaust nad Romima,
Porajmos i Samudaripen.
Dok je termin genocid
korišćen uglavnom u nau-
čnom svetu, a Holokaust
u evropskim i drugim in-
stitucijama, reči Porajmos
i Samudaripen dolaze iz
romskog jezika i skovane su
od strane pripadnika rom-
skog naroda. Po različitim
procenama, tokom Drugog
svetskog rata ubijeno je
između 219 i 900 hiljada
Roma i Sintija.

provodili su i satelitski režimi Trećeg Reicha, primjerice ustaški u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. On je 30. aprila 1941, preuzeo nacističke rasne zakone, koji su bili usmjereni protiv Židova i ☛ **Roma**. Uz njih donio je Zakonsku odredbu za odbranu naroda i države usmjerenu protiv komunista i Srba. Uslijedile su zakonske odredbe o zabrani ćirilice i ukidanju «srpskih konfesionalnih škola i zabavišta». Na temelju tih zakona provođen je genocid nad Židovima, Romima i Srbima u koncentracijskim logorima, kao i politički progon komunisti. Rasistički režim tzv. NDH privilegirao je pripadnike «arijske rase», među kojima najviše Nijemce. Njemačka narodna zajednica (Folksdojčeri) imala je autonomiju unutar tzv. NDH koja se očitovala u vlastitom upravnom i represivnom aparatu, a u ekonomskom je smislu bila privilegirana na način da su njezini pripadnici imali prvenstvo prilikom raspodjele posjeda oduzetih «rasno nečistima», odnosno bogatili su se na račun politike genocida i etničkog čišćenja.

Treći Reich je opravdanje za svoja osvajanja nalazio u tome da arijevska rasa nije imala dovoljno životnog prostora (*Lebensraum*) na raspolaganju, te je taj prostor bilo potrebno osvojiti na račun prostora koji su zauzele «niže rase», odnosno rase nečiste krvi. Zbog opsesije čistoćom krvi i posjedom nad teritorijem,

nacistička se ideologija nazivala i ideologijom «krvi i tla» (*Blut und Boden*).

Druga vrsta prisilnih migracija bile su radne migracije, u sklopu kojih su radna snaga iz okupiranih zemalja i ratni zarobljenici slani na prisilni rad u radne logore u Njemačku, kao besplatna radna snaga za ratnu industriju. Podaci pokazuju da je početkom 1944. godine u Njemačkoj bilo oko 6,5 milijuna prisilno dovedenih stranih radnika, od čega je oko dvije trećine otpadalo na radnike iz okupiranih zemalja Centralne i Istočne Evrope (iz Jugoslavije oko 300.000), a oko trećine na okupirane zemlje Sjeverne i Zapadne Evrope. Ukupno, prisilni rad uzimao je udio od oko četvrtine u ukupnoj radnoj snazi Njemačke. Prisilno dovedeni radnici bili su bijedno plaćeni, smješteni u logore, dobivali su manja sljedovanja hrane, radili su teže poslove i imali duže radno vrijeme od domaćih radnika.

Danas je vidljivo da se migranti koji dolaze s Bliskog i Srednjeg Istoka uključuju u ekonomije zapadnih zemalja većinom u loše plaćenim i radno intenzivnim poslovima, kao primjerice u sektoru čišćenja i održavanja. Uz to, pojavio se i fenomen «odaslanog rada» (*posted work*) u kojem se za posao u zemlji u kojoj se izvođe radovi plaća po uvjetima iz matične zemlje radnika. Na taj način poslodavci u zemljama primateljicama snižavaju cijenu rada u sekto-

ru u kojem se obavljaju radovi. Tako se 2017. godine dogodilo da je britanski sindikat *Unite* blokirao rad na gradnji stanice za biomasu u Engleskoj jer su radnici slavonskobrodske tvornice «Đuro Đaković» koji su odaslani na taj posao bili plaćeni po hrvatskim standardima, bitno ispod minimalne zarade za posao koji su obavljali u Engleskoj. Slučaj je završen tako da je «Đuro Đaković» bio prisiljen svojim radnicima isplatiti razliku u zaradi do minimalne engleske plaće. Time se pokazalo kako je moguće da sindikat istim potezom zaštiti domaće (od snižavanja plaća) i strane radnike (od potplaćenosti za obavljani posao).

Za svaki slučaj: progon političkih protivnika

Naposljetku, osim «biološkog» čišćenja, historijski fašizam provodio je i političke čistke. Budući da se etablirao kao odgovor krupnog kapitala na odjeke Oktobarske revolucije i snaženje organiziranog radničkog pokreta diljem Evrope na ekonomsku krizu i politički proboj međunarodnog radničkog pokreta, prvi su se na njegovu udaru našli komunisti, koji su mu se prvi i suprotstavili. Vođu talijanskih komunista **☛Antonija Gramscija** fašistički je režim utamničio 1926. godine da bi ga iz zatvora pustio tek teško bolesnog, par mjeseci pred smrt, godina kasnije. Vođu njemačkih komunista, **☛Ernsta Thälmana**, nacisti su uhapsili 1933. godine i ubili, po Hitlerovu naređenju, u logoru Buchenwald 1944. godine. Ustaše su, pak, od režima Kraljevine Jugoslavije naslijedili preko stotinu komunista iz Hrvatske interniranih u dvorac Kerestinec, koje su dijelom ubili pri pokušaju bijega, dijelom streljali u zagrebačkom parku **Dotrščina**, dok ih se samo mali broj spasio bijegom. Veliki broj komunista diljem Evrope emigrirao je pred fašističkim režimima iz političkih razloga.

☛Antonio Gramsci (1891-1937) bio je talijanski komunist i jedan od osnivača Komunističke partije Italije. Uz to, bio je novinar i publicist. Kao komunistički poslanik u parlamentu uhapšen je po dolasku fašista na vlast i utamničen. U zatvoru je napisao *Zatvorske bilježnice*, teorijska i historijska razmatranja kojima je znatno utjecao na razvoj društvenih znanosti nakon Drugog svjetskog rata, zbog čega se smatra jednim od najvažnijih marksističkih filozofa 20. stoljeća.

☛Ernst Thälmann (1886-1944) bio je hamburški radnik, jedan od vođa trodnevnog Hamburškog ustanka (1923) protiv Weimarske republike, zatim vođa Roter Frontkämpferbunda, militantnog krila njemačke Komunističke partije i kandidat za Predsjednika Republike 1926. i 1932. godine. Nakon dolaska nacista na vlast zatvoren je u samicu 1933. godine i pogubljen jedanaest godina kasnije u koncentracionom logoru Buchenwald.

• **Radnička partija Kurdistana (PKK; osnovana 1978.)** bori se za klasno i nacionalno oslobođenje Kurda na teritoriju Turske i Iraka. Njezin dugogodišnji vođa Abdullah Öcalan od 1999. godine zatvoren je u Turskoj.

Danas je najmasovniji primjer političke emigracije onaj Kurda iz Turske. Naime, • **Radnička partija Kurdistana (PKK)** u oružanom je sukobu s turskim režimom od sredine osamdesetih godina prošlog stoljeća. U međuvremenu je partija zabranjena i proglašena terorističkom organizacijom, što je klasifikacija koju se preuzele i neke druge države, primjerice SAD i Njemačka, te međunarodne organizacije poput NATO i EU. Autoritarni režim Recepta Erdogana insinuuacije o vezama pojedinaca i organizacija s PKK koristi da im ograniči javno djelovanje ili da ih utamniči, uslijed čega je došlo do velike političke emigracije Kurda iz Turske. Unatoč tome što su napustili Tursku, ovi politički emigranti nisu sigurni čak ni kada dobiju politički azil u drugim zemljama, jer Turska za njima raspisuje međunarodne tjeralice pa se prilikom svakog putovanja izvan zemlje u kojoj su dobili azil izlažu opasnosti od hapšenja i izručenja Turskoj.

Negativan odnos prema migracijama, iako je riječ o fenomenu prisutnom od početaka ljudske povijesti, usko je povezan s jačanjem desnih političkih stranaka i pokreta. Diskriminacija doseljeničkog stanovništva, prisiljenog da radi radno intenzivne i loše plaćene poslove pritom je izvor ekonomske koristi, a njihovo isključivanje iz političkih procesa privremeni garant političke stabil-

nosti. Nasuprot tome, antifašističke politike, polazeći od uvjerenja da su svi ljudi jednaki i ravnopravni, moraju težiti zaštiti migranata i njihovoj ekonomskoj i političkoj integraciji u društva u koja dolaze.

- ▶ Are You Syrious?/No name kitchen/Centar za mirovne studije/
Inicijativa Dobrodošli! (izd.), [Izveštaji o nezakonitim i nasilnim protjerivanjima izbjeglica iz Republike Hrvatske](#)
(Zagreb: Centar za mirovne studije, 2017.)

- ▶ Wenke Christoph/Tamara Baković Jadžić/Vladan Jeremić (ur.),
[Nimalo sigurno. Kritika koncepta sigurnih zemalja porijekla](#) (Beograd:
Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016.)

- ▶ Barbara Bezneć/Marc Speer/Marta Stojić Mitrović, [Governing the Balkan Route. Macedonia, Serbia and the European Border Regime](#)
(Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016.)

- ▶ [Balkan Refugee Trail – A Pathway for European Solidarity](#)
(Beč: Interkulturelles Zentrum, 2017.)

- ▶ Emina Bužinkić/Marijana Hameršak (ur.), [Kamp, koridor, granica: studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu, Institut za etnologiju i folkloristiku](#) (Zagreb: Centar za mirovne studije, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija, 2017.)

- ▶ Centar za mirovne studije, [Razumijevanje rasizma i ksenofobije](#) (Zagreb: Centar za mirovne studije, 2017.), dostupno na: cms.hr

- ▶ CEDIM (izd.), [Stavovi i percepcije domaće javnosti o nacionalnim manjinama, izbjeglicama i migrantima](#) (Zagreb: Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija (CEDIM), Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu i Centar za mirovne studije, 2017.), dostupno na: cms.hr

- ▶ Centar za mirovne studije (izd.), [Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj u 2017.](#) (Zagreb: Centar za mirovne studije, 2017.), dostupno na: cms.hr

- ▶ [Izvešća pučke pravobraniteljice](#), dostupno na: ombudsman.hr

- ▶ [Virtualni park Dotrščina](#): dotrscina.hr

II.2

☛ **Anticiganizam** označava viševjekovnu društvenu pojavu – mržnju, marginalizaciju i progon Roma u svijetu. U pitanju je specifična forma rasizma koja se ispoljava nasiljem, govorom mržnje, eksploatacijom, stigmatizacijom i najeklatantnijom vrstom diskriminacije.

ANTICIGANIZAM

Mnogi slučajevi ukazuju na sve otvorenije ispoljavanje rasizma prema romskoj populaciji – ☛ **anticiganizma**. Istočnoevropski slučajevi su pogotovo vidljivi, ali se sve češće dešava da i bogatija zapadnoevropska društva pokazuju lice sistemskog rasizma direktno uperenog protiv romske populacije, ogoljeno posljednjom velikom kapitalističkom krizom koja traži krivce u svima drugima osim u onima koji su za tu krizu i odgovorni, pronalazeći ih u slojevima koji su najsiromašniji i najmarginaliziraniji.

Sadašnjost

U međimurskom Čakovcu je početkom juna 2019. održan antiromski skup organiziran od strane aktivističkog dvojca povezanog sa ekstremno desnim klerikalnim strankama pod imenom «Želim normalan život» na kome se okupilo oko hiljadu ljudi. Tokom prosvjeda je nasilno uklonjen transparent dvojice kontraprosvjednika koji je naglašavao činjenicu da je problem nepravda svojstvena kapitalizmu, a ne cijela romska zajednica, dok je okupljanje koje su najavile romske organizacije zabranjeno. Prethodne godine je jedna od televizijskih stanica izvjestila o svojim uspjesima lova na

primatelje socijalne pomoći po kockarnicama i automat-klubovima. Među korisnicima socijalne pomoći u Međimurju 82% čine pripadnici romske nacionalne manjine. Iako je predsjednica Saveza Roma Republike Hrvatske izjavila da treba potražiti izvore problema jer igre na sreću obiluju «tamo gdje je siromaštvo, tamo gdje je siromašna sredina, a to je romska zajednica», Akcijski plan za provođenje mjera iz Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2018. do 2020. predlaže jače kontrole nenamjenskog trošenja socijalne pomoći što znači da će Centar za socijalnu skrb Čakovec provjeravati da li su osobe zatečene u kockarnicama i automat-klubovima korisnici socijalne **☛ pomoći**.

U prigradskom naselju Vidikovac u Beogradu je tokom 2017. godine nekoliko puta napadnuta baraka u kojoj su od 2009. godine živjele romske porodice Sandić i Radosavljević. Baraka je bila nekoliko puta demolirana, a članovi porodica su napadnuti sjekirama i bejzbol palicama. Cilj napada grupe navijača fudbalskog kluba **☛Rad** iz Beograda, koji propagiraju fašističku ideologiju, bio je zastrašivanje porodica i njihovo iseljenje da bi građevinski preduzimač, kompanija Zapadna Srbija, mogao da gradi objekat na toj lokaciji. Iako je nekoliko ljevičarskih organizacija, objedinjeni u Združenoj

☛ Prema istraživanju Centra za mirovne studije *Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj u 2017.*, 48% učenika istraživanja percipira Rome kao ekonomsku prijetnju, tj. smatra da većina živi od socijalne pomoći i ne želi raditi, odnosno da ne doprinose društvu primajući pomoć.

☛ Navijačka grupa ovog kluba je novembra 2000. napala glumca Dragana Maksimovića najverovatnije zato što su mislili da je Rom. Dragan Maksimović je preminuo nekoliko mjeseci kasnije od posljedica prebijanja.

akciji «Krov nad glavom», pružilo solidarnu pomoć u vidu popravka devastirane imovine, zaštiti od deložacije i daljih napada, porodice su se pod velikim pritiskom iselile čime je otvoren put za privatnog građevinskog preduzimača koji je mogao da neometano nastavi sa svojom aktivnošću – ubiranjem sigurnog profita u građevinskom sektoru u deindustrijaliziranoj i osiromašenoj zemlji.

U Republici Srbiji postoji dobar **zakonodavni i institucionalni okvir** za zaštitu prava nacionalnih manjina koji se ne koristi u potpunosti. Na osnovu brojnih istraživanja javnog mnjenja, kao i na osnovu analize podnetih pritužbi u određenim oblastima društvenog života, uočavaju se brojni problemi pripadnika romske nacionalne manjine koji ukazuju na to da su Romi najugroženija grupa i da su najčešće žrtve diskriminacije i to u vidu formiranja zasebnih odeljenja u osnovnoj školi za romsku decu, odbijanje zakupodavca da izda stan pripadniku romske nacionalne manjine, prilikom zaposlenja, objavljivanje tekstova u novinama ili na internet portalima kojima se podstiče na diskriminaciju, mržnju ili nasilje prema pripadnicima romske nacionalne manjine, iseljavanje uz nedovoljan pristup adekvatnom obrazovanju..., kao i mnogi drugi vidovi diskriminacije kojima se još više narušava položaj pripadnika romske nacionalne manjine.

Propisi:

Ustav Republike Srbije («Sl. glasnik» br. 98/2006)

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina

(«Sl. list SRJ», br. 11/2002,

«Sl. list SCG», br. 1/2003

- Ustavna povelja i «Sl.

glasnik RS», br. 72/2009 - dr.

zakon, 97/2013 - odluka US i

47/2018)

Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina

(«Sl. glasnik RS», br.

72/2009, 20/2014 - odluka

US, 55/2014 i 47/2018)

Zakon o zabrani diskriminacije

(«Sl. glasnik RS», br.

22/2009)

Institucije:

Nacionalni savet romske nacionalne manjine, Poverenik

za zaštitu ravnopravnosti,

Zaštitnik građana, policija,

javno tužilaštvo, sud.

Na celu ovu situaciju utiče loš ekonomski status Roma, loš stambeni smeštaj, neadekvatno zaposlenje i nizak nivo obrazovanja. Podaci UNICEF-a pokazuju da od ukupnog broja korisnika usluga centara za socijalni rad, trećina pripadnika su romske nacionalnosti imajući u vidu poslednji popis stanovništva iz 2011. godine. To znači da je u romskoj populaciji udeo korisnika usluga socijalne zaštite skoro četiri puta veći nego u ukupnom stanovništvu u Republici Srbiji.

Većina Roma u regionu živi u neformalnim naseljima što ih čini posebno ranjivim jer iseljavanja mogu biti sprovedena u bilo kom trenutku.

U studiji Evropske Unije [Ka sveobuhvatnom sistemu zaštite za manjine](#) Komiteta Evropskog parlamenta za građanske slobode, pravosuđe i unutrašnje poslove, ukazano je na široko rasprostranjene i institucionalne oblike diskriminacije Roma, kako u državama članicama Evropske unije, tako i u drugim evropskim državama. Republika Srbija se navodi među državama u kojima se rasna segregacija u obrazovanju Roma nastavlja i ostaje nesankcionisana, što je primećeno i u oblasti stambenog smeštaja gde je uočeno prisilno iseljavanje uz nedovoljan pristup adekvatnom stanovanju.

Povereniku za zaštitu ravnopravnosti od 2010. godine, kada je formirana ova nezavisna državna institucija, podnet je veliki broj pri- tužbi, gde je svaka druga koja se ticala nacio-

Novi Sad, romsko naselje
Bangladeš, 2019.
autorica: Jelena Krivokapić

nalne pripadnosti podneta zbog diskriminacije Roma i Romkinja. Ovaj vid formiranja institucije je bio potreban, jer broj podnetih pritužbi predstavlja osnovni pokazatelj diskriminacije u društvu. Ovi podaci potvrđuju da je romska nacionalna manjina izložena svim vidovima neposredne i posredne diskriminacije u svim segmentima društvenog života, a posebno treba istaći etničku distancu koja je izražena prema njima. Imajući u vidu da odluke institucije Poverenika za zaštitu ravnopravnosti kojim utvrđuje diskriminaciju nemaju pravnoobavezujuću snagu za učinioca diskriminatorskog akta, potrebno je aktivnije sudelovanje države u društvu u rešavanju ovog gorućeg problema.

Naime, jula 2014. godine poverenica je oštro osudila protest meštana Sirče kod Kraljeva koji nisu dozvolili da se u njihov komšiluk doseli romska porodica, gde je predsednik mesne

zajednice izjavio – a pojedini mediji i preneli – «Mi sa njima ne možemo da se mešamo» i «Jednostavno sa njima ne možemo zajedno živeti, jer nam se narušava mir». Stavovi predsednika mesne zajednice ne predstavljaju samo omalovažavanje i povredu ljudskog dostojanstva romske nacionalne manjine, već teži oblik rasne diskriminacije. Poverenica je javnosti uputila poruku da se rasizam u Srbiji neće tolerisati. Istovremeno je upozorila da situacija u kojoj su organizovani tzv. «preventivni protesti» može da eskalira i podsetila na ranije slučajeve kada su netrpeljivost i izražavanje mržnje prema romskoj populaciji prerastali u nasilje i pozive na linč sa ozbiljnim posledicama, a takođe je pozvala i medije da svojim pisanjem doprinesu razvijanju svesti svih građana o poštovanju ljudskih prava i toleranciji, koji predstavljaju osnov svakog demokratskog društva. Kako je svojim izjavama načinio težak oblik neposredne diskriminacije pripadnika romske nacionalne manjine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je podneo tužbu nadležnom sudu protiv predsednika mesne zajednice. Postupak je završen utvrđivanjem akta diskriminacije od strane predsednika mesne zajednice Sirča.

Takođe, jula 2014. godine tužba je podneta protiv jednog poslodavca zbog diskriminacije pripadnika romske nacionalne manjine u obla-

sti zapošljavanja. Naime, ovaj poslodavac je za rad na poslovima branja malina propisao u dokumentu «Napomena» da se «ne primaju radnici romske nacionalnosti (zbog neslaganja sa radnicima druge nacionalnosti i mogućih posledica koje mogu nastati međusobno u toku zajedničkog boravka kod poslodavca)»! Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je uz tužbu zahtevao da sud odredi privremenu meru kako bi se odmah iz upotrebe povukao dokument «Napomena». Sud je rešenjem odredio traženu

Novi Sad, romsko naselje
Bangladeš, 2019.
autorica: Jelena Krivokapić

privremenu meru koja je bila na snazi do pravonosnažnog okončanja postupka koji je takođe okončan utvrđivanjem **diskriminacije**.

Romi su uplašeni i boje se da prijave slučajeve diskriminacije, a jedino gde se Romi ne plaše prijavljivanja jesu slučajevi napada na rođeno dete, kao što je to bio slučaj u romskom naselju Bangladeš u okolini Novog Sada,

gde je u osnovnoj školi policajac udario i vređao dete po nacionalnoj osnovi. Nažalost, tu nije utvrđena diskriminacija zbog «uništenih» dokaza, tačnije nedovoljnog broja dokaza, ali su roditelji tog dečaka bili izuzetno motivisani da istina izađe na videlo i da se spreče dalji vidovi ovakvog postupanja bez obzira što su se plašili za sopstvenu bezbednost i bezbednost svoje porodice.

Članom **54a Krivičnog zakonika Republike Srbije**, pre skoro pet godina, uveden je u domaće zakonodavstvo zločin iz mržnje, a da ni u jednom jedinom presuđenom slučaju vezanom za nacionalne manjine nije našlo primenu. Pre nešto više od dvadeset godina, tačnije 18. oktobra 1997. godine, desio se jedan ovakav zločin u «strogom centru» Beograda, gde su tada maloletni skinhedsi ubili dečaka romske nacionalnosti Dušana Jovanovića zato što je Rom. O ovom slučaju se sve manje govori, a taj zločin jeste jedna velika pouka za naše društvo koje bi problemom rasizma, mržnje i nasilja trebalo da se bavi. Takođe, potrebno je da Romi češće prijavljuju diskriminaciju jer samo tako će se načiniti nekakav pomak i svi ovi vidovi diskriminacije, kao i zločini, neće više biti u senci.

☛ **Krivičnim zakonikom Republike Srbije u članu 54a** je propisano da će sud u odlučivanju ceniti okolnosti kao otežavajuće ako je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Zločini iz mržnje su motivisani predrasudama od strane počinioaca/izvršioaca zločina i obično počinju i završavaju fizičkim nasiljem, oštećenjem imovine, uvredljivim grafitima, verbalnim napadom, skrnavljenjem groblja/mezarja, nadgrobnih spomenika i spomen obeležja, ubistvima. Najčešće se predrasude odnose na etičku netrpeljivost, nacionalnu netrpeljivost, religijsku pripadnost, jezik, pol i seksualnu orijentaciju. Žrtve zločina iz mržnje motiviranih predrasudama najčešće se nalaze u manjinskim zajednicama i izoliranim grupama. (Snježana Ivandić Ninković, Božana Puljić, Zločin iz mržnje u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2014.)

Prošlost

Slučajevi opisani na početku teksta podsjećaju na situaciju koja je već viđena tridesetih godina prošlog vijeka. Tadašnja velika kapitalistička kriza u sprezi sa prijetnjom od organizirane radničke klase koja je dovođila u pitanje deklarativnu jednakost parlamentarne demokracije, stvorila je pogodne uslove da se najmoćniji sloj stanovništva okrene fašističkim organizacijama spremnim da brane interese buržoazije najnasilnijim sredstvima.

Vlasti nacističke Njemačke, na osnovu teorije o biološkoj inferiornosti romske populacije i odluke da svi Romi i Sinti moraju biti odstranjeni, 1937. godine izdaju naredbu o njihovom hapšenju, a nakon izbijanja Drugog svjetskog rata počinju njihove masovne likvidacije. Procjena je da su u Evropi nacisti i kolaboracionisti ubili između 250.000 i 500.000 **Roma i Sintija** (od ukupno nešto manje od milion).

Iako je postojao opšti diskriminatorni stav prema Romima u Kraljevini Jugoslaviji, sličan ostalim evropskim zemljama, on se po rasparčavanju zemlje i fašističkoj okupaciji Srbije radikalizira. Antijevrejsko i antiromsko zakonodavstvo se uvodi u aprilu 1941. godine: registracija i prijava imovine, obilježavanje

• **Romi i Sinti** je naziv koji se koristi za etničke skupine koje su u ranijim povijesnim razdobljima bile poznate kao «Cigani», što se danas smatra pogrdnim. Ovisno o tome u kojoj zemlji žive, Romi i Sinti se međusobno razlikuju prema religiji, jezicima i ekonomskom položaju. Sinti predstavljaju romski narod centralne Evrope uglavnom naseljen na području Nemačke gde su priznati kao nacionalna manjina koja ima pravo na državnu pomoć i zaštitu svoje kulture. Ranije su tradicionalno bili putujući narod.

žutom trakom na lijevoj ruci, zabrana kretanja, oduzimanje svih građanskih prava, kao i obaveza prinudnog rada. Krajem oktobra iste godine je počelo sistematsko uništenje obje grupe stanovništva. Romski

[Vođenje talaca Jevreja i Roma na strijeljanje od strane njemačkih vojnika u Šapcu.](#)

Iz arhive Jad Vašema u Jerusalimu. Mačvanski Romi, zajedno sa neko-licinom Jevreja, uhapšeni su 1941. godine kao taoci njemačkog okupatora i odvedeni u šabački koncentracioni logor, gdje ih je 2.100 strijeljao njemački Vermahta.

muškarci su hapšeni i držani kao taoci za strijeljanje. U Beogradu je oko 1.500 Roma internirano u logor Topovske šupe da bi svi bili strijeljani u Jabuci kraj Pančeva, u Šapcu je strijeljano oko 200 Roma, u Leskovcu i Nišu po oko 300 Roma, u Kragujevcu je takođe stradao veliki broj Roma. Ubrzo nakon toga je počelo masovno interniranje romskih žena i djece u logor na beogradskom Sajmištu, kao što je bio slučaj i sa jevrejskom populacijom. Srpske kolaboracionističke vlasti su imale vrlo snažnu ulogu u genocidu nad romskom populacijom, pružajući logističku, administrativnu i organizacionu podršku naci-

Vođenje talaca
Jevreja i Roma na
strijeljanje u Šapcu.

• **Milan Nedić** (1878-1946) bio je jugoslovenski general na čelu marionetske «Vlade Narodnog spasa», kvisling odgovoran za sprovođenje rasnih zakona u Jugoslaviji tokom nacističke okupacije, kao i neometano funkcionisanje logora i sistemsko istrebljivanje Jevreja, Roma, komunista i antifašista.

stičkim okupatorima. • **Milan Nedić**, predsjednik Vlade u okupiranoj Srbiji, osvjedočeni fašista koji je samoubistvom izbjegao suđenje u oslobođenoj Jugoslaviji, u današnjoj se Srbiji razmatrao za sudsku rehabilitaciju, dok se na neobilježenoj lokaciji bivšeg logora Topovske šupe namjerava sagraditi najveći tržišni centar na Balkanu, čime se uništavaju malobrojni materijalni ostaci nekadašnjeg mjesta masovnog zločina.

Vođenje talaca
Jevreja i Roma
na strijeljanje u Šapcu.

Socijalističkom jednakošću protiv fašizma

Fašizam je ideologija koja se suštinski radikalno suprotstavlja socijalističkoj ideji jednakosti i ravnopravnosti, pronalazeći mnoga opravdanja i razloge za proizvodnju sistemskih nepravdi od kojih po pravilu profitiraju ekonomski najmoćniji. Fašističke ideje koje su prouzrokovale ogromnu patnju i romskog stanovništva tokom Drugog svjetskog rata žive i dalje, nedovoljno potisnute, prvenstveno zato što se cijeli društveno-ekonomski sistem zasniva na ideji profita manjine na račun rada većine, te sve jačeg promicanja ideje da smo sami odgovorni za sopstveno blagostanje, ne uzimajući u obzir istorijske, ekonomske i strukturne uslove koji proizvode nejednakost.

- ▶ Tamara Baković Jadžić (ur.), [Romi između multikulturalizma i politike štednje](#) (Beograd: Forum Roma Srbije, 2018.)
- ▶ Rada Krstanović/Dejan Marković (ur.), [Ka artikulaciji političkih interesa romske zajednice](#) (Beograd: Forum Roma Srbije, 2015.)
- ▶ Milovan Pisari: [Stradanje Roma u Srbiji za vreme Holokausta](#) (Beograd: Forum za primenjenu istoriju, 2014.)
- ▶ [Samoprezentacija Roma i mediji Borba protiv anti-ciganizma](#) (Beograd: Forum za primenjenu istoriju, 2014.)
- ▶ [Džanes ko sem? \(Da li znaš ko sam?\), edukativni materijali o genocidu nad Romima u Drugom svetskom ratu i današnjem anticiganizmu u Srbiji](#) (Beograd: Centar za istraživanje i edukaciju o Holokaustu, 2018.)
- ▶ [Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine](#)

- ▶ [Towards a comprehensive EU protection system for minorities, European Parliament's Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, 2017](#), dostupno na: europarl.europa.eu
- ▶ [Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2014. godinu](#), dostupno na: ravnopravnost.gov.rs
- ▶ Mara Viveros Vigoya, [«The controversy surrounding gender: a central question of \(sexual\) politics in Colombia»](#), 2016, dostupno na: sxpolitics.org
- ▶ Sonia Corrêa/David Paternotte/Roman Kuhar, [«The globalisation of anti-gender campaigns»](#), 2018, dostupno na: ips-journal.eu

У ИМЕ
ПОРОДИЦЕ

BRAK=MUŠKARAC+ŽENA
SVE OSTALO
JE NEŠTO DRUGO

II.3

ULTRAKONZERVATIVCI

U središtu interesa ultrakonzervativnih pokreta je, kako navode, zaštita obitelji i «prava nerođenog djeteta», otpor takozvanoj «rodnoj ideologiji», itd. Kao glavne neprijatelje ugrožene obitelji oni prokazuju marginalizirane seksualne, nerijetko i etničke manjine, historijski izborena ženska prava, čak izbjeglice i imigrante. Poglavlje se bavi političkim i ideološkim odgovorom desničarskih i ultrakonzervativnih grupa na rastuću ekonomsku i socijalnu nesigurnost koju osjeća najveći dio stanovništva u današnjoj Evropi.

Referendum

«Brak = muškarac + žena. Sve ostalo je nešto drugo» – istaknuta je matematička tvrdnja na bijelom platnu prebačenom preko štanda na kojem se prikupljaju potpisi. Maj je 2013. godine i udruga U ime obitelji prikuplja potpise za raspisivanje referenduma o «ustavnoj definiciji braka», kojim bi se, prema njihovim projekcijama, brak u Ustavu RH trebao definirati kao zajednica između isključivo muškarca i žene. Logo udruge koji prikazuje heteroseksualni par s dvoje djece – majka i otac u prigodnim pastelnim nijansama ružičaste i plave – odnekud je poznat:

sličan se mogao vidjeti na demonstracijama koje su uslijedile nakon ozakonjenja bračne jednakosti i prava na posvajanje djece za istospolne parove godinu dana ranije u Francuskoj.

☛ **Referendum** je održan početkom prosinca 2013. godine i premda je izlaznost bila niska (manja od 38%), ipak je bio valjan jer je prag minimalne izlaznosti za nacionalni referendum u Hrvatskoj ukinut neposredno prije referenduma o pristupanju EU. Rezultati su skoro dvotrećinskom većinom preteгли u korist ustavne definicije braka kao isključive zajednice muškarca i žene. Iako je udruga *U ime obitelji* tvrdila kako navedenom referendumskom inicijativom nikome, pa ni LGBT+ osobama ne želi uskratiti prava, nego da želi tek «zaštiti tradicionalnu obitelj», bilo je sasvim jasno da su mobilizacija i homofobna kampanja usmjerene protiv LGBT+ zajednice koja je u tom trenutku nakon više-desetljetne aktivističke borbe bila na putu da, najavljenim usvajanjem zakona kojim bi se reguliralo životno partnerstvo istospolnih parova, stekne određena politička i socijalna prava koja donosi «bračna jednakost» pred zakonom: pravo na obiteljski život, pravo na nasljeđivanje, pristup javnim i socijalnim uslugama, pravo na obiteljske mirovine, socijalnu skrb i zdravstveno osiguranje. Bilo je sasvim jasno da je referendum usmjeren na cementiranje njihove političke i socijalne obespravljenosti.

☛ Udruge koje se bave zaštitom i promicanjem ljudskih prava iz Hrvatske udružile su se u kampanju «Građani glasaju protiv» da na referendumu glasaju protiv kršenja ljudskih prava. Kampanju su podržale brojne javne osobe i mediji.

Tko su ultrakonzervativci

U zadnjih se desetak godina u Hrvatskoj intenzivirala ofanziva različitih, ali međusobno srodnih ultrakonzervativnih udruga i inicijativa na ženska reproduktivna prava, prava LGBT+ osoba i drugih manjinskih zajednica. Osim homofobne referendumske inicijative, «obiteljaši» od 2016. svake godine organiziraju prosvjed za ograničavanje ženskih reproduktivnih prava pod nazivom «Hod za život», a 2018. godine pokušali su prikupiti potpise za raspisivanje referenduma kojim bi se ograničila politička prava nacionalnih manjina, odnosno pravo na parlamentarnu predstavljnost i sudjelovanje u odlučivanju o državnom proračunu. Ultrakonzervativci i sami djeluju kroz različite, uglavnom neuspješne političke stranke, kao što su *Projekt Domovina* ili *Hrast*, zasnovane na platformi nacionalizma, klerikalizma i ksenofobije. Udruga *Grozđ* bori se protiv uvođenja u škole seksualnog obrazovanja koje navodno promovira homoseksualnost i «rodnu ideologiju» još od 2006. godine. Tu je i udruga *Vigilare*, ekspozitura ekstremno desničarske ► **organizacije *Tradicija, obitelj, vlasništvo* (Tradition, Family, Property, TFP)**, nastale 1960. godine u Brazilu kao konzervativni pokret povezan s dijelovima Katoličke crkve s namjerom da spriječi agrarnu reformu kojom

bi se dio zemlje velikih zemljoposjednika podijelio siromašnim seljacima. TFP je izrazito antikomunistički i antiegalitarno orijentiran i u «borbi protiv socijalističke prijetnje» pomaže južnoameričke ekstremnodesne pučističke režime. Kao i *Vigilare* danas, otvoreno promovira socijalnu nejednakost i društvenu hijerarhiju. Mnoge od ovih grupacija su 2018. godine pokušale prikupiti potpise za raspisivanje referenduma protiv ratifikacije Konvencije Vijeća Europe za sprječavanje i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (tzv. [Istanbulska konvencija](#)). Razlog? Opet «rodna ideologija».

☛ **Istanbulska konvencija** ratificirana je u Hrvatskom saboru 13. aprila 2018.

«Rodna ideologija»

Što bi, dakle, bila «rodna ideologija»? Mnoge istraživačice napominju da je u funkcionalnom smislu riječ tek o praznom označitelju, no dovoljno rastezljivom i prilagodljivom da se može ispuniti raznim sadržajima u sasvim različite natražnjačke svrhe. Tako je, primjerice, u Hrvatskoj zastrašivanje „rodnom ideologijom“ instrumentalizirano u kontekstu kampanje protiv ratifikacije Istanbulske konvencije; u Francuskoj je 2012. godine *théorie du genre* bila važan element u mobilizaciji *La Manif pour tous* protiv LGBT+ braka i roditeljstva. Predsjednik Brazila fašističkih nagnuća Bolsonaro objavljuje rat «rodnoj ideologiji» i intenzivira

progon LGBT+ zajednice; a u [Kolumbiji](#) je zastrašivanje «komunizmom i rodnom ideologijom» – u kampanji koju su 2016. godine ultrakatoličke i desničarske grupacije vodile protiv potpisivanja mirovnog sporazuma kojim bi se okončao rat vođen pedeset dve godine između FARC-a i države – odigralo značajnu ulogu: mirovni sporazum je, protivno svim očekivanjima, na referendumu poražen, iako s manje od 1% razlike u glasovima.

Sam pojam «rodne ideologije» nastaje sredinom 1990-ih godina u vatikanskim krugovima, kao odgovor na dvije konferencije UN-a, Konferenciju o stanovništvu i razvoju u Kairu 1994. i Konferenciju o ženama u Pekingu 1995. Katolički su krugovi tada zabrinuti sustavnim uvođenjem rodne perspektive u javne politike i temeljne dokumente te «tolerancijom homoseksualne orijentacije i identiteta» i «denaturalizacijom spola i seksualnosti». Šira se javnost s «rodnom ideologijom» upoznaje tek s relativno recentnim uzletom transnacionalne ultrakonzervativne kampanje koja djeluje naročito u [Europi i Južnoj Americi](#). U junu 2019. godine službeni Vatikan, novim izrazito konzervativnim dokumentom Kongregacije za katoličko obrazovanje naziva «Muško i žensko stvori ih. Prema dijalogu o pitanju rodne teorije u obrazovanju» na neki način ratificira ultrakonzervativnu borbu protiv «rodne ideolo-

gije» ističući dogmu o «komplementarnosti» muškarca i žene te se protiveći ideji «da rod možemo slobodno birati».

Premda dokument izričito poziva na nenasilje, ovakve ideje ipak sudjeluju u nasilju usmjerenom protiv LGBT+ osoba, naročito s obzirom na značaj Katoličke crkve u društvima koja kriminaliziraju transrodnost i homoseksualne odnose. Naime, samo negiranje transrodnog življenog iskustva te patologizacija i društvena delegitimacija LGBT+ osoba dio je duge i **još uvijek nezavršene povijesti progona i fizičkog nasilja** te društvene stigmatizacije rodni i seksualnih manjina koja vodi ka njihovoj daljnjoj društvenoj, medicinskoj i pravnoj marginalizaciji. Ideološko i diskurzivno nasilje koje time provodi i čije je naličje institucionalno i strukturno nasilje koje ga prati, proizvodi i potiče, također priprema atmosferu za fizičke napade, ozljeđivanja i ubojstva transrodnih osoba i cijele LGBT+ zajednice. Premda se sam pojam «rodne ideologije» uglavnom koristi za dizanje moralne panike i sisanje straha (u apokaliptičnim i sumanutim vizijama prema kojima predškolska djeca kao iz kataloga biraju svoj rod itd.), njegovi zagovornici njime u osnovi izražavaju otpor prema bilo kakvoj ideji da rodne uloge nisu «prirodne», odnosno da spol koji su nam pripisali po rođenju ne treba nužno definirati naš položaj u društvenom svi-

• Inicijativa Trans Murder Monitoring Project zabilježila je 1.731 ubojstva transrodnih osoba između 2007. i 2014., od kojih su mnoga bila brutalna i uključivala mučenje i sakaćenje.

jetu ili očekivanja koja društvo ima spram nas. Feminističke i kvir teorije rod promišljaju na različite načine, no prema minimalnoj definiciji, na primjer onakvoj kakva stoji u Istanbulskoj konvenciji, on označava «društveno oblikovane uloge, ponašanja, aktivnosti i osobine koje određeno društvo smatra prikladnima za žene i muškarce». Rod nam dakle pomaže misliti društveno zadane uloge te pojmiti i opisati društveno iskustvo svojeg bivanja u svijetu i u tom pogledu može biti emancipatoran alat.

Patrijarhalna obitelj

Model «obitelji» koju ultrakonzervativci navodno nastoje zaštititi isključivo je, dakle, heteroseksualna i patrijarhalna obitelj s djecom, zasnovana na «prirodnim» rodnim ulogama i nejednakoj raspodjeli društvene moći. Premda antirodne kampanje i mobilizacija nisu spontane kampanje odnosno pokreti organizirani odozdo, ultrakonzervativci ipak zadobivaju stanovitu podršku, uglavnom zbog činjenice da većina obitelji u kapitalizmu zaista na vlastitoj koži osjeća da je ugrožena. Opća ekonomska nesigurnost, rezovi i politike štednje, snižavanje radničkih prava i fleksibilizacija radnog zakonodavstva u smjeru primjerice lakšeg otpuštanja trudnica i roditelja, sve nedostupnija osnovna

zdravstvena zaštita i, općenito, rastuća socijalna i ekonomska nejednakost, glavni su razlozi zbog kojih većina obitelji osjeća teret krize kapitalizma. U nedostatku društvene potpore i socijalnih servisa, obitelj mnogima predstavlja jedinu sigurnosnu mrežu, a njezina društvena funkcija postaje amortiziranje posljedica daljnjeg rezanja izbornih socijalnih prava: brigu za djecu i starije i ostale kućanske poslove preuzimaju žene u čijoj je «prirodi» da brinu i skrbe za ostale članove obitelji. Ultrakonzervativni pokret međutim ne adresira ove stvarne probleme konkretnih obitelji nego nastoji frustraciju i bijes usmjeriti prema najmarginaliziranijim grupama u društvu, seksualnim i nacionalnim manjinama, nerijetko izbjeglicama, te političkim protivnicima. Njihovo djelovanje u suštini se svodi na ukidanje pretpostavki za emancipaciju žena, kao i izraženo antimanjinsko djelovanje, koje se nekad naziva i «filozofijom žrtvenog jarca». Izrazito hijerarhijsko, klasno društvo koje zastupaju ovisi o proizvodnji i produblivanju društvenih nejednakosti – potčinjavanju žena koje će zbog svoje «prirodne uloge» preuzeti najveći teret reprodukcije obitelji, ili imigranata koji će upravo zbog svog «ilealnog» statusa i ranjivog društvenog položaja postati jeftina radna snaga i time naizgled konkurirati

«domaćim» radnicima u borbi za golu egzistenciju. U osnovi je svakog projekta društvene dominacije da stvara i produbljuje razlike i podjele među onima koje nastoji držati u pokornosti.

Sam argument «prirode» ovdje je problematičan: jednako kao što su fašisti svoju genocidnu i ubilačku ideologiju zasnivali na tobože «prirodnoj inferiornosti» određenih naroda i etnija; tako se ženama kroz povijest uskraćivalo pravo glasa zbog «prirodne podređenosti» u odnosu na muškarce. U skladu sa svojim «prirodnim» ulogom, žene se u fašističkim društvima poimaju isključivo kao stupovi obnove nacije i državnih pronatalitetnih politika, a zakonski im se ograničava pristup obrazovanju i tržištu rada. Također, kapitalizam i bespoštedna utrka za profitom koja pustoši planetu i čitave zajednice često se opravdavaju «ljudskom prirodom» koja je navodno kompatibilna sa zakonima tržišta, a sasvim nespojiva sa suradnjom i jednakošću. Ideja «prirode» u takvim argumentacijama izrazito je depolitizirajuća jer predstavlja svijet vječno nepromjenjivim i time zakriva društvene, historijske i političke odnose koji su na djelu i prethodili su historijskom momentu o kojemu govorimo. Konzervativni argumenti – u kojima je ideja «prirode» izjednačena s onom

«božanskog zakona» – uvijek krije obranu postojećih privilegija i postojeće društvene hijerarhije, obranu «primitivne zaostalosti društvenih sistema sazdanih na ratovima i robovima.» (Krlježa)

Reproduktivna pravda

Pravo na siguran i legalan prekid trudnoće spada u ženska reproduktivna prava a zasniva se na tjelesnoj autonomiji pojedinke odnosno pravu na tjelesno samoodređenje. Pojam reproduktivne pravde skovale su američke crnačke feministkinje iz grupe *SisterSong Women of Color for Reproductive Justice Collective*. Nastao je iz potrebe da se feministički zahtjev za sigurnim i dostupnim pobačajem proširi na reproduktivna prava svih višestruko marginaliziranih skupina, kao što su žene iz radničke klase, rasno marginalizirane, LGBT+ i trans osobe, žene s posebnim potrebama. Objedinjuje reproduktivna prava i društvenu pravdu, dakle svijest o tome da je sama mogućnost uživanja zakonom zajamčenih prava uvelike uvjetovana našim položajem u društvu. Primjerice, zakonom zajamčeno pravo na prekid trudnoće na zahtjev neće nam značiti puno ako nam je bolnica u kojoj ga možemo obaviti previše udaljena ili ako nemamo materijalna sredstva

Povorka ponosa
LGBTIQ osoba i obitelji
[Zagreb Pride 2015.](#)

da ga platimo, kao što ni izbor postajanja roditeljem nije jednak za LGBT+ osobe.

Reproduktivna pravda podrazumijeva pravo na slobodno odlučivanje o postajanju roditeljem, dakle pravo da imamo ili nemamo djecu, pravo na kontracepciju i siguran i dostupan prekid trudnoće, tako i na pravo da imamo i odgajamo djecu uz podršku društva, što uključuje dostupnu medicinski potpomognutu oplodnju, kvalitetnu i dostojanstvenu skrb u trudnoći, porodu i babinju, ali i svu podršku koja je potrebna za kvalitetan odgoj djece, od sigurnih zajednica, do dostupnih i kvalitetnih vrtića i škola.

Reproduktivna pravda obuhvatan je društveni zahtjev i projekt koji podrazumijeva izgradnju solidarnih i uključivih zajednica i stoga je dio antifašističke borbe.

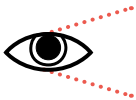

- ▶ **Rosalind Pollack Petchesky**, *Abortion and Woman's Choice. The State, Sexuality, and Reproductive Freedom* (Boston: Northeastern University Press, 1990.; prvo izdanje 1984.)

- ▶ **Roman Kuhar/David Paternotte (ur.)**, *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing Against Equality* (London: Rowman and Littlefield International, 2017.)

- ▶ **Cinzia Arruzza/Tithi Bhattacharia/Nancy Fraser**, *Feminizam za 99%. Manifest* (Zagreb: Multimedijalni institut, Institut za političku ekologiju, Udruga Bijeli val, Centar za ženske studije, 2019.)

- ▶ **Reinhard Kühnl**, *Oblici građanske vladavine – liberalizam, fašizam* (Beograd: Izdavački centar Komunist, 1978.)

- ▶ **Marija Čačić/Dora Levačić**, *Smrt od hiljadu rezova. Uticaj mera štednje na živote žena u Hrvatskoj* (Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung, 2018.)

- ▶ **Gordana Gaće i dr.**, *Sindikalni priručnik: Osnove sindikalnog organiziranja i djelovanja* (Zagreb: Novi sindikat, 2015.)

- ▶ **Sam Gindin**, *Ponovno promišljanje sindikata: Mapiranje socijalizma* (Beograd: Centar za politike emancipacije, 2015.)

- ▶ Amir Hodžić/Nataša Bijelić, [Neokonzervativne prijetnje seksualnim i reproduktivnim pravima u europskoj uniji](#) (Zagreb: CESI, 2014.), dostupno na: cesi.hr
- ▶ Sanja Despot, [TFP: Srednjovjekovni upliv u rad Vlade](#), dostupno na: faktograf.hr
- ▶ [Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilju u obitelji](#), pdf dostupno na: ravnopravnost.gov.hr
- ▶ Mara Viveros Vigoya, [The controversy surrounding gender: a central question of \(sexual\) politics in Colombia](#), dostupno na: sxpolitics.org
- ▶ Sonia Corrêa/David Paternotte/Roman Kuhar, [The globalisation of anti-gender campaigns](#), dostupno na: ips-journal.eu

- ▶ André Meier, [Do Communists Have Better Sex](#), Icarus Films, 2007.
- ▶ Alexandra Jousset/Andrea Rawlins-Gaston, [Protuudar na pravo na pobačaj u Europi](#), ARTE, 2018.

R

ANTI-RADNIČKO I ANTI-SINDIKALNO DJELOVANJE

Je li fašizam lijeva ili desna ideologija? Je li on za radnike ili protiv njih? Posljednjih godina, ova se pitanja redovito postavljaju u brojnim diskusijama, osobito na internetu. Da bismo bolje razumjeli o čemu se radi, trebamo vidjeti kako su se povijesni fašizmu i suvremena ekstremna desnica ponašali prema radnicama te zašto. Ova lekcija pokušava razjasniti odnos fašizma prema socijalnim politikama.

Krš se prava radnica

U gradu Leskovcu, na jugu Srbije, 2015. godine je izbio skandal kada su mediji razotkrili kršenja radničkih prava u firmi Jura. Ispostavilo se da je radnicama uskraćeno pravo na odlazak na WC zbog čega su prisiljene nositi pešene, te da se sustavno krši zakonsko pravo na pauzu. Tvrtka otvoreno priznaje da daje otkaz radnicama koje ostaju trudne ili se iz bilo kojeg razloga žale na ponašanje poslodavca prema njima. Slično vrijedi i za bolovanja. Prema izjavama direktora tvrtke, oni ionako ne trebaju radnice koje misle imati djecu ili biti bolesne.

Firma Jura, koja osim Leskovca radi u još nekoliko gradova u Srbiji, nije jedina u kojoj se događaju ponižavanja radnica i krše radnička

prava. Trgovačka tvrtka Boso iz Vinkovaca u Hrvatskoj postala je zloglasna zbog prisilnih pelena za radnice, ali kasnije se ispostavilo kako je to tek vrh sante leda. Vlasnik «štedi» na radnicama tako da im ne pali grijanje. Prilikom zapošljavanja prisiljene su potpisati «bjanko» otkaze da ih vlasnik može otpustiti kada god poželi. Uz to, imaju obavezu da dio plaće potroše u dućanima poslodavca, a dio radnih zaduženja je i obavljanje kućnih poslova za gazdu.

Ni u *Juri* ni u *Bosi* nisu dozvoljeni sindikati koji bi radnice štitili barem od najgorih prekršaja. Takva situacija je u privatnim tvrtkama postala gotovo pravilo. U Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i mnogim drugim zemljama poslodavci svojim radnicama ne dopuštaju osnivanje sindikata uz prijetnju otkaza. To redovito dovodi do situacija sličnih onima u *Juri* i *Bosi*. Ove dvije tvrtke posebne su samo po tome što su radnice tamo odlučile **progovoriti**. Iako je zabrana sindikalnog organiziranja protuzakonita, ni jedna od država regije zbog onemogućavanja sindikalnog organiziranja dosad nije progonila poslodavce.

• Baza za radničku inicijativu i demokraciju (BRID) pokrenula je [Arhiv radničkih borbi](#) koji sadrži pretražive podatke radničkih borbi u Hrvatskoj od 1990. do danas. Arhiv radničkih borbi evidentirao je 800 radničkih akcija s više od 2.600 dokumenta.

Država na strani poslodavaca

Kada su objavljene priče iz *Jure*, mnogi građani su bili bijesni, ali predstavnici države koji su ubrzo posjetili tvornicu branili su tamošnje vlasnike. Tadašnji srpski premijer Aleksandar Vučić izjavio je kako ne treba pričati o pravima radnica već pomoći investitoru. Ohrabreni ovom podrškom političara, vlasnici *Jure* su uskoro natjerali radnice da u propagandnom spotu kleče pred njima i izražavaju im «poštovanje» tako što sebe ponižavaju. Ali zašto političari poput Vučića ili onih u drugim zemljama, koji bi trebali predstavljati narod, zapravo pomažu da se ukinu sva **pozitivna dostignuća zaštite radničkih prava?**

Odgovor je u ideologiji investicija i vjeri da razvoj zemlje ovisi o tome koliko se društvo potčini interesima kapitala. Za predstavnike mnogih država, pogotovo onih slabije razvijenih, svrha vlade je olakšavanje poslovanja poslodavcima. To istodobno znači da se zahtjevi radnika za poštenim plaćama, razumnim radnim vremenom i dobrim odnosom poslodavaca prema njima trebaju ignorirati ili čak – gušiti. U protivnom će otjerati investitore i ugroziti njihove profite. Gdje smo u svemu tome mi građani, koji velikom većinom moramo raditi za druge da bismo preživjeli, koji se školujemo za rad ili smo već odradili svoj radni vijek?

☛ Pozitivna dostignuća radničkog pokreta
Radnički pokreti odigrali su ključnu ulogu u uspostavi osnovnih političkih i socijalnih prava koja danas smatramo normalnima. Bez desetljetne borbe radnika za opće pravo glasa i pravnu jednakost muškaraca i žena, ništa od toga ne bi bilo ostvarivo. Isto vrijedi za minimalnu plaću, ograničenje radnog vremena ili ugovore o radu, ali i javne bolnice i vrtiće, škole te sve ostale elemente socijalne države. Sve te ustanove i zaštite uspostavljene su tek kroz upornu borbu radničkog pokreta od 19. stoljeća do danas.

U toj viziji, radnice trebaju biti ponizne i zadovoljne mrvicama. Stoga ne čudi da u tom sustavu nema mjesta za zakone ili organizacije koji štite ili se bore za radnička prava. To osobito uključuje sindikate. I u toj ideji nema ništa osobito novo. Tijekom gotovo cijele ljudske povijesti, većina je uvijek radila za manjinu i nije imala nikakvih prava na pobunu. Ideja da bismo svi trebali biti ravnopravni i da bi proizvodnja i bogatstvo trebali biti u korist većine, a ne uske manjine zapravo je nova ideja, nastala prije jedva dvjestotinjak godina i razvijana otada. Ali neki se očito i dalje ne mire s njom.

Fašizam u spas kapitala

☛ **Nacionalsocijalistička njemačka radnička partija** osnovana je 1920. kao radikalno političko krilo njemačkog fašizma i desnih veteranskih udruuga. Slijedila je princip jednog vođe (Führera), a svoju je ideologiju crpila iz antisemitizma, militantnog antikomunizma i zaganjanja više vrijednosti tzv. arijevske rase. NSDAP nakon preuzimanja vlasti 1933. proganja i sistematski ubija Jevreje, Rome, političke neistomišljenike, te pokreće imperijalistički vojni pohod koji završava s 80 miliona žrtava.

Dobro, ali kakve to sve veze ima s fašizmom? Zagovornici teorije o dva totalitarizma često tvrde da fašizam nije potirao radnička prava, a neki idu toliko daleko da tvrde kako ih je unaprijedio – pa čak i da je fašizam bio ljevičarski pokret nastao iz organizacija radničke klase. Nije li, pitat će oni, i naziv njemačke nacističke stranke bio **☛ Nacionalsocijalistička njemačka radnička partija (NSDAP)**? Naravno, da imena išta znače onda bismo trebali vjerovati da sve stranke koje u sebi danas nose naziv «demokratska» rade u korist demokracije. Nacionalsocijalizam je nacistima značio nešto sasvim drugo od socijalizma, pa čak i suprotno.

Kada je **Adolf Hitler u Düsseldorfu 1932.** prvi put nastupao pred vodećim njemačkim poslodavcima, jedva godinu dana prije nego što je došao na vlast, svoju je ideologiju objasnio otprilike ovako: «demokracija u politici je isto što i komunizam u ekonomiji». Glavni cilj njegovog pokreta bilo je uništavanje i jednog i drugog. On je zahtjeve za ekonomskom jednakošću vidio kao dio istog «problema» kao i zahtjeve za političkom i društvenom jednakošću. Zato je Hitler poslodavcima prije svega obećao da će ugušiti radnički bunt i time im omogućiti više profite. Zvuči poznato?

I nije sve naravno ostalo samo na obećanjima. Ubrzo nakon osvajanja vlasti, nacisti su počeli progoniti sindikate i to ne samo one koji su bili vezani uz njima protivničke stranke ljevice, nego sve. Njihovi uredi su zatvoreni, organizatori uhapšeni i često slani u logore. Za praznik rada 1933. godine, Hitler je obećao da će uvesti «mir» u svijet rada, ali taj mir nije značio nikakvu ravnopravnost, već onemogućavanje radnicima da se bune. To je, po njemu, bila «nacionalna zajednica prije privatnih interesa». Međutim, privatni interesi poslodavaca su bili zaštićeni, za razliku od interesa radnika.

• Dusseldorfski govor

Ključna prepreka usponu nacizma bila je snažna politička ljevica. Socijaldemokrati i komunisti bili su čvrsto organizirani pokreti koji su uživali naklonost većine radničke klase. Hitler je znao da je ključ njegovog uspjeha razbijanje ljevice te je morao dobiti potporu najbogatijih ljudi Njemačke. U siječnju 1932. u Klubu industrijalaca u Düsseldorfu je održao govor u kojem je nacističku stranku predstavio kao najvažniju branu protiv radničkog pokreta. Nezadovoljni nesposobnošću drugih stranaka desnice da razbiju radnike, najbogatiji ljudi Njemačke odlučili su Hitleru pomoći novcem i utjecajem.

C

• **Deutsche Arbeitsfront** Nemački front rada je naziv za jedinu radničku sindikalnu organizaciju u Trećem Rajhu. Osnovan je 1933. oduzetim sredstvima do tada postojećih sindikata koji su zabranjeni a njihove vođe završile u koncentracionim logorima. Zakonom iz 1937. godine Front rada počinje da kontroliše visinu plata i celokupan proces zapošljavanja u Nemačkoj. Postao je ogroman radni logor za radničku klasu Nemačke.

Sindikati protiv fašista

Umjesto sindikata, osnovana je «fronta rada» (• **Arbeitsfront**) koja je nadzirala radničku disciplinu, a nije štitila njihova prava. Štrajkovi kojima se traže prava prvo su zabranjeni, a onda proglašeni «agresijom na Njemačku». Bez organizacije, radnici nisu imali nikakvog načina da se usprotive skorim zamrzavanjima plaća i povećanju radne obaveze. Drugim riječima, radnici su sada radili više za manje novca. Nacistička Njemačka se često hvalila kako je postigla «punu zaposlenost», ali radilo se zapravo samo o tome da je država prisilila radnike da prihvate bilo kakav posao.

Odbijanje posla bilo je zakonom zabranjeno, pa su radnici bili prisiljeni raditi u užasnim uvjetima za vrlo malu plaću. Sve to bio je i službeni cilj nacista i fašista koji su to pravdali potrebom nacionalnog razvoja na kojem će naravno najviše zaraditi najbogatiji, a radnici ostati na dnu društvene ljestvice. Radnička disciplina nije u fašizmu održavana nekim visokim standardom, nego represijom prema svima koji su tražili više. Uz sve to, pojedini su fašistički režimi, poput nacističke Njemačke, obilno koristili i robovski rad, između ostalog i ljudi s Balkana koji su odvoženi u Njemačku.

U većini zemalja koje su preživjele fašizam, • **sindikati i danas aktivno sudjeluju u borbi**

protiv ekstremne desnice, jer znaju da je njihov dolazak na vlast smrtna presuda kako za radnička prava, tako i za demokraciju. Treba imati na umu da se ekstremni desničari i danas ponekad predstavljaju kao zagovornici «socijalnih politika». Ali iza te demagogije uvijek se krije plan da se neki radnici diskriminiraju više, a drugi manje. Time ekstremni desničari dijele radničku klasu na domaće i pridošlice, pripadnike većinskog i manjinskog naroda ili vjere itd. Tako onemogućavaju ►**solidarnost** i slabe moć radnika.

Društvo jednakosti ili društvo hijerarhije?

Već smo ranije vidjeli da je jedan od osnovnih ciljeva povijesnog fašizma, ali i suvremenih ekstremno desničarskih i antidemokratskih snaga, da dijele ljude i među njima uspostavljaju hijerarhiju. Bilo da se radi o rasizmu, homofobiji, seksizmu, islamofobiji ili drugim tipovima diskriminacije i predrasuda, logika je uvijek ista. Odnos fašizma prema radnicima nije u tom smislu ništa drugačiji. U ekonomiji, fašisti žele zadržati čvrstu hijerarhiju u kojoj će uvijek postojati oni koji će naređivati i oni koji će slušati, oni koji će biti bogati i oni koji će ostati siromašni. To su «tradicionalne vrijednosti» koje oni zagovaraju.

◀ **Sindikalne organizacije** u zemljama poput Njemačke, Austrije ili Francuske danas su neizostavan dio antifašističkog pokreta. Svjesni vlastite povijesti i progona koju koji su doživjeli pod fašizmom, sindikati su među prvima koji se mobiliziraju protiv ekstremne desnice. U Njemačkoj je godinama centralna manifestacija neonacista bio veliki godišnji prosvjed u Dresdenu. Sindikati su važan dio široke koalicije Dresden Nazifrei (Dresden bez nacista) koja se suprotstavlja toj manifestaciji.

I takvi odnosi među ljudima stvarno jesu stari, oni su kao takvi dominirali ranije. Žene nikada nisu smjele proturječiti svojim muževima ili očevima, oni koji su propovijedali neku drugu vjeru ili filozofiju mogli su biti pogubljeni... A kmetovi tj. oni koji su radili za sve druge? Oni ne samo da se nisu smjeli žaliti, nego se obično nisu smjeli ni preseliti ni udati bez dopuštenja svog gazde. Taj svijet je nešto što većina nas želi ostaviti iza sebe. Želimo svijet bez iskorištavanja i ponižavanja radnika, bez uvjeta rada kao u *Juri* ili *Bosi*, da navedemo samo neke od primjera.

U svijetu se proizvodi i više nego dovoljno da bi nestalo siromaštva i gladi, ali nejednakosti i dalje rastu. To nije posljedica nekih «prirodnih zakona» nego političkih odluka i pritisaka onih koji, poput povijesnih fašista, još uvijek smatraju da je ravnopravnost loša jer ugrožava «tradicionalne hijerarhije».

- ▶ Gordana Gaće i dr., *Sindikalni priručnik: Osnove sindikalnog organiziranja i djelovanja* (Zagreb: Novi sindikat, 2015.)

- ▶ Sam Gindin, *Ponovno promišljanje sindikata: Mapiranje socijalizma* (Beograd: Centar za politike emancipacije, 2015.)

- ▶ Nada G. Novaković, *Radnički štrajkovi i tranzicija u Srbiji od 1990. do 2015. godine* (Beograd: Rosa-Luxemburg-Stiftung Southeast Europe & Institut društvenih nauka Beograd, 2017.)

- ▶ Goran Musić, *Radnička klasa Srbije u tranziciji 1988-2013* (Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2013.)

- ▶ Branislav Markuš (ur.), *Od radničkih borbi ka socijalnom pokretu* (Zrenjanin: UG Ravnopravnost, 2013.)

III ПРАКСА

KAKO SE BORIMO PROTIV FAŠIZMA?

Iako u zadnje vrijeme svjedočimo porastu popularnosti lijevih politika koje su praktički nestale s pozicije *mainstream* politike početkom «kraja povijesti» odnosno po urušenju istočnog bloka predvođenog Sovjetskim savezom, činjenica je da prave lijeve politike s društveno transformativnim potencijalom tek treba početi nanovo konceptualizirati i razvijati. U tom kontekstu pred modernom ljevicom i antifašističkim organiziranjem stoje brojni izazovi. Tragedija naše trenutne pozicije također leži u kolektivnoj amneziji koja je došla kao posljedica «kraja povijesti» te nam različiti operativni i politički izazovi koji su stajali pred našim političkim prethodnicima ostaju gotovo nepoznati. Problematika, izazovi, kontradikcije, uspjesi i neuspjesi antifašističkog organiziranja su donedavno predstavljali skoro nevidljivu problematiku kojoj se gotovo isključivo prilazilo da je se osudi i tako ugura u besmislenu teoriju o *dva totalitarizma*. Nigdje to nije bilo izraženije i tragičnije nego što je to bilo na prostoru bivše Jugoslavije.

Svrha ovog dijela udžbenika leži upravo u tome da se pojedini dijelovi antifašističkog organiziranja naših političkih prethodnika pokušaju predstaviti u kritičkom svijetlu, te da se

iza promašaja, poraza i pobjeda pokušava osvijetliti organizacijska logika i živa politika na kojoj se ta logika temeljila.

Pojedini aspekti antifašističkog organiziranja su u tekstu obrađeni onako kako su ih autori vidjeli iz svojih pozicija. Perspektive nekih autora su najsnažnije oblikovane akademskim i aktivističkim iskustvom. Prilikom rada na poglavlju nastojalo se maksimalno kombinirati te različite pristupe.

Svaki od praktičnih aspekata djelovanja je rekonstruiran na način da pruži čitatelju informacije o njegovim razlozima, dometima i izazovima. Dostupnost literature i općenito iskustava je odredila da se dobar dio rekonstrukcija odnosi na međuratni i ratni period antifašističkog djelovanja. Očite su također i razlike u antifašističkom djelovanju u prvoj i drugoj polovici dvadesetog stoljeća. Antifašistički pokret u prvoj polovici XX stoljeća karakterizira široka mobilizacija različitih slojeva društva koju je pratila stanovita aktivnost institucionalne izgradnje koja bi onda omogućavala kontinuirano izvođenje politike. U drugoj polovici XX stoljeća takav tip mobilizacije izostaje kao što izostaje i ova prateća institucionalna izgradnja. S obzirom da svi autori dolaze s područja bivše Jugoslavije razumljiv je i fokus na jedan od najuspješnijih antifašističkih pokreta u povijesti – partizana u Jugoslaviji.

Bitno je imati na umu da su praktični aspekti organiziranja, koji se na ovim stranicama rekonstruiraju, posljedica cijelog niza društvenih i povijesnih aspekata koji su činili društveni okvir odnosno kontekst u kojem su se oni događali. Konteksti su pak uvijek različiti. Razlika između konteksta djelovanja neposredno prije Drugog svjetskog rata i konteksta našeg suvremenog djelovanja je poprilično velika, bez obzira na ponavljanje sličnih društvenih dinamika.

No, internacionalna povijest našeg organiziranja je prebogata konkretnim primjerima nevjerojatnih uspjeha i tragičnih promašaja u namjeri stvaranja boljeg i pravednijeg svijeta. I kao takva mora ostati kao referenca s kojom ćemo uvijek iznova komparirati svoja iskustva koja proizlaze iz političkog rada. Ovaj priručnik, pa onda i ovo poglavlje, zamišljen je kao prozor u svijet mogućeg. Pogledom na uspjehe i neuspjehe onih koji su bili dio naše zajedničke borbe možda možemo dobiti ideju o tome kako se danas uspješnije organizirati. Naša nada je da se ova praktična iskustva iz povijesti naše antifašističke borbe prevedu u naš suvremeni kontekst, te se upotrijebe u borbi za pravednije, egalitarnije i solidarnije društvo. Snaga antifašizma je ležala upravo u njegovoj sposobnosti da u toj borbi mobilizira energije najširih slojeva društva.

III.1

POLITIČKA BORBA

• Španjolski građanski rat (1936-1939) brzo nakon početka postao je internacionaliziran te Kominternu, zajedno sa organizacijama poput Crvene pomoći, pokreće osnivanje Internacionalnih brigada u cilju pomoći Španjolskoj Republici. Između 32 do 35 tisuća internacionalnih boraca iz 53 zemlje je sudjelovalo u obrani Republike. Nešto više od polovice su bili članovi komunističkih partija. Interbrigade predstavljaju jedan od najznačajnijih činova međunarodne solidarnosti u modernoj ljudskoj povijesti.

Politička borba u smislu stalnog promoviranja antifašizma i permanentnog suprotstavljanja neofašističkim i neonacističkim grupama, organizacijama pa i političkim strankama, predstavlja danas jedan od najvažnijih aspekata organizovanja celokupne borbe protiv fašizma. Istorijska iskustva pre izbijanja **•rata u Španiji** (1936–1939) i Drugog svetskog rata pokazala su da uvek postoji sinergija između liberalnih uređenja društva, represivnih snaga u službi države i fašističkih grupa. Borbe su vođene od samog osnivanja fašizma u Italiji, čak i pre njegovog osvajanja vlasti, kao na primer u Kraljevini Jugoslaviji ili Velikoj Britaniji, gde fašizam nije bio na vlasti, ali je kapitalistički sistem u velikoj meri koristio fašističke metode vladavine.

U posleratnoj zapadnoj Evropi

Nakon Drugog svetskog rata, fašizam u većini evropskih zemalja doživeo je težak poraz i vratio se u stanje kapitalističkog uređenja društva. U socijalističkim zemljama razvila se praksa zabranjivanja fašističkih ispada, dok su u liberalnoj zapadnoj Evropi u ime «demokratskih» načela i slobode izražavanja neofašističke grupacije često tolerisane, a fašistička ideologija (i praksa) nije nikad realno odbačena.

Za vreme studentskih protesta 1968. godine u Italiji, fašističke studentske organizacije pod kontrolom političke stranke Italijanski socijalni pokret (*Movimento sociale italiano* – MSI) u više navrata napale su studente koji su protestovali protiv postojećeg sistema. Neretko su njihove akcije bile podržane ili tolerisane od strane policije. Tokom naredne decenije, zbog kontinuiranih pokušaja da se nasilnim i revolucionarnim putem promeni društveno uređenje, vlasti su uvele represivne mere pravdajući ih pri tome potrebom da se zaustave akcije takozvanih **Crvenih brigada** (*Brigate Rosse*), kao i neofašističkih grupacija koje su vršile terorističke atentate (uglavnom su postavljali bombe) a koje su u stvari bile pod njihovom kontrolom.

Nakon 1989. godine

Nakon pada Berlinskog zida i definitivnog kolapsa Sovjetskog saveza, antifašizam kao jedan od temelja izgradnje i postojanja socijalističkih zemalja i komunističkih stranaka u zapadnoj Evropi doživeo je snažan udarac. Ulazak neoliberalnog oblika uređenja ekonomije u zemlje Istočne Evrope proizveo je nove politike kolonijalnog tipa i nove dramatične društvene odnose u kojima je većina stanovnika izgubila svaku materijalnu sigurnost, po-

☛ **Crvene brigade** (*Brigate rosse*) Vanparlamentarni, revolucionarni i oružani komunistički pokret koji je delovao u Italiji 70ih i 80ih godina prošlog veka. Njihova strategija je podrazumevala kidnapovanje i vršenje atentata protiv predstavnika desničarskih partija.

stignute emancipatorske politike, kao i najosnovnija prava. Novi sistem, prikriven mitom o postignutoj slobodi i jednakosti, dozvolio je širenje i koristio za svoje potrebe ultranacionalističke i neofašističke tendencije. U mnogim zemljama osnovane su organizacije čije su ideologije bile ranije zabranjene, a koje se u teoriji i praksi otvoreno pozivaju na nacistička i fašistička iskustva. Sukobi, napadi na pojedince ili neistomišljenike, marševi u crnim uniformama, propagiranje tih ideologija u javnosti postale su svakodnevne pojave. «Zapadne demokratije» su istovremeno proizvodile niz kontinuiranih ratova koji su uništili dobar deo muslimanskog sveta i pokrenule mase izbeglica ka Evropi, a koje su stalna meta rasističke propagande i neofašističkih napada. Iako državne institucije, u ime «demokratske jednakosti», najčešće dozvoljavaju okupljanja i manifestacije fašističkog karaktera, ili ih u drugim slučajevima i same organizuju, mnoge antifašističke inicijative se konstantno suprotstavljaju njima koristeći razne metode organizovanja borbe. U mnogim aspektima, takvi događaji su veoma slični događajima koji su se dešavali tokom dvadesetih i tridesetih godina prošlog veka.

ANTIFAŠISTIČKE BORBE

U Grčkoj...

Nakon izbijanja ekonomske krize koja je zahvatila Grčku 2007. i 2008. godine, anarhističke, komunističke i generalno antikapitalističke i antifašističke grupe stupile su u masovne proteste protiv vlade, njenih politika i mera najavljenih kao rešenja za izlazak iz krize. Direktna akcija na ulicama rezultirala je masovnim demonstracijama u Atini, Solunu i drugim gradovima. Nakon ubistva petnaestogodišnjaka Alexandrosa Grigoropouloa od strane policije 8. decembra 2008. godine, protesti su se pretvorili u otvoreno nasilje protiv predstavnika represivnih institucija (policija), ključnih korporacija u lancu kapitalističke eksploatacije (banke), kao i samih centara moći (državne institucije). Studenti su odigrali ključnu ulogu širom zemlje, dok su organizovane političke grupe (anarhisti, komunisti) predvodile proteste. Sredinom januara 2009. godine, nakon što se u više navrata pojavila bojaznost od početka oružane revolucionarne borbe, situacija se smirila. Masovne demonstracije i njihov značaj biće (zlo)upotrebijene od strane određenih politički stranaka, među kojima i levičarske SYRIZA, kako bi dobila više podrške i veću težinu u parlamentarnoj trci za osvajanje vlasti.

U međuvremenu, neonacistička partija Zlatna zora uspjela je da proširi svoj uticaj uglavnom koristeći materijalnu nesigurnost određenog dela stanovništva i okrivljujući migrante kao jedan od važnih uzroka katastrofalne ekonomske situacije. Antifašističke grupe su se u više navrata sukobile sa grupama Zlatne zore koje su često organizovane u paravojnom stilu. Nakon što su pripadnici Zlatne zore ubili poznatog antifašističkog pevača Pavlosa Fyssasa 17. septembra 2013. godine, antifašisti su žestoko napali sedišta te stranke širom zemlje, dok je policija uglavnom intervenisala protiv njih. Čelnici stranke su kasnije uhapšeni pod optužbom da su organizovali paravojne milicije i spremali državni udar. Uprkos tome, Zlatna zora nije izgubila glasove, postavši stabilni deo parlamentarne demokratije u Grčkoj. Dokazano je da u delovima gradova gde uglavnom glasaju pripadnici policije, Zlatna zora ima oko 50% glasova, što samo potvrđuje šablon o intimnoj vezi između fašističkih grupa i represivnih snaga, kao o institucionalizaciji fašizma i dakle o kontinuiranom savezništvu između državnih institucija i neofašističkih organizacija u napadima na antifašiste.

U SAD...

Organizacija velikih protesta kao reakcija na neku akciju ili neki neofašistički/neonacistički događaj, ili jednostavno kao masovni solidarni gest protiv fašističkog nasilja predstavlja oblik spontane borbe koji se javlja sve češće širom sveta.

U američkom gradu Charlottesville 11. i 12. avgusta 2017. godine neonacističke grupe organizovale su protest protiv najavljenog premeštanja spomenika generalu Leeju, simbolu borbe konfederacijskih snaga u **američkom građanskom ratu** (1861–1865). Razne organizacije koje su do tog trenutka uglavnom delovale na internetu šireći rasističke, antisemitске, nacističke ideje izašle su prvi put zajedno na ulicu i pokazale da realno postoje i da su spremne na borbu. Gradske vlasti su autorizovale okupljanje i dozvolile nošenje oružja na osnovu zakona na snazi u državi Virginiji.

U petak 11. avgusta uveče nekoliko stotina neonacista nesmetano je marširalo kroz univerzitetski kampus skandirajući rasističke i antisemitske parole. Malobrojni studenti koji su pružili otpor, pretučeni su.

Tokom jutarnjih časova 12. avgusta, anti-fašističke grupe su pokušale u više navrata da spreče marš neonacista koji su ipak izašli na ulicu veoma dobro organizovani: nosili su

☛ **Američki građanski rat**
Rat vođen od 1961. do 1965. godine između saveznih vlasti i odcijepljenih robovlasničkih država doveo je do ukidanja ropstva u SAD-u i proširenja građanskih prava bez obzira na boju kože. Povod za secesiju južnih država bio je izbor Abrahama Lincolna za predsjednika na platformi ukidanja ropstva. Rat je završen porazom secesionista i ukidanjem ropstva u svim saveznim državama.

štitove i šipke, marširali su kompaktno, napredovali su prateći dogovoren plan. Njihovi predstavnici su potvrdili da su pratili primer evropskih organizacija kao što je grčka Zlatna zora. Policija je u panici proglasila vanredno stanje i odvojila neonaciste od antifašista, ali u jednom trenutku jedan neonacista je svojim automobilom naleteo na okupljene antifašiste i ubio jednu devojkju, dok su mnogi bili ranjeniji. Neonacisti su taj gest opravdali, policija je ostala na distanci, dok predsednik SAD nije osudio neonacističko okupljanje i nasilje nego je na opšti način govorio o potrebi odbacivanja nasilja koje dolazi «sa mnogih strana». Incident u Šarlotsvilu pokazao je još jedanput borbenost i organizaciju neonacističkih grupa, legitimitet koji dobijaju od strane vladajuće klase, dok je sa druge strane bila evidentna nespripremanost antifašista da im se ozbiljnije suprotstave.

U Nemačkoj...

U nemačkom gradu Chemnitz krajem avgusta 2018. godine izbili su sukobi između neonacista podržanih od strane političke stranke Alternativa za Nemačku (Alternative für Deutschland - AfD) i antifašista. Nakon što je u noći između 25. i 26. avgusta u tuči ubijen nemački državljanin kubanskog porekla, navodno od strane jednog Sirijca i jednog Iračanina, neonacisti su iskoristili priliku i organizovali protest protiv imigranata. Iako su na početku bili malobrojni, uveče su im se pridružili navijači lokalnog fudbalskog tima, a sutradan i veliki broj stanovnika. Po procenama policije 27. avgusta okupilo se oko 6.000 ljudi koji su između ostalog pozivali na linč imigranata.

Spontano su se okupile i prve grupe antifašista, čiji je broj uskoro nadmašio neonaciste. Veliki broj policajaca je stajao između jednih i drugih.

Manifestacije su uglavnom prošle bez većih incidenata. Nekoliko dana kasnije, tačnije 3. septembra, antifašisti su organizovali koncert protiv neonacista, na koji je došlo oko 65.000 ljudi. Masovno učešće na koncertu, kao i brz odgovor antifašističkih grupa spremnih na fizički obračun sa neonacistima, pokazali su važnost suprotstavljanja na ulici svim oblicima i pojavama neofašizma i neonacizma.

U Italiji...

Masovno okupljanje antifašista bilo je takođe odgovor na neofašističko nasilje koje se dogodilo početkom februara 2018. godine u italijanskom gradiću Macerata. Tada je lokalni simpatizer neofašističkih pokreta iz pištolja pucao na osobe afričkog porekla ranjavajući njih šestoricu. Antifašističke grupe i komunističke stranke pozvale su odmah na manifestaciju solidarnosti sa žrtvama i protiv fašizma. Tadašnji politički vrh iz Demokratske stranke, najveći sindikati pa čak i Nacionalna asocijacija partizana (ANPI) pokušali su da se protive tom okupljanju sa izgovorom da će verovatno izbiti incidenti. Uprkos tome, preko 30.000 ljudi je mirno i odlučno marširalo po gradu, dok su u drugim gradovima organizovani napadi na lokalna sedišta neofašističkih pokreta, koja je uglavnom branila policija.

PRVA ANTIFAŠISTIČKA BORBA: LABINSKA REPUBLIKA (1921.)

U istarskom gradiću Labin, tada pod Italijom, nakon napada na sekretara sindikalne federacije i socijalističkog vođu Giovanniya Pipana, koji su izveli fašisti u Pazinu, rudari su 2. marta 1921. proglasili generalni štrajk. Sutradan je održan veliki skup sa oko hiljadu rudara i seljaka. Na skupu se vijorila crvena zastava. Okupljeni su zahtevali od italijanskih vlasti da intervenišu i da ih štite od fašističkog nasilja, dok sa druge strane su se složili oko preuzimanja kontrole nad proizvodnjom u rudniku. Na kraju skupa okupljeni su se uputili u sam grad Labin i okačili zastavu sa srpom i čekićem na zgradu **☛ Socijalističke federacije** i sindikalne organizacije. Jedna grupa se odvojila, upala u lokalni fašistički klub, razbacala stvari i sukobila se sa prisutnim fašistima. Policijske vlasti su tada javile komandi u Puli da su tri karabinjera napadnuta od strane demonstranata dok su pokušavali «da se suprotstave vandalističkom istupu protiv mesne čitaonice». Rudari su proglasili Labinsku republiku, ubrzo organizovali «crvene straže» i minirali prilaze i puteve do ugljenokopnog područja.

Italijanske vlasti nisu odmah intervenisale, kako ne bi pogoršale već delikatnu situaciju u regionu. Ipak, privatno društvo *Arsa*, koje je

☛ Socijalistička federacija
Termin koji označava državu koja se temelji na republikanskim osnovama, socijalističkom ekonomskom političkom sistemu i federalizmu kao društvenom uređenju. Takve složene socijalističke države u XX veku bile su između ostalih Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, Čehoslovačka i Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.

bilo vlasnik rudnika, nakon mesec dana čekanja zatražilo je intervenciju vojske. Tako je 7. aprila doneta naredba za nasilno zauzimanje rudnika. Sutradan oko 1.000 vojnika, tih dana raspoređenih oko Labina, kreće u akciju. Borbe su trajale do popodnevih sati, sve dok vojska nije preuzela potpunu kontrolu nad rudnikom. Dvojica rudara su poginula u borbi, a još dvojica će umreti u zatvoru. Mnogi drugi su uhapšeni, a 52 su optužena 16. novembra: tokom suđenja, štrajk i Labinska republika su označeni kao uspostavljanje «sovjetskog režima», dok je tužilac optužene tretirao kao pobunjenike. Na kraju, zarad političkog mira u regionu, svi rudari, nakon 9 meseci pritvora, oslobođeni su krivice i pušteni svojim kućama.

Cable Street (1936.)

Drugi događaj koji je veoma značajan u organizovanju otpora protiv fašističkih grupa pre Drugog svetskog rata, predstavlja takozvana «borba u Kejbl Stritu» (*[The Battle of Cable Street](#)*). Početkom oktobra 1936. godine engleski fašistički pokret pod vodstvom Oswalda Mosleya planirao je marš kroz londonski kvart East End, u kome su živeli mnogi Jevreji. Uprkos protestima lokalnog stanovništva (koje se plašilo mogućih nereda), policija

je dozvolila marš i obećala obezbeđenje protiv potencijalnih napada protivnika. U nedelju 4. oktobra antifašisti predvođeni članovima Ko-

Borba u Cable Streetu, London 1936.

munističke partije organizovali su masovnu kontra-manifestaciju i blokirali fašistima put u Cable Streetu. Policija je pokušala da rasturi antifašiste, ali odgovor je bio žestok: tokom borbe koja je sledila mnogi su bili povređeni, a mnogi uhapšeni. Mozli i njegove pristalice – oko 2.000-3.000 prema 20.000 antifašista i oko 6.000 policajaca – nisu uspeli da prođu i morali su da odustanu od marša. Borba u Cable Streetu bila je najvažnija od mnogih koji su antifašisti u Velikoj Britaniji vodili tih godina protiv fašista.

• **Komunistička partija Jugoslavije** osnovana je 1919. pod nazivom Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) na kongresu ujedinjenja radničkih pokreta tadašnje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Naredne godine promenila je ime u Komunistička partija Jugoslavije te pobedila na izborima u mnogim gradovima, kao što su Beograd, Zagreb, Niš i Skoplje. Krajem godine počinje državna represija koja će dovesti do njene zabrane.

• **Revolucionarni studentski pokret**
Poznat i kao Napredni studentski pokret, osnovan je između dva svetska rata na Beogradskom univerzitetu. Bio je pod snažnim uticajem Komunističke partije Jugoslavije.

• **Jugoslovenski narodni pokret «ZBOR»**
Profašistička politička stranka sa Dimitrijem Ljotićem na čelu. Nikad nije uspeo da osvoji mnogo glasova. Tokom Drugog svetskog rata biće najverniiji kolaboracionistički pokret u Srbiji pod nemačkom okupacijom.

U Kraljevini Jugoslaviji

I u Kraljevini Jugoslaviji članovi **•Komunističke partije** – koja je od 1921. godine bila zaštićena i radila je u ilegali – predvodili su borbe protiv fašističkih organizacija, ali i protiv diktature, uvedene 1929. godine. Studentske organizacije postojale su već dvadesetih godina i delovale su na svim univerzitetima, a naročito u Beogradu, boreći se za poboljšanje uslova studenata, ali često bez jasnog političkog sadržaja. Tridesetih godina Komunistička partija Jugoslavije uspeva da zauzme važno mesto u tim organizacijama i da lokalne proteste pretvori u opštu borbu protiv diktature i fašizma. **•Revolucionarni studentski pokret** organizovao je razne štrajkove i manifestacije takođe u znak podrške republikanskim snagama u Španiji. Policijske snage i fašističke organizacije okupljene uglavnom oko **•pokreta ZBOR**, često su delovale zajedno u rasturanju protesta. Mnogi aktivisti revolucionarnog studentskog pokreta pridružiće se 1941. godine Narodnooslobodilačkoj borbi.

Zaključak

Brojni su primeri koji bi se još mogli navesti, ali nekoliko osnovnih zaključaka je moguće doneti i na osnovu gore pomenutih.

- I. Vidljivo je da neofašizam svugde u svetu raste i da se neofašističke i neonacističke grupe sve više organizuju i proširuju svoje aktivnosti; često su grupe iz različitih zemalja povezane međusobno ili predstavljaju primer za druge.
- II. Iako formalno zakoni i ustavi liberalnih demokratija zabranjuju bilo koji način pozivanja na fašizam i nacizam, neofašističkim i neonacističkim grupama data je sloboda. Najčešće političke stranke na vlasti ćute ili stidljivo komentarišu kada im opada rejting u kraju gde neofašisti jačaju. Pored političke podrške ili tolerisanja, policijske snage u većini slučajeva štite te grupe u ime demokratske slobode izražavanja, dok su mete njihovih reakcija često grupe antifašista koje su smatrane opasnijim od neofašističkih.
- III. Nasuprot tome, pokazala se važnost organizovane reakcije antifašističkih grupa u cilju sprečavanja zauzimanja javnog prostora od strane neofašista. Fizički obračuni su se pokazali često kao neizbežni, a samoodbrana najbolji način blokiranja organizovanih i iznenadnih napada na masovne manifestacije antifašista. U tom smislu važno je poručiti neofašistima da upotreba sile, što jeste jedan od njihovih aduta, nije delotvorna jer će se uvek naći dobro organizovani otpor koji će istom merom odgovoriti, bez straha.

Primer u regionu jesu **Trnjanski kresovi**, odnosno obeležavanje ulaska partizanskih jedinica u Zagreb 8. maja 1945. godine i oslobođenje od fašizma.

• **Trnjanski kresovi**

Manifestacija kojom se slavi narodno oslobođenje Zagreba na kraju Drugog svjetskog rata. Kresovi su koristili festivalsku formu u svrhu komemoracije. Nisu robovali standardnim ograničenjima komemorativnih praksi. Nakon raspada Jugoslavije kresovi su ukinuti, a tradicija je oživljena 2015. otkada Kresove organizira Mreža antifašistkinja Zagreba sa sestrinskim organizacijama.

- IV.** Solidarnost sa grupama koje su meta neo-fašističke mržnje, a to su uglavnom migranti u Evropi i Afroamerikanci u SAD, kao i levičari, feministkinje, pripadnici LGBT+ populacije, sindikalisti i drugi, jeste ključna u stvaranju zajedničkog fronta u stanju da ujedini i mobilise što više ljudi.
- V.** Takođe, kako ne bi bio samo reakcija na organizovane fašističke grupe, važno je organizovati stalne **•aktivnosti** gde se promoviše antifašizam u svom istorijskom i političkom značaju.
- VI.** Reakcije ne moraju da budu nužno nasilne, postoje mnoge druge metode otpora, a za potpunu defašizaciju potrebno je organizovano političko-ideološko delovanje koje bi osiguralo kontinuitet i definitivnu nemogućnost povratka pristalica fašističkih ideologija.

Trnjanski kresovi, Zagreb, 2018.
Foto: Bojan Mrđenović

MI
ĆEMO
POBIJEDITI
!!!

ŽIVILO
BORBENO
JEDINSTVO
NARODA
JUGOSLAVIJE

PISMENOST
JE
ORUŽJE
U
BORBI
ZA
SLOBODU

NI

III.2

AGITPROP

Kroz prizmu povijesnih primjera agitacije i propagande koju je provodila Komunistička partija Jugoslavije prije i za vrijeme Narodno-oslobodilačke borbe, naučit ćemo razne propagandne aktivnosti i taktike koje je i danas moguće iskoristiti, te ih usporediti s modernim sredstvima komuniciranja.

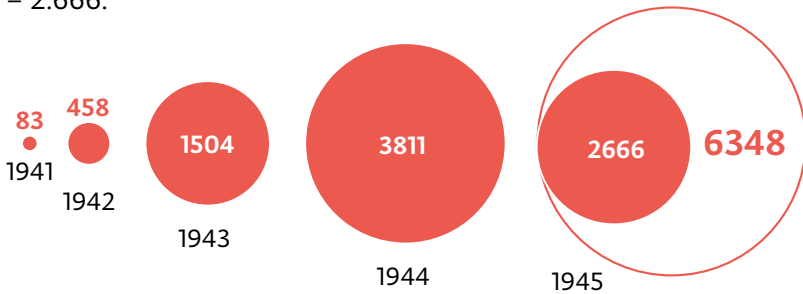
Mediji nekad i danas

Fašističke snage nemilosrdno su trošile protiv pripadnika NOB-a ne samo vatreno oružje i municiju, već su sistematiziranom propagandom preko radija, štampe, filma i plakata zasjenili sve ranije vrste propagande protiv komunizma i partizana. Nasuprot njima, u NOB ne samo što su morali štedjeti svaki metak, već su morali štedjeti i sredstva propagande tj. papir i mastilo do kojih je bilo teško doći.

Prema bibliografskim izvorima od početka ustanka do oslobođenja zemlje, u Jugoslaviji je izdano oko 10.000 partizanskih listova, časopisa, knjiga i brošura. Broj partizanskih listova rastao je iz godine u godinu kako je jačala partizanska vojska i rasla snaga Narodnooslobodilačkog pokreta.

Dok su 1941. godine izdana 83 naslova periodike, 1942. ih je bilo 458, 1943. godine – 1.504,

1944. – 3.811, a 1945. godine do oslobođenja
– 2.666.

Jedan od najznačajnijih listova za vrijeme NOB na području Hrvatske bio je *Vjesnik jedinstvene narodno oslobodilačke fronte Hrvatske*, pokrenut u kolovozu 1941. u Zagrebu. Glasilo KPJ *Borba* obnovilo je svoj rad u oslobođenom Užicu gdje je štampano 18 brojeva za vrijeme trajanja Užičke Republike. Od lipnja 1943. izlazi i glasilo Antifašističke fronte žena za Hrvatsku *Žena u borbi*. Većina regionalnih dnevnih listova u Hrvatskoj svoje početke ima baš u NOB, te su im prvi brojevi tiskani u lipnju 1943. Prvi *Glas Istre* tiskaju Istarski partizani u Crikvenici, pripremajući narod na ustanak u Istri koje je planuo u rujnu 1943. U selu Zvečevu na planini Papuk izdan je prvi broj *Glasa Slavonije*, glasilo Jedinostvene narodno oslobodilačke fronte za Slavoniju. Na Mosoru iznad okupiranog Splita tiskan je prvi broj *Slobodne Dalmacije* 17. lipnja 1943., dnevnik Jedinostvenog narodnooslobodilačkog fronta Dalmacije.

Mreža partizanske štampe bila je veoma razvedena. Pokrivala je teritorij čitave ze-

mlje, izlazila je na okupiranim i oslobođenim područjima, u gradovima i selima. Izdavana je na svim jezicima jugoslavenskih naroda i narodnosti. Pored centralnih jugoslavenskih glasila (Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije, Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, Saveza komunističke omladine Jugoslavije, AVNOJ itd.), odnosno glasila centralnih organa na području sadašnjih republika i pokrajina, razvio se ogroman broj listova regionalnog i lokalnog značaja. U svim vojnim formacijama, od čete do korpusa i glavnih štabova, izlazili su posebni listovi. Na to se nadovezivala raznovrsna izdavačka djelatnost, od početnica i bukvara za opismenjavanje boraca i za partizanske škole, preko vojno-stručnih publikacija za stručno osposobljavanje pripadnika pojedinih rodova vojske, do dramske, muzičke i druge literature za potrebe kulturno-prosvjetnog i kulturno-umjetničkog života, te marksističke literature za idejno-političko osposobljavanje kadrova.

Ogroman broj proglaša, plakata, vijesti, džepnih i zidnih novina, često pisanih rukom, omladinske akcije pisanja parola itd. nadopunjavali su partizanski informativni sistem kako bi istina o NOB, njenim ciljevima i uspjesima, doprla do svakog čovjeka, kako bi se što neposrednije suzbijala neprijateljska propaganda,

gradilo i učvršćivalo bratstvo i jedinstvo te jačao borbeni duh naroda.

Bibliografija partizanske štampe i izdavačke djelatnosti bilježi da se za tu izdavačku djelatnost u toku NOB uspelo staviti u pogon 154 štamparije i 666 različitih tehnika za umnožavanje koje su radile pod teškim okolnostima, često mijenjale svoja skrovišta, povlačile se pred neprijateljskim ofenzivama, itd.

Možemo to usporediti sa današnjom situacijom kad antifašističke snage nemaju ni približna sredstava kao reakcionarne snage. One imaju pristup javnim televizijama, dnevnom tisku, institucijama, crkvama i proračunskim sredstvima. Antifašističke snage danas imaju ograničena sredstva i medije. Koriste se istim društvenim mrežama i alatima kojima se koriste i protivnici. Protivnici su oboružani sponzoriranim sadržajem, dok se antifašisti uglavnom moraju pouzdati na solidarnu drugarsku mrežu za širenje sadržaja, te na kvalitetu materijala koji nude. On mora biti najveće kvalitete, točan, brz i zanimljiv kako bi se mogao boriti u neravnopravnim uvjetima. Antifašisti danas kao najvažniji medijski alat trebaju iskoristi sve dostupne Internet alate: [web stranice](#), [blogove](#), Facebook stranice, Twitter račune, [baze s digitaliziranom literaturom](#)...

Jedan od vidova borbe putem društvenih mreža je i javno prokazivanje fašista i blokira-

nje njihovih profila na društvenim mrežama. Antifa pokret u SAD-u je najaktivniji u tome i postoji mnoštvo blogova s popisima rasista i njihovim aktivnostima i lokacijom. Jedna od najpoznatijih takvih mapa je [Hate Map](#) Southern Poverty Law Centra koja preko 30 godina prati aktivnosti stotina različitih ekstremno desnih organizacija diljem SAD-a. Javno prikazivanje poruka mržnje s društvenih mreža je i kod nas počelo davati rezultate, pa znamo za slučajeve vjeroučitelja koji je dobio otkaz zbog huškanja učenika i slavljenja ratnih zločina, a redovito u medije izlaze vijesti o sinovima istaknutih političara koji slave fašističke pokrete što ponekad rezultira i kaznenim progonom.

Uz elektronske medije i Internet ratnike i dalje je ostala važna propaganda putem tiskanog materijala. Tu bi posebno izdvojili kao koristan alat za propagandu ali i donacije tiskanje odjeće, cekera, postera i stikera s antifašističkim porukama i motivima.

Grafiti i plakati

Za vrijeme Drugog svjetskog rata ulice su bile prepune plakata i natpisa koje su veličali okupatore, njihove vojne akcije ili zastrašivale narod popisima pogubljenih antifašista. Pripadnici i pripadnice SKOJ su po noći zacrnjivali fašističku propagandu, ispisivali antifašističke poruke i dijelili letke među masama. Veliki broj ih je i uhvaćen u takvim akcijama, a mnogi su i pogubljeni. No bez obzira na iznimnu represiju, javna prisutnost antifašista ostala je vidljiva do kraja rata i oslobođenja. Tako se u svom izvještaju u veljači 1944. ustaški logornik žali da «partizani dolaze svaki dan u Šibenik i šetaju se bez ikakvih smetnja, vrše svoju promičbu javno po ulicama i lokalima».

I danas su ulice prepune fašističkih poruka, a većina je potpuno oguglala na fašističke simbole i poruke koje ih svakodnevno okružuju. Stoga su nužne redovite akcije uništavanja takvih grafiti i plakata javno ili skriveno. Dnevne akcije prefarbavanja kistovima se obično obavljaju na prometnim lokacijama, u većim grupama, a ponekad i uz prisustvu medija. Dobre su zbog medijske vidljivosti i imaju podršku širokih masa. Noćne se preporučaju zbog zaštite identiteta antifašista, ali i mogućnosti ostavljanja antifašističkih poruka. I njih je moguće medijski popratiti fotografiranjem stanja prije i poslije.

Akcijom «Ne u mom gradu» su antifašisti iz Splita, Šibenika, Zagreba, Prijedora, Beograda, Kragujevca, Novog Sada, Banje Luke i Leskovca, na Dan antifašističke borbe 2015., zajednički krenuli u akciju uništavanja fašistički grafita u svojim gradovima. Napravili su veliku galeriju fotografija svoje akcije koju su prenijeli skoro svi mediji diljem regije, kao i poruku:

«U vremenu kada se četnički i ustaški kvislinzi i krvnici rehabilitiraju, a povijesne vrijednosti antifašizma sistematski marginaliziraju, proslava 22. 6. dobiva još značajniju dimenziju. Antifašisti su te 1941. ustali protiv zla i mržnje. Mržnja je svuda ista i svuda podjednako pogubna. Odgovor na mržnju onda mora biti isti – NE U MOM GRADU!»

POVIJESNI PRIMJER AGITACIJE I PROPAGANDE KOJU JE PROVODILA KPJ PRIJE I ZA VRIJEME NOB-A

KPJ u međuratnom razdoblju

Propagandna i organizacijska djelatnost Komunističke partije imala je zadatak da planski i smišljeno širi u narodu:

1) revolucionarnu teoriju naučnog socijalizma, da rukovodi klasnom borbom proletarijata organizirajući je sa ciljem da uništi klasno društveno i ekonomsko uređenje, te izgradi socijalističko društvo;

2) da propagira i organizira borbu radničke klase i radnog naroda protiv nacionalnog tlačenja, političkog bespravlja, apsolutizma, diktature i fašizma, a za demokratska, socijalna i nacionalna prava i slobodu; da širi istinu o svom programu, ciljevima i zadacima, liniji akcije, metodama i sredstvima pomoću kojih se osvajaju, osiguravaju i zaštićuju interesi radničke klase i radnih ljudi uopće.

Sredstva **propagande** bili su govori, predavanja, seminari, kursevi, zborovi, skupštine, konferencije, sastanci, manifestacije, demonstracije, novine, leci, knjige, političke pjesme, zbarske recitacije, kazališni komadi itd.

Pored propagande, KPJ je razvijala političku i ekonomsku agitaciju među radnicama. Ova-

☛ **Propaganda** je plansko djelovanje na mijenjanje i kontroliranje stavova radi stvaranja predispozicija za određeni način ponašanja. Propaganda je sveprisutna jer je svaka komunikacija ujedno i usmjeravanje. Propagandu grupiramo na crnu, bijelu i sivu. Crna se veže uz nacizam i fašizam te označava beskrupuloznu manipulaciju činjenicama. Bijela je otvoreno iznošenje činjenica koje bi svojom snagom trebale uvjeriti ljude u opravdanost neke politike. Siva nudi prilagođenu istinu tj. činjenice da se istaknu neke prednosti.

● **Agitprop** je kratica nastala povezivanjem riječi agitacija i propaganda. Označava sva umjetnička djela, tekstove, igrokaze, filmove koji su povezani s nekom političkom porukom. Izraz agitprop nastao je u SSSR i skraćena je za državni odjel za agitacije i propagandu koji je bio dio komiteta Komunističke partije. Prema zamisli, spajanjem agitacije s propagandom dobiva se snažnije oružje: propaganda djeluje na razum, dok agitacija djeluje na emocije.

kva agitacija je raznim sredstvima, govorom i štampom, uvjeravala i mobilizirala radnice i radne ljude, skupine i pojedince da sami izvedu, uzmu aktivno učešće, ili pomognu razne akcije političkog, ekonomskog ili kulturnog karaktera (glasanje za kandidate Komunističke partije; učešće u demonstracijama; štrajk; angažiranje u kulturnoj manifestaciji i tome slično). Nije bilo ni jednog pitanja u oblasti politike KPJ i njene praktične aktivnosti, ni jedne neposredne političke potrebe, ekonomskog zahtjeva, štrajka i sukoba s kapitalističkim poslodavcem ili policijskim državnim aparatom koji ne bi mogao poslužiti kao predmet komunističke agitacije. Agitacija KPJ budila je klasnu svijest, razvijala solidarnost, odgajala u duhu organiziranosti i discipline, učila demokratskom upravljanju radničkim organizacijama i društvima, razvijala revolucionarnu spremnost da se bori za komunističke zahtjeve, program, ciljeve i ideale.

Agitacija i propaganda bile su sastavni dio političkog i organizacijskog rada KPJ, svakodnevne prakse njenih komiteta, organizacija i članova. Propaganda je djelovala mahom preko štampe, agitacijom žive riječi. Pošto su se agitacija i propaganda sprovodile zajedno, ta se partijska djelatnost skraćeno nazivala ● **agitprop**, a tijela koja su se posebno zanimala agitacijom i propagandom agitprop-ko-

misije (odbori ili grupe). Pored njih pri mnogim okružnim, kotarskim i mjesnim komitetima postojale su partijske tehnike za umnožavanje propagandnog materijala, a pri centralnim komitetima i male štamparije.

☛ **Agitacija** i propaganda političkih shvaćanja i ideoloških koncepcija KPH bile su punih dvadeset godina izložene teškim progonima i teroru. Desetine tisuća boraca komunističkih agitatora prošlo je u tom vremenu kroz zatvore i tamnice Kraljevine Jugoslavije. U ilegalnim uvjetima, neprekidno djelujući van zakona, KPJ je stekla ogromna iskustva u klasnom odgoju radnih masa i formiranju njihove svijesti. Zbog svega navedenog, KPJ je poslije okupacije postala osnovni nosilac procesa oslobodilačkog otpora naroda, njegovog podizanja na oružanu borbu protiv fašističkih okupatora i domaćih kvislinga.

☛ **Agitacija** i propaganda političkih shvaćanja i ideoloških koncepcija KPH bile su punih dvadeset godina izložene teškim progonima i teroru. Desetine tisuća boraca komunističkih agitatora prošlo je u tom vremenu kroz zatvore i tamnice Kraljevine Jugoslavije. U ilegalnim uvjetima, neprekidno djelujući van zakona, KPJ je stekla ogromna iskustva u klasnom odgoju radnih masa i formiranju njihove svijesti. Zbog svega navedenog, KPJ je poslije okupacije postala osnovni nosilac procesa oslobodilačkog otpora naroda, njegovog podizanja na oružanu borbu protiv fašističkih okupatora i domaćih kvislinga.

Parole na kući u jednom dalmatinskom selu. Autor nepoznat.

HOB

Narodnooslobodilačka borba

● **Kulturno-umjetnički odjel ZAVNOH-a** je osnovan na prvom zasjedanju ZAVNOH-a. Pod njegovim rukovodstvom su bile dvije centralne i deset okružnih kazališnih družina, te velik broj seoskih amaterskih grupa, pjevačkih i tamburaških zborova i zborova za korske recitacije. Te su grupe razvile intenzivan kulturno-umjetnički rad na oslobođenom teritoriju i njihove su priredbe masovno posjećivane.

● **Propagandni odjel ZAVNOH-a** je rukovodio organizacijom zborova, proslava, manifestacija, konferencija, usmenih novina i čitalačkih grupa. Aktivnost odjela naročito je dolazila do izražaja u povodu proslava 1. maja, 8. marta i svake veće pobjede NOVJ ili Saveznika. U te dane gorjeli su kresovi, održavale se akademije, zborovi, mitinzi, predavanja, izlazila posebna izdanja štampe, letaka, biltena, proglašenja, prigodnih plakata, organizirane su izložbe i dr.

Tijekom narodnooslobodilačkog rata centri organiziranog kulturnog rada su agitaciono-propagandni centri i kulturno umjetnički ● **odjeli**. Pored akademskih slikara, književnica, muzičara, znanstvenica, glumica, fotografa i ostalih kulturno-umjetničkih radnika, tu se okupljaju i amateri tj. svi oni koji imaju želje i sposobnosti da se bave takvim radom.

Jedan od najpoznatijih agitpropova je bio ● **Kulturno-umjetnički odjel ZAVNOH** kojim je rukovodio Ivo Vejvoda, a u kojem su od poznatijih slikara bili Edo Murtić, Vanja Radauš, Zlatko Prica, Nikola Reiser, Stjepan Rajković, Zvonimir Agbaba, Ljudevit Šestić, Andrija Maurović, Petar Šimaga-Šumski, Franjo Mraz i drugi.

Svjesna snage i značaja ovakve propagande i kulturne aktivnosti, Komunistička partija i drugi relevantni politički subjekti inzistiraju na dobro planiranim i jasno određenim akcijama. Tako propagiraju svoj politički program, svoje stavove i uvjerenja, a istovremeno ukidaju mogućnost manipulativne moći protivničke propagande koja je bila nadmoćnija i po svojoj organiziranosti i po materijalnim mogućnostima, zato ju je valjalo dostići i prestići.

☛ **Agitprop** je bio stalan ili privremen. Postojala je stroga podjela rada prema sposobnostima. Sektori rada su bili: tisak, usmena propaganda, kulturni rad, zidne i usmene novine, ispisivanje parola, dopisnička škola, suzbijanje protivničke propagande itd.

☛ **Prije tiskanja materijala** bilo je potrebno odobrenje partijskog foruma pod čiju kompetenciju ulazi dotični agitprop. Kako je narod na koji je trebalo utjecati bio pretežno neobrazovan i nepismen, sve poruke trebale su biti jasne, britke, razumljive, popraćene folklorističkim motivima, a ilustracije prepoznatljive i jasne.

U NOB agitacija i propaganda imala je dva oblika: socijalistički agitprop i narodnooslobodilačku borbu.

1. Socijalistički oblik agitpropa sastojao se u populariziranju i isticanju KPJ kao partije radničke klase koja je od osnutka branila interese jugoslavenskih naroda, raskrinkavala antinarodnu politiku raznih režima i diktatura, reakcionarnu i izdajničku politiku režima i građanskih partija, sistem klasnog, socijalnog i nacionalnog ugnjetavanja, postepenu fašizaciju zemlje, stvaranje koncentracionih logora itd.

Populariziran je Sovjetski Savez, njegovo društveno uređenje, uloga radničke klase,

☛ **Uputa za agitprop ured.**

«Prop-ured treba da bude u centru grada ili mjesta gdje je najveći promet. Treba izabrati najveću sobu i urediti je. Treba se pobrinuti za plakatistu koji će u zgradi ispisati parole i tablu s naslovom 'propodjel'. Odmah trebaju da budu izvještene geografske karte s oznakom frontova i to pomoću konca i iglica, kao i razni saveznički i naši plakati.»

☛ «Potrebno je učiniti sve one pripreme koje odgovaraju nivou, karakteru i raspoloženju mase u kojoj se radi i na koju se želi utjecati. Dosadašnja propaganda nije dovoljno konkretna jer ima previše visoke politike i općenitosti.»

Brošura Agitacija i propaganda CKKPH za Slavoniju i Srijem

seljaštva i inteligencije. Putem predavanja, seminara, kurseva i škola propagirana su osnovna znanja iz naučnog socijalizma (marksizam-lenjinizam).

Takvom agitacijom i propagandom jačala se u NOB uloga, ugled i autoritet KPJ, pridobivali su se najbolji borci u njene redove, utjecalo se na mase učesnika NOP-a da postepeno prihvaćaju KPJ za svoju partiju, a njena gledišta, stavove, politiku i ideologiju za svoje političke i idejne nazore.

- 2.** Drugi oblik agitpropa, glavni i osnovni, bili su zadaci i ciljevi NOB-a. U oslobodilačkoj borbi sudjelovali su pored KPJ, socijalističke i seljačke stranke, socijaldemokratske i lijeve građanske stranke, ujedinjene u Jedinstvenoj narodnooslobodilačkoj fronti (JNOF). Organi JNOF bili su Narodnooslobodilačka vojska (NOV), Narodnooslobodilački odbori (NOO), Antifašistička fronta žena (AFŽ), Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ), Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) i Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) kao vodeći odred. Budući da su ciljevi i zadaci narodnooslobodilačke borbe bili platforma za stvaranje JNOF, to su agitaciju i propagandu ciljeva i zadataka narodnooslobodilačke borbe širile sve navedene organizacije.

Agitacija i propaganda Narodnooslobodilačke vojske bila je od prvorazredne važnosti za širenje ustanka u zemlji. Njena agitacija je poticala narod i pojedince da se priključe NOB. Petokrake crvene zvijezde na partizankama i nacionalnim zastavama govorile su same za sebe. One su svima poručivale tko je NOV, kakav joj je pogled na svijet, njena politička i ideološka pripadnost.

Nastanak i širenje **☛ Narodnooslobodilačkih odbora** (NOO) značilo je revolucionarnu prekretnicu u političkom životu naroda slobodne teritorije. Iz njenih sela regrutirala se glavna ljudska i materijalna snaga oslobodilačke borbe. Zato su zadaci agitpropa išli u prvom redu za tim da radno seljaštvo politički odgoji. Agitirajući i propagirajući bratstvo i jedinstvo naroda, oni su aktivirali i ujedinili narod na pitanjima snabdijevanja NOV, održavanja reda i mira, suzbijanja krađe, pljačke, razbojstva, rješavanja raznih sporova, organizaciji ishrane stanovništva, zatim u reguliranju proizvodnje na oslobođenoj teritoriji, spremanju zimnice na sigurna mjesta da ne postane plijen okupatorskih ofenziva, obnovi rada škola i otvaranju novih, borbe protiv zaraznih bolesti itd. NOO agitiraju i propagiraju prvenstveno praktičnim akcijama i komunikacijom s narodom. Zato su bili ne samo važno sredstvo revolucionarne organizacije već i političke agitacije.

☛ **Narodnooslobodilački odbori** (NOO) bili su organi revolucionarne narodne vlasti za vrijeme NOB-a. Od osnivanja su bili klica novog društvenog sistema, jer su svojim revolucionarno-demokratskom praksom izražavali revolucionarne i socijalne težnje. Njihova glavna značajka je da su «ponikli» iz naroda. NOO-i su bili vlast koja je regulirala odnose, izgrađivala svakodnevni život na oslobođenim i poluoslobođenim teritorijama te sudjelovala u rješavanju najosjetljivijih pitanja, zbog čega su stekli povjerenje među stanovništvom.

☛ **Antifašistička fronta žena (AFŽ)** je jedinstvena ženska organizacija u povijesti lijevih pokreta, kako zbog masovnosti i kapilarnog heteronomnog ustrojstva, tako i zbog razmjera humanitarnog, propagandnog, obrazovnog i političkog djelovanja žena u ratnim uvjetima. Bio je to najmasovniji pokret žena na našim prostorima i šire, koji je na izvanredan način doprinio borbi protiv fašizma, ravnopravnosti žena, ali i slobodi i emancipaciji jugoslavenskog društva u cijelosti. Učešćem u NOB-u žene su izborile legitimitet najveće revolucijske teokvine - ravnopravnosti.

Posebne zadatke na polju agitacije i propagande imala je ☛ **Antifašistička fronta žena (AFŽ)**, masovni politički borbeni organ žena u NOP, koji je radio na okupljanju i aktiviziranju žena na svim poslovima i zadacima NOP, politički ih odgajao sa ciljem da zauzmu svoje mjesto u općoj oslobodilačkoj borbi i svim organizacijama JNOF zajedno s muškarcima.

Glavni zadatak agitpropa je bio da svaki učesnik NOB na frontu i u pozadini shvati ciljeve radi kojih se vodi oslobodilački rat i da prihvati uvjerenje da su ovi ciljevi u skladu s interesima radnika i seljaka te da najbolje odgovaraju budućnosti slobodne domovine i naroda. Visoka politička svijest bila je neprekidno prisutna kod boraca kao najjači faktor koji je u njima izazivao entuzijazam na samopožrtvovanje do smrti. Politički svjesni borci prikazivali su na svakom koraku smjelost i hrabrost. Smion i neustrašiv komandanti i politički komesari magnetski su privlačili ljude u svojoj okolini, njihova riječ i držanje bilo je zarazno. Za njima se išlo u juriše, u pobjede, ali i u smrt. Zato su brojno slabe partizanske jedinice, beznačajnim naoružanjem i oskudnim materijalnim sredstvima mogle da se nose sa premoćno jakim i dobro naoružanim fašističkim trupama, te da ih tuku do nogu.

Lažna propaganda

Iz svih navedenih povijesnih primjera vidljivo je koliko je jasan i točan agitprop blizak narodu bio ključan za vrijeme NOB kako bi se znao oduprijeti mržnji i spirali zločina među narodima, te naći spas u ideji bratstva i jedinstva. Danas smo svjedoci da propagandni ratovi i dalje traju nesmiljenom žestinom. Izraz *fake news* tj. lažne vijesti koriste mnogi: i oni koji ih otkrivaju, ali i oni koji su otkriveni kao proizvođači neistinitih vijesti. Najčešće mete lažnih vijesti na našim prostorima su izbjeglice kao najranjivija društvena skupina, ali i povijesne činjenice. Neke od tih lažnih vijesti nastaju iz čiste profitabilne kalkulacije, jer je lakše izmisliti «klikanu» i čitanu intrigantnu lažnu priču nego se potruditi istražiti neku temu. No uglavnom se radi o političkoj propagandi koja širi izmišljene informacije namjerno puštene u javni prostor s ciljem dezinformiranja javnosti i stvaranja neinformiranog mišljenja među narodom. Na primjeru izbjeglica se potenciranjem mržnje i stereotipa omogućuju inače nepopularne mjere veće kontrole na granicama, naoružane patrole, ograde i žilet žice. Zbog epidemije lažnih vijesti na društvenim mrežama i jednostavnog širenja ksenofobije na krilima netočnih informacija nužno je medijski opismeniti narod i naučiti ga da razmišlja

o izvorima informacija i referencama. U tome donekle pomažu i portali poput *Faktografa* koji provjeravaju točnost senzacionalističkih vijesti i razotkrivaju laže vijesti o tome da «migranti prenose tone oružja preko granice», da su optuženi za «peterostruka ubojstva» ili da su «migranti zapalili kuće u Bosni i Hercegovini» uz fotografije spaljenih sela iz ratne 1993. No, ključan cilj agitpropa danas bi trebala biti politička edukacija širokih masa da sve te lažne vijesti o izbjeglicama imaju samo za cilj populariziranje ekstremno desnih političkih opcija koje ne nude ništa drugo osim strah i mržnju prema nepoznatom i drugačijem. Svakodnevno negiranje fašističkih zločina i sotoniziranje antifašista i komunista izmišljanjem stotina milijuna njihovih «žrtava» ima za cilj izbrisati emancipatorno naslijeđe i socijalističko iskustvo.

- ▶ *Naša štampa u borbi za slobodu i izgradnju socijalizma* (Zagreb: Ured za informacije pri predsjedništvu vlade NRH, 1948.)
- ▶ *Smiljka Mateljan-Radovanović, Štampa u NOB: Istra, Hrvatsko primorje, Gorski kotar* (Pazin: Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, 1983.)
- ▶ *Milenko Patković/Zdravko Krnić, Izbor iz štampe narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji 1941-1945.* (Slavonski Brod: Historijski institut Slavonije, 1968.)
- ▶ *Patrick Strickland, Alerta! Alerta!: Snapshots of Europe's Anti-fascist Struggle* (Chico: AK Press, 2018.)

- ▶▶ antifasisticki-vjesnik.org
- ▶▶ rosalux.rs/bhs/all-publications
- ▶▶ znaci.net
- ▶▶ otpisane.memoryoftheworld.org
- ▶▶ kartografija-otpora.org
- ▶▶ afzarhiv.org
- ▶▶ no-ustasa.at
- ▶▶ splcenter.org

III.3

SAMOORGANIZIRANJE

Fašizam nije završio svoj istorijski put sa postavljanjem sovjetske zastave na zgradu Rajhstaga 1945. godine u Berlinu. Fašizam je izgubio rat, izgubio je državnu vlast, ali nije nestao. Ubrzo po izbijanju hladnog rata bude se i nove fašističke i nacističke organizacije. Ne uspevaju više da osvoje vlast, ali nisu zbog toga manje opasne.

Danas smo svedoci svojevrsnog uspona desnih ekstremističkih i fašističkih pokreta i partija koje jačaju u čitavom svetu. Fašističke snage postaju sve jače i uspevaju opasno da se približe državnoj vlasti, a negde, kao u Brazilu, čak i da je prigrabe. Opasnost od fašizma danas je ista kao i tridesetih godina prošlog veka. Neofašisti i neonacisti svoj program pokušavaju da ostvare kroz organizacije koje zahvaljujući svetskoj ekonomskoj krizi i pre svega višedecenijskoj propagandi delegitimisanja socijalizma – a preko njega i antifašizma od strane liberala – na velika vrata ulaze u nacionalne i evropske parlamente predstavljajući se kao alternativa postojećem poretku.

Historijski razvitak antifašističkih organizacija

Kako je fašizam nužno menjao strukturu i način delovanja prilagođavajući se promenama u sistemu kapitalizma, tako je i antifašizam morao da menja svoj način organizacije i rada. Prva antifašistička organizacija nastala je u Italiji, državi u kojoj je nastao i pobedio fašizam. Ta organizacija zvala se Arditi del Popolo – narodna milicija, narodna brigada. Ona je bila militantna italijanska antifašistička grupa osnovana juna 1921. sa ciljem borbe protiv Musolinijeve fašističke partije i nasilja koje su provodile paravojne formacije «crnokošuljaša» (*squadrista*). Sastav Arditi del Popolo je bio šarolik. Učestvovali su anarhisti, sindikalisti, socijalisti, komunisti, republikanci. Dana 10. jula 1932. u Nemačkoj je održan prvi skup nove organizacije Antifašistička akcija. Osnivanje te organizacije rezultat je dugih nastojanja Komunističke partije Nemačke (KPD) da omogući jedinstvo radničkih organizacija, komunista, socijalista i sindikata u otporu rastućem nacizmu koji je postajao sve opasnije oružje kapitala u borbi protiv radnika. Organizacija sledi tradiciju radničkih grupa kao što su Borbeni savez Crveni front (RFB) i Borbeni savez protiv fašizma (KGF) koje su ranije organizovali komunisti da bi branili radničke

Ključne karakteristike
antifašističkih organizacija
u prošlosti:
→ Masovne
antifašističke
organizacije
→ Antifašizam kao
antiratni i pacifistički pokret
→ Aktivni i borbeni antifašizam
→ Antifašistička akcija
→ Autonomni
antifašizam

• Narodni Front bio je oblik političke saradnje demokratskih i progresivnih političkih organizacija u borbi protiv narastajućeg fašizma tridesetih godina dvadesetog veka. Predstavljao je ujedinjene revolucionarne i građanske levice i svih progresivnih snaga u borbi protiv fašizma. Takva politika odnosi političke pobeđe na izborima u Francuskoj 1935. i Španiji 1936. U Jugoslaviji je predvodnik ove politike bila KPJ, a na osnovama narodnofrontovske politike nastala je FNRJ 1945. godine.

kvartove od napada nacista. Tridesetih godina prošlog veka, suprotstavljajući se fašizmu na vlasti, antifašisti su, prihvatajući politiku • «narodnih frontova», formirali masovne antifašističke organizacije.

Pre početka rata 1939. antifašizam je bio izrazito antiratni pokret, jer je fašizam podrazumevao rat pa je, prirodno, antifašizam zastupao ideju mira. Međutim, kada je rat počeo, antifašizam zastupa izrazito borbenu poziciju tj. da se fašizmu mora suprotstaviti silom i da se on samo u ratu može konačno poraziti. Iz tog je i utvrđena maksima da je samo aktivni i borbeni antifašizam smislen i istorijski utemeljen. Na toj platformi deluju danas mnoge antifašističke organizacije.

Posle rata antifašizam je deklarativno bio deo sistema vrednosti pobedničke koalicije, ali u praksi zbog izrazito antikapitalističkog i revolucionarnog potencijala on je gušen i marginalizovan. Antifašisti su zbog toga morali da prilagođavaju svoje delovanje novim okolnostima. Vraćajući se svojim korenima, krajem sedamdesetih godina ponovo formiraju antifašističku akciju. Antifašisti su tada organizovali tzv. autonomne grupe, nazvane tako jer su sa jedne strane delovale autonomno i nezavisno u odnosu na postojeći politički establišment i ostale antifašističke aktiviste, a sa druge strane nisu želeli da imaju nikakve veze

sa represivnim organima države jer su (ispravno) smatrali da oni štite fašiste. Tada nastaje koncept **☛ autonomni antifašizam**, kojim se militantni antifašistički aktivisti i danas služe. S obzirom da ne postoji jedinstven stav pokreta o raznim temama, orijentacija i fokus je više usmeren na akciju nego na ideologiju, odnosno teorija se ispoljava kroz akciju. U vreme blokovske podele sveta, sebe vide kao revolucionarnu alternativu «autoritarnom socijalizmu» i «pseudodemokratskom kapitalizmu». U vreme ponovnog aktiviranja antifašističke akcije kao modela organizovanja i borbe protiv narastajućeg fašizma zbog čestih uličnih sukoba sa fašistima u pojedinim organizacijama se formira tzv. «ulična elita» koja zbog svog mačo pristupa biva žestoko kritikovana od feminističkog pokreta. Ovaj sukob eskalira krajem sedamdesetih, međutim osamdesetih dolazi do integracije feminizma u antifašistički pokret. Žene su podjednako zastupljene u svim segmentima antifašističkog organizovanja, no mačizam i elitizam u pojedinim grupama ostaju problem do danas.

☛ Autonomni antifašizam nastaje iz autonomnih pokreta radničke klase sedamdesetih godina dvadesetog veka. Ne teži osvajanju vlasti, niti reformi društva kroz institucije, nego razvijanju alternativnih životnih stilova. Zastupa nezavisnost od političkih partija i sindikata. Unutar pokreta ne postoji čvrsta hijerarhijska struktura i jasno definisano vodstvo. Autonomni antifašistički pokret je jedinstven u borbi protiv nacionalnih država i kapitalizma te promovise radikalnu antikapitalističku transformaciju društva.

Antifašističke organizacije danas

Antifašistička organizacija postoji da bi se suprotstavila fašističkim idejama, aktivnostima i organizacijama ma gde se one javljale i ma kako delovale. Ono što karakteriše nove antifašističke organizacije je upotreba širokog spektra taktičke improvizacije, jer je veoma važno suprotstaviti se fašizmu na svim poljima gde se javlja. Fokusiranjem na rad sa lokalnom zajednicom prosvetavanjem i propagandom postižu se mnogo bolji rezultati nego samo fokusom na fizičku odbranu od napada fašista. Takvom politikom, gradi se okruženje za stvaranje boljeg i progresivnijeg sveta.

Još jedna razlika u odnosu na predratne masovne narodnofrontovske organizacije jeste da novoformirane antifašističke organizacije funkcionišu na principima horizontalnog organizovanja. Pristalice horizontalizma smatraju da politička organizacija ne treba da ima hijerarhijsku strukturu. U tom slučaju celokupno članstvo je ono koje donosi sve odluke, i nema formalno političko rukovodstvo. Za razliku od vertikalnog organizacionog principa koji ide od vrha prema dnu, a na vrhu su oni koji odlučuju, horizontalni princip organizacije omogućava demokratskiji proces odlučivanja u kome učestvuje veći broj ljudi – rečju, moć teče odgovorno i demokratski odozdo. Unutar

takvih organizacija postoji politički i ideološki pluralizam, odluke se donose usaglašavanjem svih onih koji u debati i organizaciji učestvuju. Postoje naravno i situacije kada nije moguće da se većina aktivista skupi i dogovori (obično akutne situacije), ako je ugrožena nečija bezbednost, ili na demonstracijama kada se mora reagovati brzo i efikasno. Tada se pribegava autoritetu iskustva. Odgovornost preuzimaju oni koji su u datom momentu prisutni, a imaju najviše iskustva u radu. Takve situaciju su retke, ali se dešavaju. Ta vrsta fleksibilnosti u odlučivanju doprinosi širenju međusobnog poverenja među članovima i aktivistima. Ovakvim načinom organizovanja koje insistira na akcionom jedinstvu u borbi protiv zajedničkog neprijatelja izbegava se ideološko sektaštvo i podele unutar organizacije. Kroz zajedničku debatu i praktičan rad prevazilaze se sve partikularne podele između aktivista, bilo da su one ideološke ili organizacione prirode. Takođe se postiže veća transparentnost u radu i obaveštenost aktivista jer i sami učestvuju u procesu donošenja odluka.

Bezbednost je na znatno višem nivou jer su i organizacija i njeno članstvo zbog nepostojanja formalnog rukovodstva sigurniji od udara represije, kako fašista, tako i države. U političkim organizacijama koje stoje na pozicijama militantnog levog antifašizma i koje se kroz

svoje delovanje suprotstavljaju fašistima i represivnim organima države, u kolektivima koji su antikapitalistički i suprotstavljeni su aktuelnom kapitalističkom sistemu, bezbednost je jedan od najbitnijih elemenata funkcionisanja i o njoj se konstantno vodi debata. Antifašistička organizacija koja pretenduje da pobedi fašiste na svim poljima delovanja, mora biti inkluzivna i otvorena za priliv novih članova i aktivista, ali se istovremeno mora štititi i od infiltracije. Za razliku od liberalnih antifašističkih organizacija koje se uvek pozivaju na državu i očekuju da državni organi zabrane i obračunaju se sa fašistima, levičarske, militantne, antifašističke organizacije su svesne da je država sa svojim aparatom u većini slučajeva na strani fašista, jer oni ne predstavljaju opasnost za nju niti za sistem u čijim se okvirima ona nalazi. Zato se posebno vodi računa o bezbednosti svih aktivistkinja i organizacije i zato u većini antifašističkih organizacija revolucionarne leve provenijencije, postoji za svaku aktivistkinju probni period nakon kojeg biva primljena u kolektiv. Antifašističke organizacije su ipak veoma inkluzivne jer se u njima nalaze i aktivno rade i ljudi koji nisu članovi drugih organizacija i oni koji jesu. Inkluzivnost je veoma bitna u antifašističkoj borbi, jer se pred opasnošću od fašizma u kojoj se svet danas nalazi moraju mobilisati sve progresivne

snage da aktivno deluju protiv njega. Rečju, svaka pojedinka je bitna.

Antifašističke organizacije politički organizovane u antifašističke akcije mahom deluju lokalno. Organizovane su po gradovima jer se glavna borba protiv organizovanih fašističkih grupa efikasno vodi ne samo aktivnim suprotstavljanjem propagandom i ideološki, već i presecanjem njihovih regrutnih centara. Zato je antifašistička akcija prisutna svuda gde je to potrebno: na ulici, u školi, na univerzitetu, na stadionima. Decentralizacija aktivnosti, odnosno ne postojanje jednog centra odakle se deluje, takođe doprinosi bezbednosti, ali i efikasnosti i tzv. multipliciranosti akcija. Stvara se utisak da su antifašisti svuda što dovodi do demoralizacije neprijatelja.

Iako antifašističke organizacije ne beže od upotrebe sile nad fašistima, to nikako nije isključivi način njihovog delovanja. Upotreba nasilja da bi se odbranile žrtve fašističkog terora pokazala se kao efikasno sredstvo u suzbijanju fašističke pretnje. No uvek postoji opasnost od ekskluzivizma. To znači da oni koji se direktno sukobljavaju sa fašistima na ulici mogu ponekad sebe smatrati bitnijim, više vrednim ili više antifašistima od onih koji to ne rade. To se nikako ne bi smelo događati jer antifašizam i njegova politička organizacija jeste mnogo više nego samo fizičko razračunavanje sa fašistima.

Svaka pojedinka se mora vrednovati jednako unutar organizacije i svako u organizaciji ima svoje mesto u skladu sa svojim preferencijama, talentima i senzibilitetom. Ni jedna organizacija koja pretenduje da porazi fašizam ne sme biti ekskluzivistička. U antifašističkom kolektivu ne bi trebalo da postoji podela na muške i ženske poslove. Oni koji se zalažu za novi oblik društva moraju biti svesni da su muškarci i žene jednaki u svemu unutar organizacije, kako u pravima i obavezama, tako i u zajedničkom radu, planiranju i sprovođenju akcija i programa.

U horizontalnoj strukturi organizacije svaka pojedinka ima pravo da pokrene određenu inicijativu ili da predloži neku akciju. No šta je sa predlozima koji dolaze sa strane, izvan kolektiva? Iako se trude, aktivisti ne mogu obuhvatiti sve segmente društva, uvek postoji nešto na čega se manje obraća pažnja. Zbog toga su veoma dragoceni predlozi onih ljudi koji su prijatelji i pomagači organizacije, a ne nalaze se u njenom članstvu ili jezgru. Oni nisu opterećeni svakodnevnom borbom i ponekad vide mnogo jasnije od ljudi koji su svakodnevno uključeni u rad. Zbog toga u svakoj organizaciji mora postojati mehanizam koji dozvoljava da ljudi sa strane predlažu akcije i aktivnosti. To se obično postiže preko otvorenih sastanaka na kojima učestvuju i članovi i simpatizeri i prijatelji antifašističke akcije.

Permanentno samoobrazovanje je jedan od ključnih segmenata rada svake uspešne anti-fašističke organizacije. Sistem se konstantno menja, a sa njim i načini borbe. Ukoliko se ne informišu o tim promenama, antifašisti mogu dovesti u opasnost sebe i čitavu organizaciju. Konstantan priliv novih aktivista mora pratiti i njihovo informisanje i obrazovanje. Jedino informisan i obrazovan aktivista može uspešno preneti svoje znanje na lokalnu zajednicu iz koje dolazi i umeti da ga primeni kad je potrebno. Fašisti konstantno menjaju svoje taktike i način rada prilagođavaju svakoj promeni zakona unutar sistema. Ako se zabrane fašistički simboli oni će izmisliti nove, ako se zabrane organizacije, oni će oformiti nove. Zbog toga svi aktivisti moraju uvek imati najnovije informacije o aktivnostima fašista. Zato je monitoring neprijatelja izuzetno bitan. Prikupljanje podataka o organizacijama, pojedincima i onima koji im pomažu donosi ključnu političku i akcionu prednost na terenu.

U svakoj organizaciji postoje članovi koji su najaktivniji, oni koji rade više nego drugi, oni koji su posvećeniji aktivizmu iz različitih pobuda i razloga. Ako se ti ljudi previše opterete oni će na kraju sagoreti i neće biti u stanju da pomognu organizaciji onoliko koliko mogu. Da se ne bi desio *burn out* poslovi i obaveze se moraju ravnomerno delegirati unutar organi-

zacije. Svaka organizacija ima svoje jezgro najaktivnijih članova, ali se ne sme desiti da oni preuzmu previše poslova na sebe. To se rešava pravilnom raspodelom zaduženja na sastancima, niko ne sme dobiti previše zaduženja jer to utiče na njegovu efikasnost i na kraju i na kvalitet i brzinu rada čitave organizacije.

Svaka antifašistička organizacija ima svoj specifičan način komunikacije. Pojavom interneta, pametnih telefona i različitih aplikacija komunikacija se pojednostavila i ubrzala. Lakše se pripremaju sastanci, šalju materijali i informacije. Ono o čemu se zaista mora voditi računa je bezbednost. Ne postoji apsolutno sigurni kanal komunikacije, ali postoje načini da komunikacija bude bezbednija. Od bezbednosti komunikacije zavisi mnogo toga, ponekad i opstanak organizacije, zato se planiranju i ovog segmenta rada organizacije mora prići veoma ozbiljno. Kod nas još uvek nije tako razvijeno presretanje i praćenje elektronske komunikacije, ali to ne znači da se ne treba obezbediti sigurni kanal komunikacije.

Zaključak

Antifašizam je danas potreban kao što je bio potreban i pre sedamdeset pet godina jer u današnje vreme svedočimo novom usponu političkih snaga desnog ekstremizma i fašizma. Fašističke snage uspeavaju opasno da se približe državnoj vlasti. Zato se antifašisti organizuju i svim sredstvima pokušavaju zaustaviti rast i prodor fašizma. Organizaciona struktura današnjeg antifašizma se bitno razlikuje od one pre sedamdeset godina. Više nisu u pitanju masovne radničke organizacije, već posvećene grupe aktivista koje se pre svega trude da obuhvate čitav spektar otpora svim oblicima fašizma. Od uličnih sukoba do naučnih skupova, od pijace do univerziteta, od stadiona do parlamenta. Zbog toga se menja i struktura i način rada antifašističkih organizacija. Današnje antifašističke organizacije ne mogu se oslanjati na masovnu bazu i zato u svom radu moraju biti fleksibilne i inkluzivne. Aktivisti moraju biti informisani, obrazovani i osposobljeni da prenesu znanje i informacije u sopstveno okruženje. Zbog toga se gubi vertikalno ustrojena organizacija, a uvodi se horizontalni način rada. Ovakav način rada štiti organizaciju od infiltracije nepoželjnih i od državne represije. U antifašističkim organizacijama danas bezbednost aktivista je na

prvom mestu kako fizička tako i ona u virtuelnom svetu – zbog toga se velika pažnja pridaje informativnoj bezbednosti. U horizontalnim organizacijama decentralizuje se i moć i uticaj pa su takve organizacije mnogo teže za praćenje i mnogo se lakše brane od represije. Da bi se efikasno suprotstavio fašizmu koji se prilagođava svim strukturnim promenama, ali i dalje služi kao poslednja odbrana kapitalizma od revolucije, antifašizam mora voditi računa o svakom pojedincu i svakom aktivisti. Jedino tako, uzajamnom kontrolom i podrškom, odgovornim i predanim radom i uključivanjem šire društvene zajednice u borbu – fašizam se danas može pobediti.

Cilj antifašizma nije samo zaustaviti fašizam i pobediti ga na svim poljima gde se pojavljuje već i eliminisati uzroke koji do njega dovode. Zato je svaka istinska antifašistička organizacija ujedno i antikapitalistička. Rečima Maksa Horkhajmera iz tridesetih godina prošlog veka «Ko neće da govori o kapitalizmu neka ćuti o fašizmu». Ne može se istinski iskoreniti fašizam, a da se ne sruši kapitalizam. Odgovornost svih antifašista je zato višeslojna, ne samo da se mora pobediti vidljivi neprijatelj koji baštini fašističku ideologiju, već se mora promeniti i sistem koji dovodi do nastanka fašizma i koji ga podržava.

- ▶ **Martin Luks**, *Antifašista*
(Novi Sad: Antifašistička akcija Novog Sada, 2013.)

- ▶ **Dejv Han/Stiv Tilzi**, *Nema povlačenja*
(Novi Sad: Antifašistička akcija Novog Sada, 2019.)

- ▶ **Sean Birchall** *Beating the Fascist – The Untold Story of Anti-fascist Action* (London: Freedom Press, 2010.)

- ▶ **Mark Bray** *Antifa: The Antifascist Handbook*
(New York: Mellville House, 2012.)

- ▶ **Ceorgy Katsiaficas**, *The Subversion of Politics European Autonomous Social Movements And the Decolonization of Everyday Life*
(Chico: AK Press, 2006.)

- ▶ **M. Testa**, *Militant Anti-Fascism: A Hundred Years of Resistance*
(Chico: AK Press, 2015.)

- ▶ **Shane Burley**, *Fascism Today What It Is and How to End It*
(Chico: AK Press, 2017.)

- ▶ **Gord Hill**, *The Antifa Comic Book. 100 Years of Fascism and Antifa Movements* (Chico: AK Press, 2018.)

- ▶ **Don Hamerquist; J Sakai** *Confronting Fascism Discussion Documents for a Militant Movement* (Chico: AK Press, 2017.)

- ▶ **Enzo Traverso**, *Nova lica fašizma* (Zagreb: Tim Press, 2018.)

III.4

INSTITUCIJE SOLIDARNOSTI

Društva i organizacije se jednim dijelom temelje na razini solidarnosti putem koje njihovi članovi dolaze u međusobni odnos. Stoga ona predstavlja jedan od ključnih vezivnih mehanizma organizacije. Solidarnost uz integrativnu funkciju sadrži i transformativni potencijal. Ona nekada proizlazi iz zajedničkog klasnog položaja pa se onda zna reći da do nje dolazi «spontano». Nasuprot spontanoj solidarnosti, brojne organizacije su je organizirale strukturirano posredstvom svojih **institucija**. Tako su pokušale dodatno osvijestiti zajednički klasni položaj i zajedničke interese.

• **Institucije solidarnosti** su formalne ili neformalne akcije, inicijative, organizacije koje izvode solidarnost, bilo da se radi o prosvjedima solidarnosti s ugroženom društvenom skupinom, blagajni za pomoć drugarici ili međunarodnoj solidarnoj kampanji za obranu ženskih reproduktivnih prava. U tom smislu institucionalizaciju treba uzeti uvjetno jer je riječ o inicijativama koje mogu biti posljedica organiziranog institucionalnog djelovanja u užem smislu ili *ad hoc* inicijativa koje ciljaju poslati političke poruke ne bi li ih društveno legitimizirali.

Integrativna funkcija solidarnosti

U antifašističkom urbanom uličnom organiziranju u Njemačkoj, prije poraza od nacista, ključne organizacijske točke su bile gostionice koje su dominirale susjedstvom. Gostionice su bile, kako ih zove Eve Rosenhaft, polujavne institucije radničkih susjedstava koje su kroz različite oblike socijalizacije osiguravale solidarnost i koheziju u daljnjim političkim borbama. Gostionice su predstavljale javna mjesta gdje su se ljudi sličnih interesa i klasnog položaja susretali, družili, povezivali, a onda i organizirali. Na taj način su u zajedničkom fizičkom

prostoru gostionica stvarani novi ili učvršćivani već postojeći odnosi koji su onda pomogli jačanju i povezivanju organizacija, te njihovoj sposobnosti da postignu svoje političke ciljeve. Gostionice su do te mjere bile važna mjesta socijalizacije i inicijalne solidarnosti da su u uličnim borbama protiv nacista predstavljale ključne punktove sukoba. Osvojiti gostionicu je značilo osvojiti susjedstvo. Ili barem ozbiljnu šansu da se to i učini.

Završnih godina Drugog svjetskog rata [Narodnooslobodilački pokret u Zagrebu](#), glavnom gradu tzv. NDH, za potrebe svog rada i članstva trošio je 80% svih sredstava koje je uspio prikupiti od svojih suradnika i simpatizera. Trošilo se na različiti materijal koji je bio potreban za funkcioniranje pokreta otpora, ali trošilo se i na solidarnu pomoć obiteljima stradalih ili zatočenih pripadnika otpora. Na taj način se dodatno osiguravala solidarnost među članovima organizacije koja je, izložena konstantnim uhićenjima, maltretiranjima i ubojstvima, djelovala u jednim od najsmrtonosnijih uvjeta na području Jugoslavije. Takvo organizirano solidarno djelovanje proizašlo je iz dotadašnjih organizacijskih logika radničkog pokreta i sindikalizma. Iako se solidarnost među članovima pokreta jednim dijelom generirala iz pogibelji koju su dijelili – postojala je i potreba da se solidarnost institucionalizir-

• **Narodna pomoć** bila je dio mreže institucija NOP-a na području Jugoslavije tijekom Narodnooslobodilačkog rata, kada je imala ključnu ulogu u nabavci materijala i novca za partizanski pokret, ali i u širenju njegova članstva budući da su institucije Narodne pomoći vezivale veliki broj simpatizera i aktivista uz NOP. Narodna pomoć je tijekom Narodnooslobodilačkog rata postala sastavni dio Narodnooslobodilačkih odbora.

ra, odnosno da se ona obavlja kontinuirano i strukturirano. U uvjetima pojačane represije prema samim pripadnicima pokreta otpora, ali i pripadnicima njihovih obitelji, razvija se institucija • **Narodne pomoći** koja će kasnije s osnivanjem organa vlasti Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) – Narodnooslobodilačkih odbora – postati sastavni dio civilne vlasti. Solidarnost je bio mehanizam kojim se organizacija otpora širila, ali i mehanizam kojim se održavala demonstrirajući solidarnost prema svim svojim članovima.

Bez obzira na kasniju kapitulaciju Sirize pred europskim mjerama štednje, treba priznati da njeno parlamentarno osvajanje vlasti u Grčkoj predstavlja jedan od rijetkih političkih uspjeha te magnitude u novijoj povijesti lijevice. Taj uspjeh je uvelike počivao na **Sirizinoj** mogućnosti masovne mobilizacije, te osiguranju podrške najširih slojeva društva. To je jednim dijelom bilo moguće zato što su najširi slojevi društva dolazili u kontakt s pokretom preko različitih institucija solidarnosti poput kvartovskih klinika koje su pružale besplatnu zdravstvenu pomoć, kooperativno vođenih dućana svakodnevnih namirnica te javnih kuhinja koje su nicala diljem zemlje da bi ublažile efekte urušavanja socijalne države pod mjerama štednje. U Sirizinom slučaju, solidarnost

koju su proizvodile narodne **paralelne institucije** djelujući svakodnevno među širokim slojevima društva je djelovala ekspanzivno što je jačalo politički projekt omogućujući širenje članstva, političke podrške te političku inovaciju proizašlu iz organiziranja odozdo.

Ako je suditi po dokumentarnom filmu [Nae Passaran](#) čak i naizgled mali i izolirani simbolički čin solidarnosti može imati velike posljedice po živote pojedinaca na drugom kraju planete. Film govori o primjeru nekolicine sindikalno organiziranih radnika u Rolls & Royce tvornici u Glasgowu koji su 1974. godine odbili servisirati motore borbenih aviona Čileanskog ratnog zrakoplovstva, motore koji su pogonili avione koji su bombardirali La Monedu, predsjedničke palače Čilea, tijekom Pinochetovog puča protiv demokratski izabranog predsjednika Salvadora Allendea. U kasnijim pregovorima između Britanaca i Pinocheovog Čilea oko vraćanja već uništenih i nepopravljenih motora pušteni su zarobljeni i mučeni pripadnici čileanskog zrakoplovstva odani demokratski izabranoj vladi Salvadora Allendea.

U sociologiji je društvena solidarnost percipirana kao ljepilo koje drži ljude na okupu putem zajedničke identifikacije, dijeljenja normi i vrijednosti ili zajedničkog doprinosa prema nekom zajedničkom cilju. Zbog toga ju je bitno kontinuirano demonstrirati i unutar organizaci-

Paralelne institucije su ljevičarska opreka klasno pristranim institucijama kapitalističke države. Osnivane su kako bi se osigurao kontinuirani rad na ostvarenju određenih ciljeva, poput zagovaranja određene politike ili pružanja usluga (ženske kuće, narodne klinike, itd.). Paralelne institucije osnivane su s ciljem narodne kontrole nad procesima radi kojih su i osnivane, a uspješnim postojanjem rezultirale su erozijom legitimiteta postojećih klasno pristranih institucija kapitalističke države

T

☛ **Grassroots organizacije** okupljaju lokalnu zajednicu sela, kvarta, grada, regije ili šire. Koriste odlučivanje odozdo kako bi aktivirale i subjektivizirale što veći broj ljudi u svrhu ostvarivanja različitih političkih ciljeva. Ciljevi mogu varirati od kampanje za registraciju birača do borbe protiv policijskog nasilja ili privatizacije javnog prostora pa sve do zaštite različitih manjina unutar ili van zajednice.

je zbog očuvanja organizacije i van organizacije zbog osiguranja njenog širenja i relevantnosti. Pogotovo ☛ **organizacije** koje kontinuirano djeluju na lokalnoj (*grassroots*) razini.

Transformativni potencijal solidarnosti

Iako se danas uvriježeno poimanje solidarnosti svodi na milostinju i humanitarne akcije, a njen integrativni potencijal eksploatiran je u svrhu nacionalne kohezije, solidarnost može imati i svoj transformativni karakter koji može djelovati izazovno po postojeće stanje, te biti mehanizam promjene. Stoga izuzev integrativnog djelovanja, solidarnost može djelovati i transformativno povezujući različita lokalna iskustva i različite borbe. U tom smislu solidarnost nosi i potencijal razvijanja novih politika uslijed širenja političkog horizonta mogućeg.

Tijekom katastrofalnih poplava na području bivše Jugoslavije u proljeće 2014. godine, Mreža antifašistkinja Zagreba je zajedno s organizacijom Kvart iz Prijedora organizirala solidarnu akciju prikupljanja sredstava za pomoć lokalnom stanovništvu. Uz autentičnu želju za pomoći ljudima u nevolji, cilj akcije je bio i javna demonstracija solidarnosti koja bi nadišla lokalne etničke i nacionalne podjele. Na taj način se pokušalo djelovati u širenju prostora politički mogućeg, te dovesti u pitanje nor-

malizirane nacionalne antagonizame sa svih strana granice. S obzirom da se radilo o samo jednoj akciji nakon koje je izostalo kontinuirano djelovanje zbog ograničenih kapaciteta organizacija – što je česti slučaj u ovom radu – njen politički domet je u tom smislu ostao ograničen.

No transformativni potencijal solidarnosti je možda najvidljiviji iz primjera međunarodnih institucija solidarnosti. Već spomenuta Narodna pomoć u partizanskom otporu tijekom Drugog svjetskog rata proizašla je iz predratne Crvene pomoći koja je bila dio Međunarodne crvene pomoći, kao jedne od međunarodnih institucija solidarnosti koje su materijalno i politički pomagale političkim zatvorenicima i radnicima. Uz Crvenu pomoć neke od poznatih institucija radikalne solidarnosti su bile Internacionalna radnička pomoć, Liga protiv imperijalizma, Internacionala moreplovaca i lučkih radnika itd. Sve one su na neki način bile osnovane ili povezane s Kominternom, ali su pri tom zadržavale određeni tip autonomije u radu što im je omogućavalo formulaciju politika odozdo. One su nastojale redefinirati koncept solidarnosti koju su odbijali vidjeti kao proizvod ljudske esencije već je za njih solidarnost proizlazila iz zajedničke klasne pozicije u kojoj su se nalazili potlačeni diljem svijeta te stvarnih politika u cilju obrane njihovih intere-

sa. Radikalna solidarnost je predstavljala, kako je definiraju Bayerlin, Brasken & Weiss, želju za promjenom i politikom koja će kontinuiranom akcijom mijenjati društvene odnose. Upravo želja za kontinuiranom akcijom proizvela je institucionalizaciju putem koje su različite institucije, na lokalnom i globalnom planu, pružale političku i materijalnu potporu onima koji su se borili protiv struktura kapitalizma, imperijalizma, patrijarhata, fašizma i rasizma.

Ilustrativan je slučaj Afroamerikanca Crawforda Morgana, interbrigadista iz brigade Abraham Lincoln, koji se petnaest godina nakon završetka Španjolskog građanskog rata osvrnuo na svoje viđenje fašizma i koju je ono ulogu imalo u njegovoj odluci da se priključi antifašističkom pokretu dobrovoljnim odlaskom u internacionalne brigade:

«Osjećao sam kako imam poprilično jasnu sliku o tome što je fašizam i koje su njegove posljedice. Bio sam svjestan što je fašistička Italija učinila Etiopljanima, kao što sam i bio svjestan kako smo ja i svi ostali crnci tretirani još od robovlasništva. Smatrao sam kako imam poprilično dobru sliku o tome što je fašizam.»

Morgan, kao i veliki broj crnačkog stanovništva diljem svijeta, pristupio je antifašističkom pokretu nakon agresije fašističke Italije

na Etiopiju. Etiopija je, uz Liberiju, bila jedina nezavisna država na području Afrike. U tom smislu Etiopija je predstavljala simbol antikolonijalne borbe i panafrikanizma za crnačku dijasporu. Nakon fašističke agresije na Etiopiju dolazi do velikog broja antifašističkih kampanja na obje strane Atlantika koje su bojkotirale razne robe iz fašističke Italije. Cijeli niz međunarodnih kampanja solidarnosti je proveden od strane organizacija radikalne solidarnosti usprkos suzdržanom, a nekad otvoreno neprijateljskom stavu državnih struktura. Solidarnost koju su demonstrirale te organizacije u sklopu različitih grass-roots organiziranja s obje strane Atlantika je osigurala da se čuje glas potlačenih, te je uvela te ljude u antifašistički blok. Neki od tih ljudi, poput Morgana, završili su u Internacionalnim brigadama koje su branile Španjolsku Republiku. Spajanje crnačke antirasističke i antikolonijalne borbe sa antifašizmom pomoglo je transformaciji tih političkih koncepata odozdo. To presijecanje različitih lokalnih iskustava i borbi u kojima se povezuje iskustvo rasizma iz SAD i fašističkog imperijalizma je služilo da se povežu različiti oblici otpora. Pri tom je i koncept otpora obogaćen novim antikolonijalnim i antirasističkim sadržajem što je rezultiralo širenjem podrške i borbe.

Javnim demonstriranjem solidarnosti zapravo pokušavamo osvijestiti zajedničku klasnu poziciju i zajednički interes koji se zbog uloge dominantne ideologije i identitetskih politika u našoj složenoj svakodnevnici zamagljuju. Upravo je to bio jedan od ciljeva LGBT+ grupe [Lesbians and Gays Support the Miners](#) (LGSM) koji su godinu dana solidarno skupljali sredstva za rudare u štrajku protiv antisindikalnih i neoliberalnih politika deindustrijalizacije Margaret Thatcher tijekom osamdesetih u Velikoj Britaniji. [Brett Haran](#), jedan od pripadnika LGSM grupe, tvrdi da je za njega ta duga i kontinuirana akcija solidarnosti bila

«...pokušaj da se pokaže ljudima da nismo izolirane grupe ljudi. Svi imamo poveznice. Vidjeli mi to ili ne, svi imamo ista nastojanja, svi želimo živjeti sretno i ispunjene živote, želimo pristojne kuće, pristojne poslove, želimo živjeti svoje živote bez maltretiranja, želimo biti cijenjeni, želimo dostojanstvene živote. Za mene se sve svodilo na govorenje ljudima da ne možemo ostvariti jednakost kao gejevi i lezbijke bez potpore drugih ljudi...»

«...Štrajk je bio prilika da pokažemo kako je solidarnost ključni element za pobjedu u bilo kojoj borbi. Stoga mislim da je i cijela stvar

bila u stvaranju veza i naglašavanju važnosti solidarnosti. I toga da zajedno možemo postići puno više te da imamo puno više toga zajedničkog nego što imamo razlika. S tom porukom nije uvijek lako doprijeti do ljudi, pogotovo ako ste kao lezbijke i gejevi odrasli u okruženju u kojem ste bili izloženi netoleranciji i neprijateljstvu. I hajde da si priznamo, rudari i ostali tradicionalni industrijski radnici nisu bili grupa koja je nužno podržavala stvari poput prava gejeva. Cijela stvar je uvelike bila i edukacija za njih same. Ali kroz tu borbu, kroz to ujedinjavanje... I sposobnost ljudi da u teškim situacijama cijene i vide stvari koje nisu nužno dio njihovog neposrednog iskustva su prilika koja se mora iskoristiti.»

LGSM je tu priliku maksimalno iskoristio. Bezrezervna potpora LGSM-a rudarima u štrajku je pomaknula granice politički mogućeg te je približila LGBT+ borbu s borbom za radnička prava. Po okončanju štrajka rudari su demonstrirali svoju solidarnost prema borbi za prava LGBT osoba tako što su predvodili Londonski Pride 1985, a Laburistička stranka je iste te godine uključila borbu za prava LGBT osoba u svoje osnovne programske smjernice na inzistiranje sindikalnog pokreta.

Zaključak

Solidarnost je način na koji se društvene veze realiziraju i kako su one održavane. Ona proizlazi iz kolektivnog iskustva odnosno društvenosti. Te veze, bez obzira što su strukturno uvjetovane, ne moraju uvijek biti vidljive upravo radi agresivne dominantne ideologije kapitalističke svakodnevice. U tom smislu da bi se uopće pariralo dominantnoj ideologiji identitetskog atomiziranja društva, te za maksimalizaciju integrativnog i transformativnog potencijala solidarnosti, solidarnost se ipak treba demonstrirati na kontinuiranoj razini. U namjeri da se solidarnosti demonstriraju kontinuirano i konzistentno, različite radikalne organizacije su u sklopu svojih mogućnosti stvarale institucije solidarnosti koje su imale važnu funkciju u njihovoj reprodukciji – u vidu očuvanja članstva, njegovog širenja, formulacijama politika i u njihovim radikalizacijama. Riječju jednog iskusnog sindikaliste iz Hrvatske početkom desetljeća – «i solidarnost netko mora organizirati».

► [Eve Rosenhaft](#), *Beating the Fascists? The German Communists and Political Violence 1929-1933* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008.)

► [David Featherstone](#), *Solidarity: Hidden Histories and Geographies of Internationalism* (London: Zed Books, 2012.)

► [Jane McAlevey](#), *Raising Expectations (and Raising Hell): My Decade Fighting for the Labor Movement* (London/New York: Verso, 2012.)

► [Josip Jagić](#), [«A mi u ovom kavezu muku mučimo...»](#). *Narodnooslobodilački pokret u Zagrebu od kraja 1943. do ožujka 1945. godine* (Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016.), dostupno na: [rosalux.rs](#)

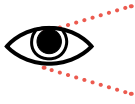
► [Stefan Treskanica](#), [Narodna pomoć kao indeks zagrebačkog pokreta otpora 1941-45](#) (Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016.), dostupno na: [rosalux.rs](#)

► [«Greece's solidarity movement: 'it's a whole new model – and it's working»](#), dostupno na: [theguardian.com](#)

► [Matić, Luka](#), [Novi oblici radničke borbe za nova vremena](#), dostupno na: [masina.rs](#)

► [Sandra Kasunić](#), [Sindikarno organizovanje mladih: prepreke i preduslovi](#), dostupno na: [masina.rs](#)

► [Working Class History](#), [Lesbians and Gays Support the Miners, Episode 24](#), dostupno na: [workingclasshistory.com](#)

- ▶ Matthew Warchus, [Pride](#), Senator, 2014.
- ▶ Felipe Bustos Sierra, [Nae Passaran](#), OmeU, 2018.

ROCK
AGAINST
RACISM

III.5

POPULARNA KULTURA KAO SAVEZNIK ANTIFAŠISTIČKOJ BORBI

Kultura je oduvek posmatrana dvojako – kao prostor reprodukcije hegemonih i kao prostor produkcije novih društvenih vrednosti i normi. U «kratkom dvadesetom veku» popularna kultura postaće poprište mnogih emancipatorskih borbi – protiv nejednakosti, fašizma, rasizma, seksizma, homofobije, a za pravednije društvo jednakih i slobodnih. U nastavku će kroz istorijske i savremene primere biti pokazano koliki je doprinos popularne kulture antifašističkoj borbi, te kako su njeni sadržaji pomogli stvaranju i širenju antifašističkih principa, ideja i praksi.

Antifašizam – ideja koja dolazi

Kada govorimo o antifašizmu kao skupu ideja i praksi, neophodno je uzeti u obzir tri različita istorijska perioda, odnosno tri različita društveno-istorijska konteksta u kojima se razvijao. Hronološki, prva faza smeštena je u period između dva svetska rata, kada se antifašizam nalazio na društvenoj margini sa koje je pokušavao da reaguje na uspon fašističkih ideja. Iako su postojali pokušaji institucionalizacije antifašističkog otpora, pre svega u primeru Labinske republike, borba je uglavnom

svedena na nivo kontrakulture, ispoljavala se isprekidano i sporadično, uglavnom na ulicama, bez šire podrške i legitimiteta. Tek se sa osnivanjem Narodnog fronta i Španskim građanskim ratom antifašističke ideje popularizuju i dobijaju internacionalnu podršku.

Tokom Drugog svetskog rata, kada su društvene implikacije fašizma postale više nego jasne, antifašizam postaje dominantna ideja epohe, koju sa različitih političkih pozicija zastupa većina relevantnih društvenih aktera. U Kraljevini Jugoslaviji, koja će poslužiti kao kontekst prvog primera antifašističke borbe kroz popularnu kulturu, nakon okupacije 1941. godine vlada napušta zemlju, građanske političke stranke nestaju sa političke scene, a jedini pravi otpor fašizmu pruža levica tj. Komunistička partija Jugoslavije, koja organizuje ustanak i mobilise narod u oružanu borbu protiv okupatora. Tokom narodnooslobodilačke borbe, u redovima partizanskog pokreta, kultura postaje jednako važno sredstvo borbe kao i oružje. Stvarajući nove kulturne sadržaje, partizani, zajedno sa narodom, stvaraju novu liniju otpora i tako postavljaju temelje za buduće pravednije društvo.

Neposredno nakon okupacije i formiranja kvislinške vlade Milana Nedića, jugoslovenska kulturna scena stavlja se u službu fašističke ideologije i postaje jedan od njenih najjačih in-

strumenata. Ministri kulture i prosvete aktivno rade na čišćenju svojih resora od «stranih elemenata» – umetnika i profesora jevrejskog porekla ili leve političke orijentacije (u nekim slučajevima, prosvetni i kulturni radnici bili su ugroženi po oba kriterijuma). Njihove predstave, izložbe, javni nastupi i angažmani bivaju uklonjeni sa programa, a praznine umetničke scene okupirane Jugoslavije (a najviše prestonice – Beograda), bivaju popunjene umetnicima bliskim režimu i fašističkoj ideologiji. Umetnici i kulturni radnici su proganjani i zatvarani, neretko slati u koncentracione logore zbog progresivnih politika koje su zastupali u svojim delima. Zato je jedini prostor otpora, i oružanog i kulturnog, bio među redovima partizanske vojske i narodnooslobodilačkog pokreta. Kako je bilo gotovo nemoguće stvoriti konzistentnu kulturnu scenu dok je pokret bio raštrkan po raznim delovima zemlje, prvi uslovi za organizovanje kulturnog života stečeni su sa prvom oslobođenom teritorijom – [Užičkom republikom](#).

U prvim danima nakon ulaska u Užice formirana je Kulturna četa čiji je osnovni cilj bilo organizovanje antifašističke borbe kroz muzičke, likovne, literarne i dramske sadržaje. Članovi Kulturne čete bili su profesionalci, umetnici i kulturni radnici koji su se priključili Narodnooslobodilačkom pokretu, ali i amateri koji su

imali nekog iskustva u kulturnom radu. U radu Kulturne čete učestvovala je publika, posredno ili neposredno. Glavni ciljevi kulturnih tela, a ponajviše Kulturne čete, bili su emancipatorski. Većinski nepismenom stanovništvu trebalo je objasniti protiv čega se zapravo bori, elementarno ga opismeniti i upoznati ga sa osnovnim načelima Narodnooslobodilačke borbe. Tako kultura nije ostala samo saveznik antifašističke borbe, nego i šire težnje jednakosti i solidarnosti. Užička republika omogućava stacioniranje i začetak institucionalizacije društvenog života. Uspostavljene su škole, bolnice, umetnička društva i izdavačka delatnost. Svakodnevica, iako ugrožena stalnim strahom od neprijateljskih napada, odvijala se gotovo neometano, ispunjena različitim sadržajima koji su nastajali zahvaljujući radu Kulturne čete, formirane dan nakon što su partizani ušli u Užice. Četa je ubrzo organizovala partizanski atelje, muzičku sekciju, dramsku sekciju, kao i izdavačku delatnost (štampao je list Borba, zvanično glasilo KPJ), a prva priredba upriličena je za godišnjicu Oktobarske revolucije. Rukovodioci i rukovoditeljke sekcija unutar Kulturne čete podsticali su učešće publike i amatera u kreiranju sadržaja, što je doprinelo demokratizaciji umetnosti i kulture. One više nisu ekskluzivne, rezervisane za više klase, već postaju inkluzivne - «za sve i po meri svih».

Nova, partizanska kultura teži da bude mešavina «starih» (ali ne nazadnih) elemenata građanske kulture i novih elemenata koji dolaze iz narodne kulture i folklora. Primer za to je predstava «Početak bune na dahije», u kojoj je epska pesma, element narodne kulture, adaptirana i prilagođena tadašnjem društvenom kontekstu. Tako su kultura i partizanska umetnost prvi put u istoriji podneblja postali dostupni i razumljivi (gotovo) svim društvenim slojevima. Elementi narodne kulture nisu omogućili samo demokratizaciju, vršili su i važnu kohezivnu funkciju i širili ideju «bratstva i jedinstva». Spoznaja o sličnosti elemenata folklora jugoslovenskih naroda i narodnosti trebalo je da potvrdi da, pored svih zajedničkih karakteristika, oni imaju zajednički cilj – borbu za slobodu. [Kultura](#) je, dakle, imala i legitimišuću funkciju u borbi protiv fašizma.

Sistem organizovanja kulturnog života Užičke republike je posle njenog pada nastavio da se primenjuje kada god bi se za to stekli minimalni uslovi (pre svega na drugim oslobođenim teritorijama, Bihaću i Jajcu). Umetnička četa i kulturna tela povlačila su se sa borbama (Kazališna trupa na čelu sa Žoržom Skriginom izvodila je predstave kada god je to bilo moguće, u poljskim bolnicama, uz ranjene i bolesne), ravnopravno deleći sudbinu ostatka pokreta. U revizionističkoj klimi, partizanskoj kulturi

zamera se nedostatak «umetničke slobode» (iako ona nastaje u vanrednim, ratnim uslovima nedostatka opšte društvene slobode) i naglašava se njena ideološka komponenta. Na taj način, grubo se negira njena progresivna, revolucionarna i emancipatorska funkcija e, bez koje antifašistička borba na ovim prostorima ne bi bila moguća, niti efikasna.

Antifašizam – ideja koja se brani

Drugi primer je iz perioda nakon Drugog svetskog rata, tačnije sedamdesetih godina XX veka, kada je antifašizam deo mejnstrima i podrazumevajuća, ali ne tako često praktikovana politika. U mnogim evropskim zemljama se na subkulturnoj sceni, usled neprevladane prošlosti i povremenih ekonomskih kriza, ponovo bude fašističke tendencije. U Velikoj Britaniji, u izrazito konzervativnoj političkoj klimi, dolazi do uspona ekstremne desnice, kako unutar izbornog sistema, tako i na ulicama. Britansko društvo tog vremena prepuno je rasnih tenzija, a rasistička i ksenofobična kampanja desnice doživljava ekspanziju. Nacionalni front, fašistička organizacija koja se razvija na idejama nemačkog fašizma (antisemitizmu i rasnoj higijeni pre svega) uspeva da mobilise deo britanske omladine i deo britanske kulturne scene. [Erik Klepton](#) i [Dejvid Bouvi](#) imali

su javne rasističke i fašističke ispade, govoreći na svojim nastupima i intervjuima «da ih sve treba poslati nazad» i izražavajući otvoreno divljenje Hitleru u intervjuima. Odgovor i reakcija došli su iz popularne kulture – sa pank rok scene i od rege muzičara, ali i publike koja je ovakve politike smatrala neprihvatljivim. Organizovanjem platforme «[Rokom protiv rasizma](#)» britanska antifašistička scena iskoristila je popularnost novog muzičkog žanra (izrazito politizovanog) i njegov «svež» politički potencijal usmerila ka popularizaciji antifašizma. «Rokom protiv rasizma» nije organizovao samo koncerte pank bendova sa izrazito anti-rasističkim i antifašističkim političkim pozicijama (*The Clash*, *Generation X*), nego je uspeo da proširi organizaciju širom zemlje. Centralna, londonska kancelarija bila je u stalnoj komunikaciji sa lokalnim odeljenjima. Takvom decentralizovanom organizacijom i podelom rada, «Rokom protiv rasizma» uspeo je da lokalnim koncertima, žurkama i okupljanjima smanji jaz između bele i ne-bele omladine, podjednako nezadovoljne sistemom. Jaka antifašistička kulturna scena u gradovima širom Britanije uspeła je da neutralizuje fašističke organizacije na lokalnu i tako stvori širi front borbe. Osnovni ciljevi platforme «Rokom protiv rasizma» bili su promovisanje antifašističkih vrednosti kroz pank, rok i rege muziku, kao

i masovnija mobilizacija omladine i izgradnja šireg antifašističkog i antirasističkog fronta. «Rokom protiv rasizma» pokazao je da politika može da bude zabavna, i tako motivisao i ohrabrio britansku omladinu i druge marginalizovane društvene grupe da politički deluju i bore se za svoje slobode, prava i kulturu.

Kada uzmemo u obzir savremeni globalni i lokalni kontekst, čini se da je antifašizam ide-

Ulice protiv fašizma, Antifašistička akcija, Novi Sad, 2010.

ja koja se nalazi pred ponovnom pretnjom od marginalizacije. Zato se lokalne antifašističke grupe i organizacije dovijaju na različite načine da antifašizam učine (ponovo) prijemčivim i važnim, uglavnom kombinujući simboliku i zabavu. I danas su u upotrebi elementi antifašističke tradicije, sa posebnim naglaskom na popularnu kulturu. Organizovanjem festivala, izložbi i radionica, antifašistička scena poku-

šava da svoje ideje ponovo progura u politički mejnstrim. Od početka XXI veka, antifašistička scena reaguje na sveprisutni nacionalizam i šovinizam, kreirajući neku vrstu kontranarativa. Brojni festivali na prostoru bivše Jugo-

Ulice protiv fašizma,
Antifašistička akcija,
Novi Sad, 2018.

slavije postaju mesta sastanka lokalnih anti-fašističkih inicijativa, prostor za osmišljavanje dalje borbe i značajan segment u procesu (ponovne) izgradnje mreže solidarnosti. U kontekstu neprevladane prošlosti i nacionalističkih tenzija, ovakvi susreti predstavljaju jednu od malobrojnih brana dominantnom diskursu. Na ovakvim manifestacijama otvorenog tipa poput «Ulica protiv fašizma» Antifašističke akcije Novog Sada ili «Trnjanskih kresova» Mreže antifašistkinja Zagreba, čiji je sadržaj mešavina zabave i edukacije, tradicije i inovacije, antifašizam se, učeći od prošlosti, bori za budućnost.

- ▶ Miloš Miletić/Mirjana Radovanović (ur.), [Lekcije o odbrani 1: Prilozi za analizu kulturne delatnosti NOP-a](#) (Beograd: KURS/Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016.)
- ▶ Miloš Miletić/Mirjana Radovanović (ur.), [Lekcije o odbrani 2: Da li je moguće stvarati umetnost revolucionarno?](#) (Beograd: KURS/Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2017.)
- ▶ *Fanzin političke škole za umjetnike* (Zagreb: BLOK – Lokalna baza za osvežavanje kulture, 2019.)
- ▶ Andrew Haso/Audrea Lim (ur.), *The Verso Book of Dissent: Revolutionary Words from Three Millenia of Rebellion and Resistance* (London/New York: Verso, 2016.)

- ▶ Dorian Lynskey, [How Eric Clapton's racism sparked a musical revolution](#), dostupno na: spectator.co.uk
- ▶ Paul Sorene, [That David Bowie \(Nazi Salute\) And Eric Clapton's \(Wogs\) Created Rock Against Racism](#), dostupno na: flashbak.com
- ▶ Sarfraz Manzoor, [The Year Rock Found the Power to Unite](#), dostupno na: theguardian.com

БИОГРАФИЈЕ

Luka Matić (1988.), filozof i pedagog iz Slavonije. Vjeruje Antoniju Gramsciju da živjeti znači zauzimati stranu.

Nenad Porobić (Mostar, SFRJ, 1977.), inženjer elektrotehnike. Radi kao programski koordinator SIT Study Abroad programa u Beogradu. Član je neformalne inicijative NE rehabilitaciji! (facebook.com/nerehabilitaciji) i redakcije portala *Mašina* (masina.rs).

Jelena Krivokapić (Subotica, SFRJ, 1990.), master pravica iz oblasti pravnih nauka. Članica je Foruma Roma Srbije iz Beograda i udruženja Vojvođanski romski centar za demokratiju iz Novog Sada, a u Udruženju romskih studenata radi na projektu Centar za romsku zajednicu gde u romskim naseljima pruža besplatno pravno savetovanje.

Milena Ostojić diplomirala je sociologiju i francuski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U aktivističkom i istraživačkom radu se kroz različite inicijative, kampanje i projekte bavila temama antifašizma i historijskog revizionizma, ženskih i drugih emancipatornih borbi. Članica je redakcije *Antifašističkog vjesnika*.

Nikola Vukobratović, novinar i povjesničar iz Zagreba.

Milovan Pissari, doktorirao na Univerzitetu u Veneciji 2011. godine. Bavi se istorijom XX veka, sa posebnom pažnjom na položaj civila u Prvom i Drugom svetskom ratu na Balkanu, Holokaust i genocid nad Romima, antifašizam i kulturu sećanja. Direktor je nevladine organizacije Centar za primenjenu istoriju iz Beograda.

Lovro Krnić (Šibenik, 1980.), primljen u Titove pionire 1986. Informatičar po struci, povjesničar i novinar iz hobija i aktivizma. Sudjelovao u organizaciji prvih obnovljenih Trnjanskih kresova u organizaciji Mreže antifašistkinja Zagreba. Bio jedan od istraživača projekta Kartografija otpora, te dizajner interaktivne web stranice istog projekta o NOP-u u okupiranom Zagrebu. Piše za tjednik *Novosti* o povijesti NOB-a i historijskom revizionizmu. Pisao je istraživačke članke za portal *Lupiga*, od kojih se posebno ističe članak o Sedlarovoj falsificiranoj naslovnici *Vjesnika*. Suosnivač aktivističkog medija *Antifašistički vjesnik* koji tematizira političko nasljeđe NOB-a, aktivnosti ekstremne desnice i revizionističke prakse.

Zoran Petakov, rođen u Novom Sadu pre 43 godine, gde je i odrastao i školovao se. Diplomirao istoriju na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Ponosan je na svoje partizanske pretke. Odrastao je na stadionu «Vojvodine», ulicama Novog Sada i pank koncertima. U SFRJ je naučio da poštuje različitosti i radničku klasu. Po opredeljenju levičar, militantni antifašista i ateista. Osuđen je u «demokratskoj» Srbiji za delikt mišljenja na tri meseca zatvora. Skoro dve decenije aktivista različitih levih pokreta i organizacija. Učestvovao u gotovo svim levičarskim inicijativama i pokušajima organizovanja leve u 21. veku. Polja interesovanja: istorija radničkog pokreta u Jugoslaviji, istorijski revizionizam, antifašizam.

Josip Jagić, diplomirao modernu i suvremenu povijest na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2015. Bavi se istraživanjem struktura partizanskog otpora u Jugoslaviji tijekom Drugog svjetskog rata. Tijekom studija se bavio studentskim organiziranjem. Od 2014. godine član Mreže antifašistkinja Zagreba i Baze za radničku inicijativu i demokratizaciju.

Jana Šarić (1994.), apsolventkinja je sociologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Bavi se istorijom narodnooslobodilačke borbe, naročito ulogom žena tokom

revolucije 1941.-1945., sociologijom politike i istorijskim revizionizmom. Njen naučni i politički rad inspirisan je idejama antifašizma, jednakosti i solidarnosti.

Krunoslav Stojaković, historičar, direktor beogradske kancelarije fondacije Rosa Luxemburg Stiftung. Polja zanimanja su historija NOB, socijalističke Jugoslavije i međunarodnog radničkog pokreta.

Friedrich Burschel, historičar i politolog. Zaposlen kao referent za neonacizam i strukture/ideologije nejednakosti pri Akademiji za političko obrazovanje fondacije Rosa Luxemburg Stiftung u Berlinu. Skoro 40 godina aktivan na antifašističkoj sceni.

Dorđe Balmazović je crtač i grafički dizajner. Član je kolektiva škart. Veruje u rad.

Milana Romić diplomirala je komparativnu književnost, južnoslavenske jezike i književnosti, sociologiju i kroatologiju. Završila je i neformalne obrazovne programe Centra za mirovne studije i Centra za ženske studije. U književnosti pronalazi inspiraciju za kreiranje pozitivne osobne i društvene promjene.

Vuk Palibrk bavi se ilustracijom i animiranim filmom. Diplomirao je na Fakultetu primenjenih umetnosti u Beogradu na smeru Ilustracija i knjiga. Uglavnom crta ilustracije za časopise, kratke srtpove i kratke animirane forme koje često objavljuje na internetu. Dolazi iz Pančeva.

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

329.7

ANTIFAŠISTIČKI vodič za ljepši svijet / [urednica
Milana Romić] ; [ilustracije Vuk Palibrk]. - Beograd
: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2019
(Beograd : Standard 2). - 200 str. : ilustr. ; 21 cm

Tiraž 500. - Biografije: str. 193-197. - Bibliografija uz
svako poglavlje.

ISBN 978-86-88745-37-6

а) Антифашизам

COBISS.SR-ID 282187532

